

# ÚTON-ÚTFÉLEN.

---

RAJZOK ÚTI-NAPLÓMBÓL.

II.

## *Ugyanazon szerzőtől megjelentek:*

Gyöngyvirág. Regény. 2 kötet.

Estikék. Beszélyek. 2 füzet.

Rózsabimbók. Költemények. (A költő arcképével.) 1 kötet.

A nemzet vagyónáról. Lónyay Menyhért emlékirata nyomán 1 füzet.

A magy. kir. pénzügyminiszterium öt évi működése.

Irta B. Pongráz Emil és Lukács Béla. 1 kötet.

Suezig és vissza. Utirajzok. 2 kötet.

### TARTALOM:

I. A divatba jött ember. (Ha akarják előszó.) — Pestről Budáig. — A gyászoló tündérlak. — Trieszt. — Egy istennő ölében. — Ismerkedjünk. — A jóniai szigetek között. — A kis pacsirta története. — A „Schöne Helena.“ — Alexandria. — Ismét a tengeren. — Port-Said. — A suezi csatornán.

II. Izmailia. — A kigyócvők. — Babel „en gros“ — Kairó. — Kirándulás a piramisokhoz. — Arabs lakodalom. — A török fürdő. — A hárem és titkai. — Baksis. — A gorillánál. — Suez. — Egyptom birtokviszonyai és pénzügyei. — Egy szív története. — Egyptom irodalma. — Az utolsó nap. — A vihar.

Épen most van sajtó alatt:

A kigyógyult beteg. (Beszély egy szerelmes naplójából.)  
1 kötet.

# ÚTON-ÚTFÉLEN.

---

RAJZOK ÚTI-NAPLÓMBÓL.

IRTA

B. PONGRÁTZ EMIL.

---

MÁSODIK KÖTET.



*BUDAPEST, 1875.*

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

333974



SVÁJC.



## XII.

### Genf.

Minden másod, harmad nap megfordultam itt egy-egy órára, mikor néhány év előtt a ragyogó tó tulsó partján hosszabb ideig tartózkodtam.

A szép város azóta keveset változott. Lakosságának száma egy pár százzal megszaporodott, s ma talán 50 ezerre tehető, — de a míg sok más országban az ilyen számú lakossággal bíró helység csak nagy falu: addig Genf európai város a szó szoros értelmében, s minden svájci várost meglepőleg felülmúl, s valamennyi között a legszebb és leggazdagabb.

A Rhone partján szebbnél szebb új házak emelkedtek, — a folyó, mely a várost kétféle szakasztja, — ma is olyan szép kristálytisza

habokat ver, mint akkor. A két part között hat hid tartja fenn a közlekedést.

A régi városrész egész mostanáig megtartotta a középkor avas színét. Utcái szűkek, meredekek, házai torony magasságúak, az udvar mindenütt bűdös és nedves, az ócska házak falain mindenütt moha verődik ki.

A vendégfogadók gomba módra szaporodnak, a mire szükség is van, mert rendszerint 30 ezernél több idegen tartózkodik itt állandóan.

A Rhone jobb partján terül el St. Gervais városrész, csupa magas ház számos ablakkal, — ez a kézművesek tanyája; itt laknak az órások, vésnökök, „bijoutier“-ek, és az egész lármás demokrácia.

Már a „Hármas kis tükörből“ tudjuk, hogy Genfben kapni a legjobb órákat, s hogy itt minden harmadik ember órás, mint Miskolcon csizmadia. Az órások nagyon büszkék arra: hogy Rousseau apja is nemes céhöknek tagja volt; jó órákat tudott-e csinálni, azt nem jegyezte fel a történelem.

Az apró faragványok, ezerféle csecsebecsék világhírűekké lettek. A föld kerekiségén sehol se kapsz olyan mesterileg kivésett, kimetszett apróságot elefántcsontból, rózsa-, fenyőfából, mint itt.

Szinte hihetetlennek látszik, hogy azt a finomnál finomabb, hajszál vékonyságú kicsinységeket emberi kéz készíti.

Benzülöttnek és idegennek egyaránt nagyon kedves helye a „quai du Mont Blanc“, honnan tiszta estéken, — mikor a nap nyugvóra száll — elragadó kilátás nyílik a hegyóriásnak egetverő körvonalaira, s az ezt környező hegyláncolatra, melyet itt-ott sötét fenyvesek, majd lefelé törekvő jegesek borítanak.

A hegység jég-diadémje, — mely egy pillanat előtt csak mint fehér ezüstlap csillogott, — egyszerre, váratlanul, mintha valami tündér bűvös varázs-vesszeje érintené, — bibor-fényben kezd szemkápráztatóan ragyogni, mintha óriási lángnyelvek nyaldosnák valamennyi jégcsúcsát; e fény lassan-lassan sárgává változik át, s a hegykúpok, olyanok, mintha szinaranynyal borították volna be; — mikor a bucsúzó napnak csupán egy halvány sugara érinti már a merész csúcsokat: a hőtömegek gyöngye ezüstös fényben csillognak át mint valami más világ határkövei.

Az egész jelenet leírhatatlanul szép.

Százával, ezrével csoportosulnak itt össze az idegenek, hogy a bűbájosan tündöklő panoráma



varázsos szépségén kedvök szerint gyönyörködhessenek.

A „Pont du Mont-Blanc“ mellett a Rhone balpartján azóta nemzeti emléket emeltek, mely Genfnek Svájccal való egyesülését ábrázolja. Két óriási státua ez bronzból, „Helvetia“ és „Genf“, egymást átölelve, alacsony granitoszlopon. 1869-ben leplezték le.

A „jardin anglais“ árnyas helyein, szép kioszkjában, szökőkútai körül mindig nagy tömeg hullámszik. Az esti órákban itt találod az előkelő, elegans nővilágot. Több izléssel készült toiletteket Párisban sem látsz. Olyan kedves, piquant kifejezésű női arcok pedig — amilyenek itt rád mosolyognak, és szép pillantásaikkal lelkedet felvillanyozzák — tán sehol sincsenek a világon.

Kellemes kilátás nyílik innen a Lemán kék vizére; a jó szemű ember egész Coppetig és Nyonig ellát; balra a Jura hegység gögös alakjába ütközik szemed, míg jobbra a Cologny szelid lapályának elszórt szépséges nyaralóin gyönyörködöl, melyek közül különösen kiválik a Diodati-féle villa, mely úgy függ fenn a hegy oldalán, mintha valami nagy mádárnak mesterségesen oda ékelt fészke volna.

Innen minden idegen elzarándokol Rousseau János Jakab közel fekvő árnyas szigetére. Az ide vezető lánchíd alatt büszke hattyúk, sirályok, és szép kacsák uszkálnak. A nagy tudósnek granit piedestálra ülő helyzetben készített ércszobra (Pradier műve) hátat fordít a városnak, mely vele oly csunyán bánt, s viszontagságos napjaiban — midőn a buta tudatlanság és kaján irigység, — mely fenkölt lelkének magasztos szárnyalását megérteni nem tudva és nem akarva — papok lázítása következtében üldözni kezdé, — nem nyujtott neki menedékhelyet; — sőt „Emile, ou de l'éducation“ című világhírű munkáját (megjelent 1762-ben), melyben a ferde nevelést, a száraz bemagolást, (memorizálást), a bigottériát ostorozza, s önállóan gondolkodó, nyílt szívű, munkás, erős akaratú, erényes embert akar nevelni, — hóhér keze által égetteté meg. — Ha szülővárosa úgy bánt vele, nem várhatott egyebet Bern cantontól sem, hol a párisi érsek pásztorlevele fel-lázítá ellene a kedélyeket. . . . .

A városnak legrégebb nevezetessége a magasan fekvő Szent Péter egyház, melynek építését 1124-ben végezte be Konrád császár római stýlben. Érdekesek benne a 15. századbéli faragványok

és a tarka-barka üvegfestés; de sokkal kiválóbb érdekű a szószék, melyből Calvin a praedestinatio nagy eszméjét hirdette, mely végre is nem más mint bölcs megnyugvás a hitben, s a természet megváltozhatatlan törvényeiben.

Calvin, Rousseau, — két nagy név; két felvonás az újkor komédiájából. A tűzhely rég kialudt; a lángoló szivek elhamvadtak, — atomjaikból új születik, hogy küzdjön, s a világ rá dobja a követ, s azt mondja: hogy nagy bolond volt! . . . .

Innen lemegy a „rue des Chanoines“-be, hol megláthatod az egyszerű házat, melyben Calvin lakott és meghalt.

Minthogy most jobban ráértem, több időt töltöttem a „bibliothèque publique“-ben, melyet 1551-ben Bonivar a chilloni rab alapított, s mely már akkor 70 ezer kötetből állott.

A becses könyvtár legérdekesebb darabjait képezik: Szent Ágostonnak „papyrus“-ra jegyzett beszédei a 6-ik századból; — továbbá Calvinnak 44 kötetnyi prédikációja, melyet mind sajátkezűleg írt, és Newtonnak több levele.

A könyvtár minden nap zsúfolva van, mert a genfi épen úgy szereti a tudományt mint a mulatságot és a természet szépségeit, s általán tudva

---

van, hogy a tudomány és művészet itt egyaránt virágzik, a város iskolái pedig az egész világon a legjobbak.

Amerre lépsz, mindenütt serény tevékenységgel és a jólét jeleivel találkozol. A vidám, előzékeny, udvarias nép minden mozgása, egész magaviselete, gondolkozásmódja hasonlít a párisi mívelt népéhez, — a lakosság még franciább érzelmű magánál a párizsinál is, s Genfet bátran el lehet nevezni Párisnak — en miniature.

(1870).

## XIII.

## A Pilátuson Pilátusról.

Poncius Pilátushoz is lesz szerencséjük; egyelőre azonban csak Pilátusról, — de nem Judea helytartójáról — akarok szólni, hanem arról: a melynek épen most jutottam fel a tetejére.

Hegymászó szenvedélyemre egészen alkalmas, verőfényes nap volt

Egy könnyű szekerke gyorsan elröpített négy frankért Lucerneből Hergiswillbe. (Amint tehát látják ismét Lucerneből jövök, hol már negyedizben fordultam meg, s melyet minden látogatásom alkalmával jobban megszeretek.)

Igaz, hogy a hegynek zordon, ég felé emelkedő, merev, kopár, szétszakgatott szarvai a távolból nem igen vonzzák az utast, de azért senki sem bánta meg, ha néhány óra hosszat e vadul impozans hegyen barangolt.

Jöjenek fel kérem! élvezzük együtt a balsamos levegőt; nézzünk le a megdöbrentő mélységekbe, melyek felett a fej szédeleg, a sziv sebesen ver; hallgassuk a szellő édes susogását, lessük el az erdők lombjainak rezgését, és szőjjük be kedélyünk méla ábrándjait a természet álmodozó csendjébe.

Kit nem vonzanak a mosolygó rétek és iszonyú mélységek?

Milyen elragadók a sötét erdővel borított csúcsok és közéjük szőtt völgyek, melyek felett ezüst párák és hamvas ködök lebegnek. A keskeny és szakadásos nyilások között, hogy rohan a kis patak végzetének útján!

Nyugatról a „Gnappstein“ merev alakja bámul ránk nagy gögösen, azt hinnéd: hogy ez a petrifikált Gorove; délről a „Wängergraf“ zuhatagai hívogatnak, hogy menjünk meghallgatni a vizek zugásának csodás harmoniáját; tovább a 6000 láb magasságu „Esel“, melyen gazdag alpesi flóra diszlik; mindannyi egy-egy külön kiágazása a Pilátusnak, mely egész systemája sok egyesült sziklabércnek.

A hegyláncolat déli részének rengeteg erdősége, gazdag prédát nyújt a lesen álló vadászoknak,

kik a nagyszámu nyír-, süket- és hófajdokat, s az alpesi csókákat nagy szenvedélylyel üldözik. A zergevadászok ellenben búsan panaszkodnak, hogy mióta minden sziklatetőre vendéglőt építettek, a karcsú állatok zavartalanabb tanyát kerestek.

A hosszú hegylánc harminc alpesi legelőjének buja füve a nyári idény alatt 5000 darab vigan kolompoló szarvasmarhát táplál.

Ha mindez nem vonzaná önöket: hallgassák meg a szép ladyt, — kivel Lucerneben ismerkedtem meg — ki itt sűrög-forog körülöttünk, felfegyverkezve „alpstokkal,“ látcsővel, plaiddel, szétzilált szőkei fürtei felett csempére ütött kalap nyugszik. rövid ruhája alól vastag talpu czipőbe burkolt lábacskaí kandikálnak ki, s már nagy türelmetlenül várja hogy tovább indulhasson.

„Er hat einen Hut, er hat einen Hut!“ mondja ötször-hatszor egymásután a vén Pilátus tar fejére tekintgetve.

E hegy nevezetes arról, hogy ritka embernek sikerül rajta végig barangolni anélkül, hogy legalább is bőrig ne ázzék. Az unalmas ködök mindig ott ólálkodnak körülötte, s mikor az ember nem is gondolja, akkor hull nyaka közé az áldás. Egypárszor magam is jóllaktam köddel, s mond-

hatom, hogy nem jóizü, körülbelül olyan : mint a Benedek Aladár versei.

Amily kedves mondat az némely emberre nézve olykor, hogy : köd előttem, köd utánam, épen olyan kellemetlen ha ezt itt kell mondani, mert a szép kilátás nullává devalválódik.

Egy régi közmondás azt tartja a Pilátusról :

»Hat er einen Hut : dann wird das Wetter gut,

Hat er einen Kragen : darf man's noch wagen,

Har er einen Degen : so gibt's Regen.«

A hegyet megmászni nagyon könnyü ; főkép ha az ember egy tisztességes, derék, okos szamár hátára ül, mely egy pár ütlegért szivesen felballag és nyilván azon gondolkodik : milyen jó lenne ha őt borraivalóznák meg azzal a pénzzel, amit a csacsi érdemeiért gazdája tesz zsebre. De legyen egyszer megfordítva is, ugyis ritkán esik az meg, hogy szamár keresi a pénzt okos ember számára ; annál többször azonban : hogy okos ember érdemeért szamáré a jutalom.

Épen azért, mert annyira bizonytalan, hogy az ember szép időben juthat-e fel a regényes hegy tetejére ; ajánlani való dolog, hogy este felé induljon, s ott bevárja a nap lementét és a nap keltét.



Minden alá van vetve a divat szeszélyének, még az is, hogy valamely hegytetőre felmászszunk-e vagy ne. A vén Pilátus egyidőben annyira kiment a divatból, hogy az utazók feléje se néztek; most azonban ismét élénk látogatásnak örvend, ha egyáltalán örvendetes dolog rá nézve az: hogy uton útfélen fúrják, döfölik, szurkálják, böködik; lovakkal, szamarakkal megtapossák, virágait eltiporják, és zajos járás-keléssel háborgatják kopasz, vén fejének már-már megszokott nyugalalmát.

Utítársaink nagy része a „Bellevue“-hez címzett vendégfogadóba szállott, melyhez hozzáfogható széles Magyarországon nincsen. Mennyi erőfeszítésbe, időbe, türelembe kerül, míg ily óriási hegyre hőtelt építenek, mely a legelkényeztetettebb igényeknek is megfelel, s mely legkivált abban különbözik a mieinktől, hogy itt minden a mi jó, olcsó, nálunk pedig minden rossz méreg drága. Nem tudom elfelejteni, hogy egy üveg kitünő „pale alet“ (angol sört) egy frankkal fizettem, a mi például Pesten Marchallnál egy forint, tehát csak százötven percenttel drágább.

Vagy tizen — a lady kívánságára, rövid falatozás után — tovább folytattuk utunkat.

A többinek példáját követve én is hűtlen

lettem szamaromhoz. (Ugy látszott örült is neki, mondott is valamit szamárnnyelven, amit azonban szerénység nélkül legyen mondva, nem értettem.)

Karcsu kis kápolna mellett vezet az út felfelé, himesvirágú rétek között, s nemsokára sötét fenyves felé hajlik, melynek illatos levegője édes mámorral tölti el az ember lelkét. Messze terjedő kilátás nyílik innen a széles Frohnalpstokra, Glärnischre, s több apró tónak csillogó vizére.

Kigyúlt arccal, lebegő hajjal, ruganyos lép-tekkel haladt mellettünk a szép lady, édes hangon csevegve a vidék szépségéről.

Valóságos elragadtatással bámultuk a gyönyörű panorámát, honnan a szem az egész svájci rónán végig tekinthet. Falvak, városok, tornyok, erdők és kéklő bércek, mintha a játékszer kereskedésből kerültek volna aláánk.

Egymásra dűledező hegyek, szédítő mélységek vízmosta hasadékai, — folyondárok zöld mezébe takart omladékok, — elszórt, apró falvak szelid képe, itt-ott elzárt tájképek, melyeknek bűbája lebilincseli a lelket, gazdag növényzetü völgyek, kristályvizü tavak, vizzuham fedte barlangok, csillogó alpesek hólepte csúcsai; a szelid a zordonnal, a szépség a vadsággal, a magasztos

a szédítővel csodálatosan egyesül. A szem nem tudja, hogy a szépséges panorámának, mely egész a berni alpesekig terjed, melyik pontján pihen meg.

A völgyekből fel-felhat egy-egy kis falu harangjának szelid csengése, melybe vig pásztorfiúk éneke, és gondtalan lányok vig nevetése vegyül; távolabbról a legelésző nyáj méla kolompolása, és a hegyi zuhatagok halk moraja hallik, és e szelid diszharmonia jól esik a fülnek, s az ember néha azt hiszi, hogy nem is ébren, hanem álmában hallja a fel-felröpülő hangokat.

— Jó szerencse ránk nézve — susogá a szép lady — hogy az erdei manók, a melyek sokáig lakták e hegyet, más országba vándoroltak át, különben ugy eshetnék, hogy meggyülne velük a bajunk.

— Ismét mesét hallunk? kérdé egy kandúr képü angol. — Egy év óta utazom a ladyval, de még nem jártunk soha oly helyen, a hol lidérceket boszorkányokat, sárkányokat ne szerepeltetett volna. Tartok tőle kedves lady, hogy ha ezekből kifogy: Belzebubot teszi regéi tárgyává . . .

— Ez utóbbira nem lesz szükségem édes mister, mig ön közelemben lesz — felelé a szép lady mo-

solyogva. Egyébiránt örüljön rajta, hogy elméjét, mely mindig a gyapjas-zsákokon jár, egy kis költészettel frisitem fel, mert különben a moly is bele eshetnék. A kandúrkép jót nevetett a lady válaszában, azt szellemesnek is találta, s most ő maga kérte, hogy beszéljen hát kedves manóiról.

— Mikor először jártam a vén Pilátuson, egy öreg asszony esküt tett rá, hogy látott hegyi manókat, melyeknek történetét minden gyermek ismeri a vidéken. — Csak picinyke, alig két lábnyi magaságú emberkék voltak ezek, kik mindannyian zöld kabátkát és piros sapkát viseltek, hófehér szakáluk pedig egészen a földig leért. Senki se tudta, hogy hol laknak. Villámgyorsasággal ugrottak ki a földből, s ha dolgukat bevégezték, észrevétlenül eltűntek. A zergéket és halakat őrizték az orvadászok és a halászok ellen, s a pásztoroknak egész készséggel segítettek fejni, vagy ha ezek elszenderedtek, őrizték helyettök a nyáját s e szolgálatért nem fogadtak el egyebet, mint egy kicsinyke edény friss tejet.

Ha valaki káromló szókat ejtett, vagy szívtelenséget követett el, az ugyan félhetett bosszújuktól.

Egyszer egy szegény lányka, a kit Magdolnának hívtak, s kinek anyja halálos beteg volt,

felment a leggazdagabb pásztorhoz, kinek gyönyörű nyája volt, és könyöradományt kért beteg anyja részére. A gazdag pásztor válasza azonban gúny és káromlás vala. A lányka sírva panaszlá el a rajta ejtett sérelmet kedvesének, ki a szomszédos „Bründlenalp“-on pásztorfiú volt. Ez oda ajándékozta neki az egyetlen sajtot, mely birtokában volt, és vigasztalta, hol isten nem hagyja el a szegényeket.

A lányka nem mehetett rögtön haza, mert iszonyú zivatar támadt. Kétségbeesetten sírt, hogy szegény anyja éhen hal meg, míg hazaérkezik.

Az ég, mely meghallgatta a lányka kérését, csakhamar kitisztult, s a lányka örömtől sugárzó arccal sietett le a lejtőn, kebléhez szorítva a sajtot, melylyel jó anyjának életét menti meg. Sietés közben megcsuszlik a nedves alpesi gyepen, orra bukik, a sajtot leejti, mely gyorsan és feltartóztatlanul gurul le a mélységbe. A szegény gyermek kétségbeesetten térdre rogyik, összekulcsolja kezeit, és keserves zokogásba tör ki. E pillanatban megrántja valaki a ruháját, a leányka ijedten tekint oda. Kicsike kis ember áll előtte, zöld kabátkában, piros sapkával a fején, kinek ősz szakála a földig ér le. A hegyi manóknak egyik

legfőbbje volt ez. Kicsiny vállán egy darab sajt nyugodott, parányi kezében pedig csokrot tartott, melybe a legszebb alpesi virágokat gyűjtötte össze.

— Tudom, mily méltatlanul bántak veled jó gyermekem, mondá vékony hangon a kis manó, de a szivtelenség már meg van büntetve. Fogd ezt a virágot és ezt a sajtot, s vidd el beteg anyádnak. A virágból főzz neki orvosságot, ettől meggyógyul, s kívánom, hogy a sajt nagyon jól essék neki utána.

Ezzel eltűnt. A lányka a manó parancsa szerint cselekvék. Anyja meggyógyult. A sajtot felvágták, s abból ragyogó arany hullott ki.

Egyszerre gazdagok lettek; megvették a „Bründlenalp“ot, hol Magdolna boldog asszony lett. A gazdag pásztor ellenben nagyon rosszul járt. A nagy vihar alatt, mely egyedül megbünhödése végett támadt, a lezuhanó sziklafal tönkre tette egész nyáját és szép gunyhóját, s a gazdag legelő kietlen pusztasággá lett, a szivtelen ember lábát is eltörte, s mint nyomorék mankós koldus kéregetett alamizsnát hosszú esztendőkön át.

— És a szép Magdolna még most is boldogan él, ha azóta meg nem halt, — mondá a kandurképü ur. — De ime nézzék, milyen ügyes a lady,

épen meséjének színhelyére a Bründlenalphoz vezetett. Most kérjük, legyen oly szives és mutassa meg a helyet, ahol a szép Magdolna lakott.

A ladyt e kérdés épen nem hozta zavarba.

— Hallott ön valamit a Mondloch barlangról? kérdé szeliden.

— Nem hallottam — felelé a kandur.

— Ezt előre tudhattam volna, mert hisz ez nem gyapjuzsák.

A társaság a misterrel együtt jókedvüen nevette, a szép lady pedig folytatá :

— Az óriási barlang itt alattunk látható, negyven ölnyire bele lehet hatolni, néhol oly szük, hogy csak négykézláb mászhatik benne az ember; szük sziklahasadékban végződik, s innen vad zuhatag tör kifelé, melynek moraja süketít, tajtéka szédít, — itt kisért a szivtelen pásztor lelke ; e felett van egy gyönyörű kis alpesi legelő, valósgos paradicsom, ahol a fü zöldebb, a lég illatosabb, a verőfény melegebb. Itt lakott Magdolna, kinek története ma is híven él minden pásztor lelkében. De e kis paradicsomot csak akkor láthatja meg, ha a „hádesi“ barlangon keresztül tör, s annak Styx-ét merészen meglábolja, de a mentő

obulusról meg ne feledkezzék. Induljon tehát és kíváncsisága ki lesz elégítve.

— Mig a földön ilyen kedves Evákat találok, mint a lady: addig nem kívánkozom a paradicsomba; a hádesi expedíciókra különben is nehézkés vagyok.

A hold feljött a láthatárra, s oly vidámmá tette az eget, az egész tájékat és kedélyünket, hogy e kedves társaságban, ez elragadó vidéken alig hittük volna el: hogy vannak olyan emberek is, akik a bú miatt meggörnyednek; hogy az élvezet elveszti mámorát, a szerelem költészetét, s hogy e szép vidék nemsokára elveszti regényességét, s hideg, halotti lepelbe burkolva hosszú téli álomba merül.

Gyönyörű est volt ez. . . . Az ég oly tiszta: mint egy ártatlan lánykának szeplőtelen homloka. Királyi éj, felhőárnyak és homály nélkül.

El tudtuk volna olvasni a hold és csillagok fénye mellett a szent könyv ama verseit, melyek szerint az angyalok leszállottak az égből az emberek leányaiért.

Az egész társaság, miután a feleselő viszhanggal ezer tréfát üzött, a zugó fenyvesekkel övezett Pilátustó mellé telepedett le nagy örömemre,



mert én a legnagyobb élvezetek egyikének tartom szép holdvilágos estén a füre leheveredni és a csillagok rezgését csodálni. Igaz, hogy a bujdosó égi testek szemlélete nem emelt még közelebb a tulvilág titkaihoz, de a merre sugaraik ragyogtak: figyelmeztettek az élet ösvényének göröngyeire. s kalauzolásuk mellett nem egy kigyómarást sikerült kikerülnöm . . .

Néma ünnepi csend.

Fűszeres lég. Balzsamos szellők. Álmodó virágok!

Körülöttünk nyugalom és szender, mintha a természet olyan ünnepet ülne. melyhez komoly némaság illik. Még a szép lady sem csevegett; szive dobogását hallgatta, mely egy perc alatt elbeszélte neki reményeit, emlékeit. A kandur képü hanyatt fekvve ábrándozott a gyapjas zsákokról.

Itt-ott néha-néha egy-egy madárka csicssergett, vagy tarka gyík mozdult meg a gyökerek alatt, egy-egy fényes rovar gyöngge koppanása hallatszott, amint álmában a fáról az utkövecsre esett, de megint csend lőn, ábrándos mély csend, mely alatt már csak a képzelődés hallja a halk zizegést, melyen a virágok és vizcseppek beszélnek egymáshoz. . . .

Százszor alkalmas hely ez a képzelődésre, hol e tónak minden csepp vizében, és a vidék minden fáján, minden talpalattnyi földjén garaboncsás diák, bányarém, lidérc és egyéb szörnyeteg lakik.

A hosszú csöndet végre az angol gyapjuzsák szakasztá meg.

— Igen kérem szép lady — ugymond — mesélje el nekünk a Pilátus-tó regéjét, melyről már tegnap említést tett. Ez a regényes est még bennem is költői gondolatokat ébreszt és a rege nagyon édesen foly az ön ajkairól.

E kérést minden esetre valami csipős felelet követte volna, ha azt az egész társaság egyhangú óhajtása meg nem előzi, hogy beszélje el a szép lady a tó regéjét.

— Tudvalevő dolog, hogy Poncius Pilátus, Judea helytartója nagyon rosszul kormányozta a rá bízott tartományt — mesélé a kedves lady édes, csengő hangon. — Tiberius császár, aki az üdvözítő elítéltetése miatt nagyon haragudott a helytartóra : Rómába hivatta őt, hogy törvényszék elé állítsa és megbüntesse. Mindenki tudta, hogy az ítélet szigorú, s a büntetés nagy lesz.

Midőn azonban a vádlott a császár előtt meg-

jelent, ez oly barátságosan fogadta, s oly szeliden bánt vele, hogy a jelenlevő birák és udvari főemberek nem győztek eleget csodálkozni ennek magaviseletén.

Mikor Pilátus a vallató termet elhagyta: a császár legott szörnyü haragra kelt, s megparancsolá, hogy a bünös helytartót ujra hivassák eléje. Amint azonban Poncius belépett: a császár ádáz haragja rögtön szelidséggé változott át.

Ez így történt többször egymásután.

Erre egy vén bölcs kifejezést adott ama gyanujának, hogy a vádlott helytartó valami nagyon hatalmas talizmánnak van birtokában, mely őt a császár haragja ellen megóvni képes. Erre rögtön átkutatták minden ruháját, s csakhamar megtalálták nála az üdvözítő palástjának egy darabját, melyet mellén viselt. Amint őt e szent ereklyétől megfosztva, ismét a császár elé vezették: ez dühöngő haragba tört ki, s a hűtelen és igazságtalan birót szégyenteljes halálra ítélte.

Pilátus azonban nem várta be az ítélet végrehajtását. Amint börtönbe zárták: kést döfött szívébe. Hulláját régi szokás szerint, mint öngyilkosét, a Tiberbe dobták. Amint ez megtörtént, iszonyu fergeteg támadt; bösz szélvész süvöltött

végig Róma utcáin, mely a házak födelét hordotta el, borzasztó jégzápor tönkre vert mindent, s rémítő földrengés ezer veszélylyel fenyegette a lakosságot.

A bölcsek azt tanácsolták a császárnak, hogy a gonosz helytartó hulláját vitesse máshova, mert különben Rómát a haragvó isten boszuja semmivé teszi.

A hullát erre kiemelték a Tiberből, s egész Biennaig vitték, hol a Rhone hajjai közé dobták. Itt is borzasztó vihar támadt, mire a meg-rémült lakosság a hullát kifogta és Lausanneba szállitá.

Mikor az elkárhozott lélek itt is ezer iszonyattal tölté el a lakosságot: ékteleenné vált tete-mét messze fekvő, zord, elhagyott és megköze-lithetetlen hegyre vitték, s az ott talált tó vizébe dobták.

A hegy ez volt, amelyen most barangolunk; a tó épen ez, a melynek partján most pihenünk.

A rossz szellem itt is sokáig üzte gonosz já-tékát Zivatart, jégesőt támasztott, a tó vizét annyira felkorbácsolta, hogy az elárasztá a lege-lőket; a pásztorokat elkergette, a nyáját szétüzé, vagy bösz dühében a mélységbe dobálta, és foly-

ton rossz szellemekkel, különösen pedig Heródesssel vitatkozott és civódott. Felmászott a kopár hegynek merev szarvai közé, oda leült és onnan szörnyű átkot szórt a mindenség ellen.

Egyszer egy garaboncás diák jött a vidékre, aki ezernyi boszorkányságot tudott. A vidék lakossága nagy összeg pénzt ígért neki, ha a rossz szellemet rábirja, hogy kárhozatát békével türje.

Ez megígérte, hogy próbát tesz vele, s legott felmászott a zord hegy tetejére, ahol Pilátus éppen átkozódott. Amint az elkárhozott szellem torzalakját meglátta: azonnal egy nagy köre állott és megkezdé ördögöző mesterségét. Dacára azonban hatalmas mondatainak és élénk taglejtéseinek, melyek a körülötte fekvő köveket is elválasztották egymástól: Pilátus meg sem mozdult helyéből.

Erre a garaboncás diák még hatalmasabb munkához fogott.

A rossz lélekkel éppen szemközt állott meg. Kivett a zsebéből egy ördögöző könyvet, mely tele volt a legborzasztóbb átkokkal, ezeket Pilátusnak mind a fejére olvasta. Oly szörnyű kifejezések voltak ezek, hogy köröskörül minden virág elfonnyadt, elszáradt örökre, és maig sem nő füvön azon a helyen, ahol a garaboncás állott.

A rossz szellemi végre kénytelen volt engedni a hatalmas mesterségnek, s miután sokáig őrült dühvel és haragról tajtékozó ajkkal forgott maga körül, de többé megállani nem birt: alkudozni kezdett a garaboncással.

— Kivánj tőlem a mit akarsz, csak irgalmazz! mondá iszonyu hangon, mire vad fergeteg süvöltött végig a tájon.

— Igérd meg, hogy lefekszel az elhagyatott tóba és nem háborgatod a vidéket, — mondá a garaboncás, és rögtön hatalmas átkot mondott el, mely Pilátust egészen megszedíté.

— Megigérem, felelé az tajtékozó ajkkal, csak engedd meg, hogy évenként legalább kétszer elhagyhassam a hideg sirt. . . .

— Nem engedem meg csak egyszer, nagy-péntek napján, válaszolá a garaboncás, mire ismét átkozódni kezdett, s Pilátus erőtlenül bukott le.

— Jól van, belenyugszom, hörgé a rossz lélek, csak könyörülj már rajtam.

Erre a garaboncás egy ördögöt varázsolt elé, kit csakhamar fekete paripává változtatott át, hogy Pilátus ezen lenyargalhasson. A pokoli mén vad iramlással száguldott le a tóhoz, Pilátust bele-dobta és nyomtalanul eltünt. Itt a közelebbi szik-

lán még most is mutogatják iszonyu patkójának nyomát.

Pilátus megtartotta a szerződést. Nagypénteken, tehát azon a napon, mikor az üdvözítőt kereszthalálra ítélte, elhagyta hullámsirját, a tó közepén birói széket emelt magának, piros palástot öltött és kihívó daccal szemlélte a világot, mintha ítéletet mondana felette. Különben egész esztendőn át nyugodtan viselte magát a hullámok között. Ha azonban pajkos gyermekek köveket dobáltak a tóba, vagy annak mélységét meg akarták mérni, vagy az elkárhozottat más módon háborgatták: akkor rögtön menydörgés és villámlás támadt, sőt az egész tó környéke tüzes lángokat okádott.

— Ezt a kis regét hallottam a Pilátus-tóról, végzé a szép lady, melyet e vidéken minden pásztorgyermek ismer.

— És Pilátus maig is bizonyára a tóban lakik, ha azóta máshova nem utazott, mondá a kandur képü. — Mégis nagy kár, hogy nagypénteken nem jöttünk ide, igen szeretnék bibliai alakot látni.

A társaság két részre szakadt. A lady aludni ment társaival, én harmadmagammal folytattam a barangolást.

---

— A viszontlátásra Philadelphiában, mondá a szép nő kis kezét nyujtva.

— Mindenesetre, ha . . .

— Ha? — kérdé kíváncsian.

— Ha addig meg nem házasodom!

— Akkor persze ön is filiszter lesz, és otthon fog ülni.

— Filiszter leszek és otthon ülök, ami többet ér e céltalan barangolásnál, melyből bőven kijutott osztályrészem.



## XIV.

## Uri kantonban.

Sokat bolyongtam itt e vadregényes sziklák országában, zord fenyvesek között, magános havasi vidékeken; néztem a vad vizek tomboló viadalát, állottam ezer ölnyi vizmosások szédítő mélysége fölött, élveztem azt a megmagyarázhatatlan kéjt, amit a zugó erdőnek mély magánya nyújt, hallgattam a vad madár sivítő kiáltását és a zuhatagok ezüstjének fönséges zenéjét. Lelkem mindig ide vágyik vissza a szabadság és rend országába.

Tartózkodásomnak egyik kedves helye az „Uri“ kanton, ahol sokkal kevesebb félrőfnyi arcu lorddal, öszvéren ülő ladyvel és sörtől puffadozó német filiszterrel találkozik az ember, mint más vidéken, különösen Luczernben, Bernben, Inter-

lackenben és Genfben, hol a turista egymás hátán ül, s le van írva minden kő és minden fűszál; ahol minden patakhoz, minden dombhoz egy-egy bódét állítottak.

A ki az „Uri“ kantonba érkezik: azonnal meggyőződik róla, hogy a „rend“ országába jutott, hol a gyors ügetés, kocsizás, nyargalás a városokon keresztül jobban meg van tiltva, mint valami német „Residenzstadt“-ban. De azért még sem nagyon „uri“ ez a kanton, amint olvasóm mindjárt meg fog erről győződni.

Midőn Alttorf vidékén néhány napig tartózkodtam, csodálkozásomat fejeztem ki a felett, hogy a szegény kantonnak annyi tisztviselője és elüljárója van, hogy szinte hemzseg tőlük a város. Nagyon csalatkoznék azonban az, ki a hivatalnokok nagy számából a burokratizmusra volna következtetést, amit itt csak rossz hírből ismernek. Ez ellen megóvjá őket az alkotmány-  
nak valódi republikánus tétele, mely szerint: semmiféle hivatal nem ruházható valakire élet-hosszaiglan. A hivatal sok teherrel és kevés fizetéssel jár.

Bizonyára különösen hangzik az, hogy — amíg más országokban oly nagy a hivatalvadá-

szat, — Urinak kényszer-törvénye van a hivatal elfogadására. Mindenki tartozik a hivatal, amelyre megválasztatott, elvállalni. E kötelezettség alól csak azok mentvék fel, akik életöknek 65-ik évét meghaladták. Aki a hivatal, — melyre a közbizalom emelte — el nem fogadja: kénytelen a megválasztás idejének tartamára a kantont elhagyni, vagy 200—1000 frankig terjedő pénz-bírságot fizetni. A szolgálati idő különböző. Az igazgatótanácsosé négy év, más hivatalnoké kettő, és egy év.

Hogy a fizetések mekkoraságáról fogalmuk legyen, elég annyit mondanom: miszerint a kanton első hivatalnokának a „regierender Landmann“-nak 400 frank (160 frt) fizetése van, a hivatalnokok nagy részének pedig semmi; ezek legfeljebb csekély napidíjt kapnak; de ezért mindenki lelkiismeretesen és pontosan teljesíti kötelességét, míg mi nálunk sok „sine curá“-s urat, — aki sok ezer forint évi fizetést húz, — alig lehet rávenni, hogy napjában kétszer aláírja a nevét.

Egy öreg polgár — ki hat évig mint fizetés nélküli tanácsos működött, — maga beszélte el nekem, mi módon sikerült neki az, hogy az uj

választásnál a feléje forduló közbizalomtól és ezzel járó terhes hivataltól megmenekült.

A választás előtt a következő rövid beszédet tartotta: „Kedves polgártársak! Ha valaki hat esztendeig volt tanácsos s e mellett nem pazarolt, s a rábizott dolgoknak emberül megfelelt; bizonyára szerzett annyit, hogy ezután hivatal nélkül is megélhet; minélfogva én, — aki hivatalomban anyagilag nagyon felgyarapodtam — arra kérlek titeket: hogy forduljatok bizalmatokkal nálam fiatalabb és érdemesebb polgártárshoz.“

E tréfás beszéd annyira megtetszett a választóknak, hogy a becsületességéről ismert öreg urat nem háborították többé nyugalmaiban.

Ugyan ő beszélte el nekem azt, miként gondoskodott a törvény a szomjazó publikumról. Ugyanis minden csapláros, aki rossz bort mér, 46 frank büntetést fizet, mely összegnek fele a feljelentőé.

Érdekes itt fölemlíteni, hogy a csaplárosnak 4 franknál nagyobb összeg erejéig senki fia számára hitelezni nem szabad. (Mivé lenne itt nemzetes Csiki Sanyi ur, és a mélységes torkú „tiszttőt“ kompánia?)

A lármas emberek csapongó kedvének is

korlátot szabott a bölcs törvény, kimondva azt: hogy aki éjjel lármáz vagy az ajtókon zörget s az alvók nyugalma bármilyen módon haborgatja, 46 frank büntetést fizet.

Szinte tréfás dolognak látszik, hogy itt e béke és rendszerető nép között, — melynek esze ágában sincs az eféle neveletlenség, — még erre is törvényt hoztak; nálunk pedig, ahol Pest utcáin egész éjjeleken át kurjongnak, ordítanak s a járdatipró urfiak kényök-kedvök szerint verik be az ablakokat, — senkinek se jutott eszébe, hogy azt a magyar „uri tempót“ egy kissé korlátozza.

Uri kanton sziklái között általában nagyon szegényesen élnek az emberek. A lakosság nagy részét az alpesi gazdaság táplálja. Így volt régóta, úgy van ma is. Sok család van itt, mely szegényes gunyhójába meghúzódva egész nyáron át nem eszik egyebet liszthabaréknál, melyet egy pohárnyi kecsketejjel öblit le. A burgonyát a végtelenül hosszú téli időre tartogatják. A kenyér a legnagyobb csemege; s nagy ünnepe van annak a szegény családnak, mely kenyérral jóllakik.

Bármily regényesnek látszik a szikla tetején nyáját őrző pásztor egy-egy utazó angol lady

könyvében — lerajzolva: bizony szomorú annak az élete valóságban.

A fiatalság ki-kijár a hegyek közé kincs-keresni, ahol sok szép hegyi kristályt talál, s azt az utasoknak különösen az angoloknak jó pénzen eladja; de a kristálykeresés majdnem fáradságosabb a zerge-vadászatnál, ezer életveszélylyel jár, s az az egy pár frank, amit ilyen kődarabért kap: valóban véres verejtékkel megérdemelt keresmény.

Az öreg anyókák sokat mesélnek gyermekeiknek a tömérdek aranyról, melyet a hegyek között találni lehet. Igaz, hogy ők sohase látták ezt az aranyat, de létezését hiszik, mert nekik is így beszélt az öreg anyjok. Ez az arany azonban még egyáltalán nem tette Uri kanton Eldorádóvá.

Szinte hihetetlennek látszik, hogy ez a szegény nép annyira szeret táncolni, hogy e témával a kanton kormányának többször és ismételve kellett foglalkoznia.

Az ország könyve, mely az erkölcsökre nézve igen szigorú, 203 §-ában kimondja, hogy a tánc esteli 9 óra után, ugy szintén vásár- és ünnepnapokon, valamint vásárok alkalmával, minden személyre külön-külön 10 franknyi büntetés terhe mellett tiltatik. Husz esztendeig folytonosan küz-

dött ez ellen a fiatalság s a táncórát minden áron meg akarta hosszabbítani, de a kanton vénei és bölcsei győztek, akik elégségesnek találták azt, ha valaki délutáni 2—3 órától kezdve esteli 9-ig táncol; minthogy pedig az éj arra való, hogy az ember nyugodjék, s így másnap ujult erővel foghasson a munkához: az éjjeli táncolás semmi szín alatt meg nem engedtetik.

Bármily szegény e kanton népe, nincs rá eset, hogy az utast valahol koldusok bosszantsák.

Uri kanton igen sokat tett a szegények érdekében. Igen nevezetes ez irányban a „rokonsági adó“. A törvény ugyanis gondoskodott arról, hogy a szegényeket azok rokonai tartsák el. Az árvákat, elaggodtakat, munkaképteleneket az atyai ágról legközelebb rokon tartozik segíyezni és eltartani; s ha ez arra nem képes: e kötelezettség a legközelebbi atyafiságra száll. Az újabb törvény nemcsak az egyes rokonokra terjeszté ki e kötelezettséget, hanem a községekre is. Ha a községnek végkép elszegényedett lakói vannak, azokat maga tartja el, és semmi szín alatt nem engedi, hogy más falu lakóinak alkalmatlankodjanak.

Az utcán koldulókra, ugy szintén azokra, akik a szegények ápolásánál visszaélést követnek

el, továbbá a tékozló szülékre, kik a szerzett fillért a korcsmában verik el, ahelyett, hogy azt családjuk táplálására fordítanák: a Landbuch 109 cikke szerint 48 órai, kenyéren és vizen töltendő börtönbüntetés van kiszabva, mely esetleg a bíró belátása szerint sokkal hosszabb is lehet.

Az említett atyafisági adó az örökösödési jognak ellenpárja, s a segélyezés kötelezettségének kiterjesztése a családból a községre, finom vonásokkal jelöli meg azt a szoros viszonyt, melyben a család, község és állam egymáshoz állanak. A család, amelyben, s amely által az egyes jogot szerez: képezi az államnak természetes alapját s mint ilyen a belső Svájcban sokkal világosabban tűnik elénk, mint finomabb államszervezetű más országban. A család fajjá szaporodik, melynél a közös név az atyafiság jele. A különféle családnak együttlakása, a szomszédság, más, de szintén természetes kötelék. Ebből fejlődik a község. Svájc községeinek oly államszerű szervezete van, hogy ez valósággal látható hid, mely a családból az államhoz vezet. A községek szervezetének alaposágában fekszik Svájc ereje, s a politikai életnek semmiféle hullámozása vagy változása sem képes ezt az erős alapot megingatni. Ha a kanto-



nok kormányát egy szép reggelen a forgó szél elsodorná is: az államnak semmi baja sem esnék, mert a községekben találná oltalmát. A svájci jól tudja, hogy mi neki a község és azért szivósan ragaszkodik községének polgári jogaihoz s annyira conservatív, hogy iszonyodik minden újítástól.

## XV.

## Az öreg Flórián története.

Nagyon szomorú vidék az, melyen az embernek keresztül kell hatolni, hogy Göschenenből a Göscheneralphoz jusson. Óriási kopár sziklák zord láncolata áll előttünk, mely vakmerő körvonalaival az eget érinti. Vad, elhagyatott táj, melyet rémes némaság vesz körül. Itt-ott egy-egy mély barlang sötét torkolata bámul elénk, melybe a vidék szegény lakosai kristályt keresni járnak; majd örök jegecekre bukkanunk, melyek a távolból úgy tűnnek fel, mintha ragyogó ezüst lemezek lennének.

Az út, mely először kigyózva huzódik egyik szikláról a másikra, később egészen megszakad, s nem is találnál ki soha e kötömkelegből, ha vezetőd nem ismerne minden talpalatnyi helyet, a

melyre lép. Meg-megállottam egy-egy bérc oldalán, hogy a leszivárgó hegyi viz játékát nézzem, melynek cseppjei a magasban olyanok, mintha a szikla kiomló könnyei volnának; mire a mélységbe jut, több apró érrel egyesül, s lenn hatalmasan csap át egy-egy utjában álló kőrakáson.

A sziklatömegek sárgás-szürke oldalát hely-lyel-közzel zöldes-piros és aranyos barna moha lepi el, melyen néhol gyémántként ragyog egy-egy harmatcsepp. A kopár vidéken nem terem semmi. Az egész hegláncnak a mohán kívül egyetlen egy növényfajtája van, az is színtelen tövises, rut nyomorék, amit ember le nem szakaszt, állat meg nem eszik. A katangkóró ehhez képest gyönyörű százlevelű rózsa. A nevét nem tudom. Rosz botanikus vagyok.

Saját lépteidnek zaján, és a hegyi patak csörgeteg loccsanásán kívül nem hallasz semmi neszt. Azt hiszed olykor, hogy kriptában bolyongsz. Nem is igen jár erre más, mint egy pár szeszélyes, kíváncsi utazó, aki tudni-vágyának kielégítése végett nem riad vissza semmi fáradságtól, és élvezni akarja e zord magány üde, éltető levegőjét, amelyhez hasonló a föld kerektségén nincsen. . . . .

A kicsike Göschenen falu olyan, mintha az

enyészet szelleme ülne rajta. Elhagyatott, kihalt, mintha nem is lakná senki. A fáradt felhő mindig ott pihen a hegycsucs alatt, melyhez a szerény helység simul, s elvonja tőle a nap áldásos sugarait. Azt kell hinni, hogy ez a világ legvége. Egyszer, régen, talán ezer év előtt egy vár állott itt, melynek most is látható romjai régmúlt idők eseményeit beszélnek el az utasnak. . . . .

Megörül az ember, midőn délfele egyszerre szelid völgykatlant pillant meg, melynek smaragd színén édesen pihen meg a szem. Az élet és halál áll előttünk, ugyanegy pillanatban. Lenn himes virágu rét, vigan kolompoló nyáj, füttyörésző pásztor, édes dal; fenn a rideg szikla tar fején örökös jég és hó.

A göscheneni Reusznál egy kis fűrészmalom vonja magára a figyelmet. Szinte jól esik a némaság után pergő kerekének eleven zaját hallani. Gyorsan hasogatja deszkává a terebélyes fák törzsökét, s talán ugyanegyből lesz az emberek számára bölcső és koporsó. Ezt elhagyva, valóságos hegyromok közé jutunk. Összevissza hányt-vetett kövek fekszenek előttünk, melyeket télen és tavaszkor a vadul rohanó lavinák sodornak le magukkal. Ennek láttára önkénytelenül Jeruzsálem pusztu-

lása jut eszünkbe, a hol kő kövön nem maradt. A csuszást-mászást teljes életemben gyűlöltem, de itt kénytelen voltam magam is ehez a rut mesteriséghez folyamodni, hogy a nyakamat ne szegjem, amit még eddig egyáltalán nem ohajtottam.

E köves pusztaság után sötét fenyvesekre bukkanunk, melyeknek zugását már messziről lehet hallani. A fenyvesek alatt néhány feketére füstölt apró gunyhó fekszik, melyeket szegény pásztorok családjai laknak. Ha itt körültekintesz, azt hiszed, hogy e völgy végkép el van zárva a világtól. Köröskörül sziklafalak, egymásra omló kövek, mélységes meredélyek. Egy szűk sziklanyláson azonban, melyen a Reusz zugó habjai tova iramlanak, veszély nélkül lehet mászni a síkos szikla hátán, s itt, mint valami varázsütésre kedves és szép alpesi völgy fekszik szemünk előtt, melynek himes virágai között az előbb oly vadul rohanó folyam nyugodtan kigyózik végig. A szelid völgyet minden oldalról magas sziklafalak veszik körül, a háttérben pedig a tiz ezer lábnyi magasságu Winterberg impozans alakban tör égfelé, két oldalról az ugynevezett Damma és Vörösjeges egészen a völgyig leér, úgy hogy a tarka virágok a hóval érintkeznek.

A hol emberek laknak együtt, ott áldani kell istent, — tartja a svájci. A völgy közepén karcsu fehér kápolna emelkedik, melyet a buzgó nép szorgalmasan látogat. A kápolnát csinos, tiszta faházak veszik körül.

Ez a kis tanya Göschener-Alp.

Télen persze más képe van e völgynek. Az iszonyu hófergeteg gyakran hetekre elzárja a lakoságot a világtól, a kis völgyből kimenni, vagy oda bejutni teljes lehetetlen. Még a halottak is hosszabb ideig megfagyva, temetetlenül fekszenek, s csak nagynehezen lehet azokat örök nyugalomuk helyére, a sírkertbe kivinni. Néha nyár közepén is hó borítja el az egész vidéket, de a zord idő ilyenkor csak ideig óráig tart.

Meglátogattam a helység lelkészét, hogy hiteles adatokat halljak az öreg Flóriánról, kiről nekem a vidéken oly sokat beszéltek. Amint tehát látják, az önök érdekében tettem e fárasztó utat, hogy egy eredeti egyéniségről beszélhessek.

A lelkész lakása nagyon szerény házikó, mely egy szobából és konyhából áll. A sovány vén papot az udvar közepén találtam. Épen fát vágott, s nagyon megütődött rajta, hogy őt egy utas meglátogatja. Ősz fejét széles sapka fődte, kabátja

piszkos és rongyos, csizmája sötét vörösből kékes-hamuszínbe átmenő zöldes-sárga színű volt; sötét szemeiből erély és bátorság sugárzott ki. Keze egészen kérges volt a munkától. Inkább napszámosnak, mint lelkésznek hitted volna.

Mikor elmondám neki, hogy minden esztendőben eljövök ide a zugó fenyvesek és zord kősziklák vadregényes országába, hogy új szokásokat, új és kivált természetes embereket lássak, s hogy most azért jöttem ide, hogy beszéljen valamit az öreg Flóriánról, mert a külföldön hallott érdekes dolgokat le szoktam írni: mosolyogva integetett, örömét fejezte ki jövetelemen, és szerény szobájába vezetett be, melynek összes butorzata nagy asztal, három törött lábu szék, egy béna szekrény s egy óriási zöld kályha volt.

— A lelkész élete az ily vadregényes hegyek között olyan, mint a rendes patak lassu folydogálása, — mondá az öreg ur egyik rozzant székén helyet foglalva. Sokan talán meg is irigylik ezt az egyszerű nyugalmat, akik az élet viharáival küzdenek. Ilyen egyszerű és szép volt az én derék elődöm — az öreg Flórián — élete, akiről hallani akar, ki nem gépileg végezte kötelességét, mint a legtöbb pap, hanem szerény körében, mint jó

atya működött. Mi itt nagyon szegények vagyunk, jó uram; de hiszen az üdvözítő is szegény volt, s aki a lelkiekről gondoskodik, annak nem kell kincs. Igényeink nincsenek, az alpesi konyha ellát mindennel, amire szükségünk van.

E pillanatban egy szép fiatal szolgáló lépett be, ki jó fris tejet, turót, sajtot, irósvajat és párolgó burgonyát hozott be.

— Ez az én legnagyobb vendégségem, — mondá az öreg ur — ne vesse meg azt, amit őszinte szívből adok. Ezzel élek egész esztendőn át, de azért boldog vagyok és soha zúgolódó szó nem röpül el ajkaimról. Áldott legyen az ur és annak minden határozata, melyet emberi elme se felfogni nem képes, se annak bírálgatására nem jogosult.

Az öreg ur kitűnő étvágygyal evett, 'én pedig segitettem neki. Bor helyett felséges hegyi vizet ittunk, a melyet mindig többre becsülök a rajnai bornál.

Sok mindenféléről beszélgettünk, mignem az öreg ur visszatért Floriánra, ki kis korában pásztorfiu volt Spiringenben, születése helyén; mint ilyen ismerte az alpesek minden virágát, és jól tudott vajat készíteni.



A hosszú télen át egy kis oktatásban is részeseült, a melynél őt, mint jó svájcit a szuverén nép egyik leendő tagját, első sorban engedelmességre tanították. Nyáron aztán ismét kecskéit őrizte, s alkalma nyílt arra, hogy azt a tapasztalatot tegye: miszerint az akaratosság, melyet a tanító öröklött bűnnek mondott, a kecskéekben épen úgy megvan, mint az emberekben, csak nem tudta konstatálni: vajjon ezt a rossz tulajdonságot a paradicsomból hozták-e magukkal?

A kecskepásztor élete meglehetősen egyhangu. Ha jó legelőre akad: akkor bátran hanyatt fekehetik, s bele merenghet a kék levegőbe, pajkos nyáját azonban soha se szabad magára hagyni, mert a fiatal kecskék igen könnyelmű és vakmerő teremtmények, s a legmeredekebb sziklára is felmásznak; ha ilyenkor valamelyik esetleg a mélységbe zuhan: a pásztorfiu bizonyos lehet benne, hogy otthon keserves hegedőlés lesz a háta közepén. A nagyon változékony idő is arra kényszeríti, hogy folytonosan szemfüles legyen. Néha, a legmelegebb nyári napon is egyszerre olyan sivalkodó jéges szél süvölt keresztül a vidéken, hogy szinte megfagy tőle. Ezt terhes felhő követi, melyből csakhamar sűrűn omlik a hideg zápor; még jó sze-

rencse, ha ő maga ideje korán egy sziklamélyedésbe húzhatja meg magát, de száraz odújában is egyre a nyáj sorsán törí fejét, s ezer aggodalommal küzködik.

Flórián egy pár esztendeig osztozott a pásztorélet gyönyöreiben és szenvedéseiben. Ez az élet nagyon megedzette testi erejét, de szelleme sem maradt fejlődés nélkül. A hegyes ország gazdag kertjében a maga módja szerint botanikus lett, naturalista a növények fiziologiájában és a sok szemlélődés folytán természetfilozofus. Ha társra akadt, érdekesen tudta neki elbeszélni az ezernyi regét, mely a hegylakók vallásának jelentékeny részét képezi.

Különösen elterjedt e vidéken az a rege, hogyan változtak át a Klaridák jéghegyekké. Egykor szép és gazdag legelők valának azok; mikor azonban egy szivtelen pásztor éhezni hagyta édes anyját, kedvesét ellenben pazar módon elhalmozá mindennel, a mi szemének, szájának tetszett, sőt az utat, melyen az hozzá járt a pásztorgunyhóba, sajttal rakatta ki, míg atyjától megtagadá a betevő falatot: akkor az anyja szörnyü átkot mondott fejére s az átok egyben megfogamzott, a pásztorház és legelő elsülyedt, s hó és jég borította

el az egész vidéket. Scheuchzernek, az ismert nevű zürichi természetbuvárnak, ki a múlt század elején halt meg, azt beszélte egyszer a schächen-thali lelkész: hogy ő mint fiatal siheder felkereste a helyet, ahol az elsülyedt pásztorgunyhó állott, s meggondolatlanságában a szivtelen pásztor nevét kiáltá el, mire olyan földrengés támadt: hogy az ide s tova hengergő kövek szinte agyonütötték.

Szájról-szájra jár itt az a hit is, hogy a szomszédos glarneri Sandalpon az égbenyuló magaslatról a sphärák zenéjét lehet hallani. Több előkelő, szavahihető ur megmászta az óriási hegyeket, midőn erős szél fujt, s mind azt állitá: hogy aeolhárfa hurjainak bűvös rezgésénél sokkal szebb zenét hallott. A közelebbi vizsgálat azt a tapasztalatot eredményezte: hogy a szél az egymásra torlaszott jégdarabok szabadon álló éles csucsai között füttyül végig, s ez idézi elő a kellemes hangokat.

Flóriánnak gyermekded hite és költői kedélye volt, mely a szép regéket nemcsak megértette, hanem azokat még költőiebb színekkel ékesíté fel, s úgy mesélte el másoknak. Ez ellen ugyan a falu anyókéi hangos szavakkal protestáltak, mert ily eljárás előttük dogmaellenes volt. Az ifju pásztor

már ekkor magában hordotta a hivatást későbbi pályájára, hogy a hihetetlen, valószínűtlen dolgot költői, vonzó színekkel feldiszitve, hihetővé tegye.

Tizenkét éves lett, mikor családja azt a kérdést tette tanácskozmánya tárgyává: vajjon a szép beszélő tehetséggel megáldott fiu továbbra is kecske-pásztor maradjon-e s nem lenne-e jobb belőle lelki pásztort képezni?

A falu bölcse — a vén tanító — rögtön az utóbbira adta szavazatát, s kijelenté, hogy a fiu — habár még igen sokat tanulhatna tőle, — nem való a többi gyermek közé, kiket bölcsességben nagyon tulzárnyalt; a jó mag, melyet keblébe elvetett, mindenesetre gazdag aratásra nyujt reményt és kilátást.

Flórián atyja a lelkészhez ment, kinek beleegyezése szükséges vala a nagy tervhez; utasítására és közbenjárására pedig még nagyobb szükség volt. A terv kivitele nehézségekbe ütközött, mikor értésökre esett, hogy a Collégium Borromeum-ban, a majlandi püspöki papnöveldeben nincsen üres hely. A lelkész egy évig maga tanította a kócos kis pásztorfiut arra a kevésre, a a mit ő tudott, azután sikerült a kis Flóriánt az intézetbe bejuttatni.

A kis pásztorfiu vas szorgalommal mivelte itt a tudományt, s közkedveltség tárgya lett. Lassan-lassan belebonyolódott a theologia szörszálhasogató labirintjébe; de józan, egészséges elméje mindig megtalálta az onnan kivezető ösvényt.

Elvégezvén tanulmányait, káplán lett szülőföldén, Spiringenben. Szép pásztori völgy ez, regényesen elszórt gunyhókkal, áldott jó néppel. Minden hegy, minden zuhogó patak gyermekeveire emlékezteté a fiatal lelkészt, ki egész szeretettel függött hivatásán.

Nyáron a schächenthali pásztorok számára kellett isteni tiszteletet tartania. A két mértföldnyi hosszúságu alpesi legelőt jobbról a Wengiswald, balról a Zingelnek egy kiágazó része veszi körül, a Fätsch vize pedig — melynek Stachelberg közelében levő szép esését sok utas bámulja meg, — szeliden kigyózik rajta végig. A völgy közepén sötét fenyvesek között szép kápolna áll, melynek kis harangja kellemesen összehangzik a nyáj méla kolompjával. Ez volt a hely, ahol Flórián lélekemelő oktatást adott híveinek, kik mindnyájan rajongtak érte.

Kalapot soha sem viselt, hust soha sem evett és nagyon ritkán mosakodott. Egész nap eljátszott

a pásztorgyerekekkel, felmászott velök a legmagasabb hegy tetejére, s ott óra számra dalolgatott a vigfiukkal. Hivataltársai nem tartották jó papnak, de a nép annál jobban szeretette s tisztelte.

Egy bucsu alkalmával, mikor messze vidékről összesereglett a nép, hogy a kedvelt pap oktatását hallhassa: beszéde tárgyául Sternenek ezt a szép mondatát választá: „Der Himmel schickt warmen Regen, wenn die Schafe geschoren sind.“ A nép jobban okult a híressé vált beszéden, mintha dogmákat magyarázott volna neki, de azért jólelkü paptársainak áskálódása folytán nagy kellemetlensége volt e profán tétel miatt, mely a szent írásban sehol nem foglaltatik. Püspökétől feddő levelet kapott, aminek az lett eredménye: hogy még többször választott ily profán jelmondatot beszéde tárgyául, s messze földről jöttek haligatni a „pásztorok papjá“-nak kenetes prédikációját.

A zergevadászatnak és hagymászásnak mindig nagy barátja maradt. Szabad idejét mindig a legmagasabb hegyek tetején töltötte. Még most is beszélnek róla, hogy Schächenthaltól kezdve az egész Scheerhort megmászta, amire a legvakmerőbb zergevadászok sem mertek vállalkozni, mert a meredek sziklafalak, óriási szakadások és a

szétszakgatott jegesek, melyek gyakran épen akkor indulnak meg, mikor a vakmerő utazók rálépnek, ezer életveszélylyel fenyegetik az embert.

A sok hegymászás azonban végre is nagyon megviselte őt. A zergevadászatot abban kellett hagynia. Orvosai kimondák az ítéletet, hogy mellbajban szenved, s magasabban fekvő vidékre kell vándorolnia. Így lett a Göschener-Alpnak lelkésze.

Itt egy tizenhat éves gyönyörű lány volt Flórián egyetlen cselédje, kinek primitív szakács-tudományával teljesen meg volt elégedve, s kinek szép arcát hetenkint csupán egyszer (vasárnap) volt szabad megmosni, mert az atyus is csak legfeljebb egyszer mosdott hetenkint. Hogy a lányka nem szegte-e meg a szigorn parancsot: arról hallgat a krónika.

Az öreg ur, hatvan esztendő's kora dacára, soha sem feküdt ágyban. Az ócska zöld kályha teteje volt a fekhely, ahol néhány órahosszat szunyókálni szokott; és sokat tartott rá, hogy még vén korában is egy ugrással ott fenn termett a vén kályhán anélkül, hogy az alacsony tetőben fejét megütötte volna.

Vén napjaira megtanult angolul, hogy Swiftet

és Milont eredetiben olvashassa. Egy külföldi tudós látogatta meg egyszer, a ki nem győzött eléggé bámulni a felett, hogy a sült paraszt kinézésü szegény papnál — a kinek egy jó széke nem volt — csinosan berendezett könyvtárt talált, melyből Göthe és Schiller sem hiányoztak.

Nem tartozott dogmái közé, hogy a munkás osztály a vasárnapi szabad órákat olvasó-morzsolgatással, vagy zsoldárok dudolásával tartozik betölteni, hanem megengedte, hogy a férfiak ünnepnapokon összeüljenek, s egy-egy ital bor mellett kedélyesen töltsék az időt. Minthogy azonban a helységben nem volt korcsma, annál pedig, aki a bor kimérésére vállalkozott — valami visszaélésnek jött nyomára : maga hozatott piemonti bort, amelyet e vidéken általában isznak, és azt saját lakásán mérte ki a vételáron s nagy gyönyörűségére szolgált, mikor a falu férfiai mind együtt voltak és vigan iddogáltak. A paplak nagyon kedves gyűlhelye lett a fiatalságnak, dacára annak, hogy szigorú volt hozzájuk, s az ivásban a legnagyobb mértékletességet kellett megtartani.

Egyszer azzal a kéréssel állítottak be hozzá a falu leányai, hogy nagyon szeretnének táncolni. Flórián a világért sem ellenezte ezt, mert a fiatal-



ságot úgy szerette, ha vidám és enyelgő, — s egyben elkezdé a táncot rendezni, ez azonban sehogy sem akart megindulni, mert nem volt hozzá való zene. Sokáig törte rajta a fejét, hogy segíthetne a nagy bajon s utoljára is a véletlen segített rajta.

Egy szép napon vándor hegedős vetődött a völgy lakói közé, kit Flórián a szó szoros értelmében elfogott és udvarába vitt. A szerény paplakban nemsokára oly nagy ünnep lett, a milyenre a szegény lakók nem is emlékeztek. A fiatalság legszebb ruháját ölté magára és örömtől sugárzó arccal sietett a vidámság tanyájára. Az öreg Flórián szobájának ócska butorait kivitette az udvarra, a táncos párokat szép rendbe állította, utasításokat osztogatott, a vén muzsikust egy szögletbe ültette, s mikor minden rendben volt: felugrott a kályha tetejére, s onnan nézte az ártatlan örömnök ezerféle nyilvánulását.

Mikor meggyőződött róla, hogy e multság, mely a félreeső svájci vidékeken a legnagyobb ritkaságok közé tartozott, a falu fiatalságának mondhatatlan élvezetet és gyönyört nyujt: az a gondolat villant át agyán, hátha a vén muzsikustól megvenné a hegedőt? Szerencsére volt

Flóriánnak annyi megtakarított pénze, a mennyin a hegedőt megvehette. De még egyébre is szükség volt. Nem tudta, hogyan kell a hegedővel bánni. Ez azonban nem hozta őt zavarba. Vén napjaira tanulni kezdé a muzsikálás mesterségét. Merev ujjait egész nap, fáradhatatlanul gyakorolta, és fülhasogató cincogást vitt véghez. Szerencséjére nem voltak szomszédjai.

A legközelebbi vasárnapon Flórián már muzsikus minőségben mutatta be magát. Boldogabb volt a verőfényes arcú fiatalságnál is; mely a legnyikorgóbb hangokra is jó kedvvel ugrált. Két nótánál nem birt többet megtanulni. De ez untig elég volt csekély igényü népének, mely kevéssel ezelőtt ilyen boldogságról álmodni sem mert volna.

Illő dolog volt-e az egy lelki pásztorhoz, hogy hosszú sovány alakjával meggörnyedve, kuporogjon az ócska vén kályhán és keservesen ránkassza a nyütt vonót? A boldogságtól sugárzó arcok és saját lelkiismerete megadták rá a választ, — s neki több nem kellett. Egész életén át azt az elvet vallotta, hogy ami meggyőződése és lelkiismeretének sugallata szerint helyes, az jó cselekedet, akár tetszik másnak, akár nem.

A jó vén pap örömét azonban nemsokára

megzavarta a véletlen. A hegedőnek egy húrja elpattant, s ilyen luxus-artikulus az egész vidéken nem volt kapható. De Flóriánt megtanította az élet arra, hogy a nehézségektől nem szabad visszariadni s a muzsikálást három húron folytatta.

Midőn egy vasárnapon az esti zenélést bevégezte s a kipirult párok ezer jó kívánság és áldás között hagyták el lakását: elpattant a második húr is. Flórián szomoruan fekteté maga mellé a hegedőt és a mulandóságról elmélkedett. Reggelre halva találták őt a vén kályha tetején.

Papot még sohasem sirattak meg hivei úgy, mint az öreg Flóriánt, kiről az egész vidék kegyelettel emlékezik meg ma is s kiről mindenki tud valami különöset mondani.

— Jó ember és az urnak hű szolgája volt. Emlékezete áldva marad, s aki jó emléket hagyott hátra, az nem élt hiába.

E szókkal végezte az utód, Flórián történetét, s eljött velem messzire a hegyek közé, ahol arról panaszkodott, mennyire fáj neki, hogy nem tud olyan lenni, mint a milyen a vén pap volt.

## XVI.

## Az ördög hídján.

A göscheneni kristálygazdag zord hegyeken keresztül, — hol sokszor jól laktam hófagylalttal, — négykézláb kapaszkodva, majd csúszva a szédítő mélységek vízmosta hasadékai között, úgy összetörődve, mint a házaselek tiz évi együttlét után, — itt ülök az ördög hídján, — s ha e hosszú, fárasztó utat megtettem: látni is akarom Belzebub ő fenségét.

Vadul impozant, borzasztóan nagyszerű látvány nyílik innen a „ponte del' diavolo“-ról, mint az olasz utasok nevezik, kik babonás félelemmel lépkednek rajta keresztül.

Előttem jobbra egekbe kapaszkodó kopár sziklák, melyeken ember soha sem járt. Megdermedt Góliátok, kiket a büntető természet — ki

tudja: mért, — sziklákká változtatott, s hideg hókalapot nyomott a fejökbe, melyet télen-nyáron, örökön-örökké viselniök kell. Csak a fáradt felhő jár ide olykor-olykor megpihenni, s a sziklarepedések között tengődő szomjas mohának enged inni könnyörületből.

Balra az „ördög-hegynek“ iszonyú alakja, mely előtt a babonás utas borzalommal emel kalapot. Télen és tavaszkor a legfélelmesebb helyek egyike, melyről biztos halált hozó iszonyú lavinák hullanak a mélységbe.

Az új híd merész gránitiven nyugszik, 4000 lábnyira a tenger fölött, s büszkén néz le az alatta menydörgő vad zuhatagra.

De ez még nem volt eléggé borzasztó hely nekem. Lemásztam a régi hídra. Ez csak valamivel szélesebb egy ölnél. Karfája nincs a tátongó, szédítő mélység fölött.

Minthogy erre vaspálya nem jár, s az út kocsin vagy gyalog igen fárasztó: itt, az ősvájcban már csak egy-egy hóbortos angollal, vagy az alpesi klub valamely tagjával találkozunk. Én egy vállalkozó amerikai yankeet fogtam magamnak, ki a Pacific-vaspályán úgy otthon van, mint mi a pest-bécsi vonalon, Hudson bay River-ben lakik,

s Honkongban hat, a Sandwich-szigeteken két, British-Colombiában egy, Portland-Oregonban egy, Szitkaalaszlán (Orosz-Amerika) két felesége van. Alacsony, düledt szemű, bajusztalan ember. A megtestesült próza. Nyakában óriási kulacs lóg, s abból minduntalan hörpent egy kis sziverősítő cognacot.

Két vezetőnk óriási tüzet rakott, s az egyikök megtámasztá hátamat egy nagy kővel, hogy le ne zuhanjak a mélységbe. Jobbra-balra két fáklya lobog, melyet drága pénzen vásároltunk.

A vezetők egyike folyvást a tüzet élesztgeti, a yankee szalonnát pirit, én pedig nyakbavető táskámat egy kőre helyezve, elég kényelmetlen helyzetben jegyezgetek.

Az égről egypár fényes csillagszem csodálkozva bámúl le ránk s talán azt gondolja: milyen bolond helyen járnak ezek az emberek.

Le-lenézek a szédítő mélységbe, hová a szikla-óriás tehetetlen dühében roppant köveket dobált le, hogy útját állja a hegyi zuhatagnak: de az — akadályt nem ismerve — vad morajjal és féktelen szilajsággal tör keresztül rajtok, végzetét követve; a kavargó szél föl-fölkapja habjait és szemem közé szórja.

A híd szélén ritka virágot pillantok meg, alpesi őszi rózsát. Lehajlok és leszakasztom, mialatt a vezetők egyike ijedten ragadja meg karomat s azt mondja, hogy ez valóságos istenkisértés: annyira lehajolni a több száz öles mélységbe.

Beszélhetsz nekem barátom! Te nem ismered Berzsenyi bölcs szavait, hogy: „Minden órának leszakaszd virágát!”

— Yankee! nézze csak mily gyönyörűen közeleg a hold halvány arca a távoli sziklaormok mögül.

— Az ám, — mondá, föl sem tekintve — nézze inkább milyen szépen pirul szalonnám.

— Hallja a távoli zajt? Ez a kőszáli vad keselyű szárnya csattogása.

— Jobban szeretném hallani, hogy milyen áron kel Észak-Amerikában az ökörbőr.

A zaj egy pillanat múlva erősebb lett, s az „ördöghegy“ tetejéről óriási keselyű röpült lefelé, fejünk fölött egy kissé megállott, karmai között havasi fehér nyulat tartott, s aztán közelünkbe a híd alá egy nagy kőre települt le, s ott elköltvén estebédjét, összecsatogtatá szárnyait és elröpült sziklaországába.

— Ez a kis nyul már tisztában van magával —

mondja a yanke, — ha Cseilong feleségem hallotta volna kiabálását, a milyen érzékeny, még a szive repedt volna meg belé. — De mit firkál oly sokat? Még azt kell hinnem, hogy önnek is tizenkét felesége van, s most azokkal levelez.

A yankee kihuzza a tűzből a hosszú pálcát, melyen a szalonna pirult, jóízűeket harap, azután megkotyogtatva kulacsát, abbóljókora kortyot szí magába, azután szivarra gyújt és hanyatt fekszik.

Vezetőink egyike fölugrik a tűz mellől, kezét a füléhez teszi és figyelve hallgat.

— Az alpesi kürt méla hangjai, — mondja szeliden mosolyogva, — s ez oly szép, hogy a svájci ember könnyekre fakad tőle.

A távoli kürt édesen epedő hangjaiban valami szelid bánat van, mely szívünket egészen eltölti. De a forgó, hideg szél, melyet az irigy szikla a zuhatag habjai közé sodor, vad kéjjel korbácsolja fel annak hullámain, s ezek elnyomják az édes zenét, mely még költőibb, mint a holdfényes lagunák barkarollái.

— Szerencse, hogy a kürt hangjait Csingcsou feleségem nem hallotta — mondá a yankee fölegyenesedve, s kulacsát magához ölelve, — mert úgy belerikoltott volna, mint a tyúk.



— Mondja el, hogy hívják az ön feleségeit?

— Csau, Tau-Tau, Ha-Maj, Csohu, Pinkong, Heimo.

— Köszönöm, elég e borzasztó nevekből.

— Egy pár darab rizsföldet adtam nekik, abból szépen megélnék, semmi bajom velök. Tizenkét feleség kevesebbe kerül, mint önöknél egy, a hol — ugy hallom — a legközönségesebb nő is páholyt és equipaget akar, noha minden hozománya egy elhasznált sziv és két szobára való butor. . . .

Sok igazat beszélt ez a yankee, de keserű satyrája helyett, melylyel engem mulattatott (önöket ellenben talán untatná), inkább elmondom a regét, melyet az ördög hídjáról hallottam, — s mely a következő:

„A legrégebb időben is sok okos ember lakott Uri kantonban, amint hogy ma is sok itt az okos ember. Sokat hallottak ezek a szép Olaszországról, melynek gazdag talaja jó bort; tápláló polentát és pompás gesztenyét terem, s hol a legközönségesebb ember százával élvezheti a narancsot és citromot, amit itt a gazdagok is ritkán láttak. Az igénytelen hegylakók meg voltak ugyan elégedve a szerény alpesi konyhával, de nagyon szivesen léptek volna Olaszország lakosságával kereske-

delmi összeköttetésbe, ha ennek könnyű módon szerét ejthetik vala. Sok oldalról kecsegtette őket a remélhető haszon és nyereség, s mind jobban és jobban meghonosodott az a terv, hogy itt összekötő vonalat kell létrehozni. De ki építhet utat a zord sziklafalak meredélyei között, és ki hidalja át a Reusz vadul tomboló zuhatagát, melyen minden emberi fárdság megtörik?

Minden akadály és nehézség ellenére azonban mégis megkezdették a „Gotthard“-út építését.

Sok hónap és sok év múlt el, míg a girbe-görbe utat ezernyi fáradsággal, sok költséggel és kitartással a „Bristen“ig, és tovább a „waseneri“ erdőn keresztül a „Pfaffensprung“-ig elkészíteniök sikerült.

A szilárd kitartás és vasszorgalom annyira vitte lassan-lassan: hogy az óriási vállalat egészen odáig terjedt már, hol a féktelen Reusz zuhogva hull szédítő mélységű medrébe. Itt a meredek sziklák között megakadt a munka. Sokat tanácskozott és sokat aggódott a lakosság, de sehonnan se került oly javaslat, mely az akadályt elhárítani képes lett volna. A nép egy része zúgolódni kezdett hogy annyi munka és költség kárba vesz, s hogy ilyen kivihetetlen dolgot nem is kellett volna megkezdeni.

Erre összehívták a kanton összes lakosságát, hogy a fontos kérdéstről tanácskozzék. De senki se akadt, ki életrevaló tervet tudott volna mondani, — s már-mar azon a ponton állottak, hogy eredmény és megállapodás nélkül oszoljanak szét. Ekkor felállott egy öreg „Landmann“, s így szólt:

— Igaz ugyan, hogy nagyon veszedelmes dolog a rossz szellemekkel szövetségre lépni, de végre is szükség törvényt bont. Nézetem az: hogy kössünk az ördöggel szerződést, a ki a hídat számunkra felépíti. Az alkudozást és a feltételek megállapítását magamra vállalom.

A vallásos lakosság eleinte megijedt az indítványtól, de mikor az öreg úr kifejezte azt, hogy a ki akarja a célt, annak akarnia kell az eszközöket is, midőn lelkesedve beszélt a szép Olaszországról, — melyhez a híd felépítése után olyan közel lesznek, — annak jó boráról s édes gyümölcséről, — melyet csaknem ingyen fognak kapni, — s elsorolta az összeköttetés ezer előnyét: a többség elfogadta a bátor ember indítványát, ki a közjó előmozdítása végett még az ördöggel is szembe száll.

Milyen nyelven tárgyalt a furfangos tanácsadó

az ördöggel, arról hallgat a rege, különben azt tartják, hogy az ördög minden nyelvet megért. Az alkudozás menetéről se tudunk semmit, mert ilyesmi titokban szokott történni. Elég az hozzá, hogy az ördög megkötötte az alkut oly föltétel mellett: hogy a hídat egy éjszakán át felépíti, de a ki először keresztül megy rajta, azt magával ragadja a pokol mélységes fenekére.

„Bei nächsten Tagesgrauen  
 Ging man dort nachzuschauen,  
 Und über Stromeswogen  
 Wölbt sich der Brücke Bogen,  
 Doch an der Brück auch schon  
 Passt Satan auf den Lohn.“

Az öreg „Landmann“, ki a szerződést kötötte, pontosan megjelent, s rákiáltott a híd túlsó végén álló ördögre: Pontosan végezted-e dolgodat sátán? Mire az igenlőleg bólintott fejével. — Itt van az érte járó bér! mondá az öreg, s gyorsan eleresztette a bakkecskét, melyet zsákjában tartogatott. Ez megpillantván a híd túlsó felén álló ördögöt, vetélytársának tekintette azt, s egyenesen neki rohant, — az ördög pedig mérgében darabokra szakgatta a szegény állatot, mint az elsőt, ki a hídon keresztül ment.

A hídát azóta mindig ördög hídjának nevezik.

Sátán úr nagyon megdühödött a miatt, hogy úgy rászédtek, s epés hangon rivalt a jelenlevőkre: „Tudjátok meg, hogy velem nem lehet tréfálni. Rászédtetek ugyan, de megjavítani nem birtok! A hídát szét fogom rombolni!“

E szók után gyors vágatva elfutott Göschenen alá, hol óriási kősziklák feküsznek szerteszét, — honnan épen most érkezünk ide, — ezek közül a legnagyobbat kiválasztotta, hogy azt a hídra gurítsa, s romba döntse.

De az öreg szemes „Landmann“ résen állott, s rosztat sejtve abból, hogy az ördög oly sebesen iramlík: lóra kapott, s utána vágatott. A felbőszült sátánt már visszatérőben találta, amint görnyedve lépegetett eléje, rengeteg szikladarabot hozva hátán. Az öreg csakhamar keresztet vetett rá és a sziklára, mely e pillanatban a földbe gyökerezett, — a legyőzött ördög pedig szégyenkezve futott el. Az egyenes kopár kő, — mely csakugyan olyan mintha mesterségesen állították volna fel, — ma is látható Göschenen alatt, és „Teufelstein“ néven ismeretes.“ . . . .

— Uram, mindjárt éjfél lesz — mondja veze-

tőink egyike, félénk tekintettel nézve az ördög hídjának mélysége felé.

Körülöttünk néma minden, csak a zuhatag vad morajának zúgása hallik, melybe szelíden vegyül lobogó tűzünk süstörgése.

A kopár hegyek, mint vén kísértetek bámulnak le ránk. A hosszú hasadékokban a lavinahalállal kimúlt emberek árnyai kísértének.

A zord tájon kívülünk sehol egyetlen ember sincs.

A hold is félénken vonult meg egyik felhősátorában.

A csillagszemeket eltakarta a leereszkedő köd.

A víznek megvilágított, fel-feltörő hullámai a szivárvány eleven színeit öltik magukra. A szétröpülő csöppek ezernyi különböző alakot képeznek. Majd röpülő lepkét, majd vízi-nymphát lát bennök képzelünk. Nézem, sokáig nézem az ugráló cseppek enyelgő játékát, s mintha a szétszórt kövek közül habruhában, egy zilált hajú alak emelkednék ki, félig nő, félig démon, ki nagyon hasonlít egy ismerősömhez?! . . . .

Az amerikai is felébred horkolásából, oldalba bök, s azt mondja: hogy talán megis indulhatnánk; mert míg tanyára találunk: jó másfél órát kell

---

---

gyalogolnunk. Azután ismét nagyot hörpent kulacsából, s mosolyogva így szól:

— Milyen bolondok vagyunk, hogy itt akarunk ördögöt látni, holott tudjuk, hogy az nem a kietlen magányt, hanem az úri társaságot keresi és selyem ruhát visel.

A hidegen süvöltő szél havas esőt szór szemünk közé.

Vándorbotunkra támaszkodva lassan lépegetünk a zord sziklák között.

## XVII.

**Akik sírva eszik a húst.**

(Uri kanton.)

Mögöttünk a Spitzliberg vadul zordon csúcsai, előttünk szelid pásztorvölgy, melynek balzsamos levegője lelket éleszt, testet gyógyít. Köröskörül ismét sötét tekintetű hegycsúcsok, melyeken a fű is alig terem meg; az utas félve tekint rájuk, mert ez a legveszélyesebb lavina-esések tanyája.

Egy darab vadon. Ős eredeti természet, mély magány. Itt-ott egy-egy barlang, melynek belsejében élénk havasi patak csörgedez. Fenn a havas tetején szerény kunyhó, mely szomoruan néz le, mintha a hideg tanyát elhagyni szeretné. A hegyi ér loccsanásán kívül alig hall az ember neszt, legfeljebb saját lépteinek zaját.

Egy oldalt fekvő, düledező, ócska fűrészmalom



vonja magára figyelmünket, mely nagyon illik az elhagyatott vidékhez.

Nem tart rá senki igényt. Ugy látszik, nincs gazdája. Talán lavina-halált szenvedett. A malom itt áll üresen. Egykor élénken pergett kereke, zajával betölté a környéket, — most nyugszik. Nyugalmát talán meg is érdemli. Födélét félre-capta a szél. Bele süt a nap. Bele csorog az eső. Egy árva tücsök cincog körülötte. Kidőlt-bedőlt. Oldal-deszkáit eltüzelték a pásztorok. Amit meghagytak, az mohos, szüette rom, s búsan düledez egymásra. Egy forgószelel úgy elhordja, hogy nyoma sem marad.

A kanyargós ösvényről letérve, tetőtől talpig feketére befüstölt emberi tanya előtt állunk, mely a hegy hátához símul, mintha kérné, hogy óvja meg a lavináktól. Elhagyatottságában bánatosan tekint Hospenthal ködös panorámája felé, mintha onnan várná jövő emelkedését.

Csöndes itt minden. Se kutyaugatást, se egyéb állati hangot nem hallasz. Azt hinnéd, hogy az egész tanya ki van halva.

Ez Zumdorf, Svájcnak legkisebb községe.

1850-ben huszonkilenc lakosa volt; tizenöt férfi, tizennégy nő. 1860-ban már csak tizenhárom

ember lakta, öt férfi, nyolc nő. Ezt a számot ma is csak kettővel haladja meg.

E kis tanya mégis rendezett község, melynek iskolája és papja is van, ki a fehérre meszelt karsu templomban tartja az isteni tiszteletet és a gyermekeket oktatja.

Milyen élete van e svájci Szibériában a szegény lelkésznek, ahol a tél kilenc hónapig tart: azt elképzelni nehéz. Szüntelen zárdai életet folytat. Ha unatkozni tudna: az unalom ölné meg. De az unalom nem juthat eszébe, mert nagyon szegény. Annyira szegény, hogy maga vág fát és maga foltozza a csizmáját, — ha van neki.

És milyen borzasztó az a vasárnapi ájtatoskodás, melyen a tavasz verőfénye eloszlatja a lavinákat, s azok a szédítő magasságból, mint a haragvó isten pusztító átka dörögve zuhannak le a mélységbe, hogy kegyetlenül elpusztítsák azt, amin emberi kéz évekig dolgozott, — s a rombolás közben leborul a vallásos nép, s mellét veri, a buzgó lelkész pedig mély áhítattal zengi, hogy: „Gloria in excelsis Deo!“ . . .

Egy szerény faház előtt állottam meg, melyből keserves sirás hangzott ki.

A nyitott ajtó összevagdalt küszöbén meggör-

nyedt, őszbevegyült agg üldögélt. Arcára ezer redőt vésett az idő. Torzomborz szakállá egész mellét ellepte. Süvege a füleig fejébe volt nyomva, kezében rövid száru pipát szorongatott, s egyre dörmögött magában valamit.

A füstös konyha közepén vén asszony ült párolgó tál előtt, melyben izletes húsdarabok feküdtek apróra vagdalt burgonya között. A vén asszony mellett két felnőtt lány és egy kis fiú guggolt, kik négyesben sírtak együtt, vékonyabb és vastagabb hangon, kitől hogy telt.

Szóba ereszkedtem velök s megkérdeztem a sírás okát.

— Oh uram! ön nem bírja felfogni fájdalmunkat és veszteségünket — mondá az öreg asszony, kötényének sarkával törülgetve szemeit.

— Talán kedves rokonuk halt meg?

— Ha csak az volna! Ennél sokkal nagyobb veszteség ért. Látja itt ezt a párolgó húst?

— Látom, s igen izletesnek gondolom; csodálkozom is rajta, hogy épen e kellemes illatu tál felett síránkoznak oly nagyon.

Erre mind a négy még erősebb sírásba tört ki. Az előttük fekvő húst valósággal könnyeikkel áztatták.

---

Az egész szomorú jelenetből egy szót sem értettem.

— Nem is érthet meg ön minket, uram, szólt az öreg ember gyászos hangon. Az a hús, mely ott a tálban fekszik, drága kincsünk volt nekünk. Egy kecskének húsa az, mely házunkat sok jó tejjel és túróval látta el. Tudja-e uram, mi a kecske? A szegény ember konyhája. Vannak egész családok, melyeket csupán a kecske tart el. Mi egész esztendőn át nem eszünk húst soha. Ha eszünk, sirva, keserű könnyhullatások közt teszszük azt, amint látja. Mindössze két kecskénk volt. Az egyik, szegény jó állat, leesett a szirt fokáról és szörnyet halt. Most tudja, hogy mit veszítettünk.

Megértettem a bánat okát. Pénzt akartam az öregnek ajándékozni, de nem fogadta el.

Először láttam életemben olyan embereket, akik sirva eszik a húst.

## XVIII.

## A Rhónengletscheren.

Van olyan szenvedély, a melyet a lélekbuvárok még nem ismernek: Én sem találtam meg semmiféle könyvben, de rábukkantam a svájci hegyek között, ahol később igen gyakran találkoztam vele.

Ez a szenvedély már csak azért is figyelemre méltó, mert más szenvedélytől minden tekintetben elüt. Amíg más szenvedély ingerel, hevít, lázassá tesz, gyötör, sokszor csattog-pattog, éjjelen át virraszt, redőket von a homlokra: ez csillapít, mosolyog, megelégedett, nyugodt arccal bámul a világra, és — hízlal, ami nem megvetni való dolog.

Ez képtelenség! ilyen szenvedély nincs! —

mondja felindulva egy pár olvasóm, aki talán Horvát Cyrill tudományával táplálkozik.

Bocsánatot kérek, nem szoktam képtelenségeket mondani.

Igen is, valóságos szenvedélye az némely embernek: hogy ülve szokott hegyet mászni. Belebujik a póstakocsiba és cipelteti magát 8—10 óra hosszat, amely hegyen-völgyön keresztül robbog vele. Onnan olykor-olykor ki-kitekint és azt mondja, hogy a vidék nagyszerű. Másnap újra kezdi ezt a mulatságot és sokszor heteken át folytatja. Ennyi kitartást csak a valódi mély szenvedélynél találunk.

Eszembe jutott ilyenkor, hogy egy tudós lélektanár azt mondja, hogy: a szenvedély kívánó tehetségünk elfajzása. Ösztöneink gyakori kielégítése hajlamot, — s ha ez rajtunk uralkodik, — szenvedélyt szül, mely az értelem felett zsarnok önkényt gyakorol. A szenvedély legyőzi értelmünket álokoskodásaival, s Jean Paul szerint „minden szenvedély hétszer hetet talál“. Minden szenvedély túlzó, izgató, mely egész idegrendszerünket felháborítja.

Kant szerint minden szenvedély a gyakorlati észre nézve rákfene, melynek orvoslása ritka,

vagy épen lehetetlen; mert maga a beteg sem óhajtja, hogy bajából kigyógyuljon.

Szenvedélyek szülték a nyomornak azt a vég-hetetlen sorát, mely az emberiséget századokon át zaklatta. — „Durch Leidenschaften glücklich sein wollen, heisst sich wärmen durch ein Brennglas.“ (Jean Paul.)

Ebből arra a gondolatra jutottam, hogy ez a szenvedély, a melyet én fedeztem fel először a tudomány részére, mégsem olyan nagyon különbözik egyéb szenvedélyektől, mert hiszen az a kívánó tehetség elfajzása, s az illetők ülő hajlama önkényt gyakorol azoknak értelme felett; hét ülésből negyvenkilenc lesz, — a beteg nem akar belőle kigyógyulni, — s a mi földolog, meg van mellette a „Brennglas“ is, a póstakocsi ablaküvege.

Ezek a szenvedélyes ülve mászók úgy szoktak feljutni a „Furká“-ra, hogy már Andermattban kocsira ülnek, s abból csak a hegytetőn fekvő vendégfogadó előtt bújnak ki.

A „Furka“ Svájcnak legmagasabb és legérdekesebb póstaútja, melyen én is jártam — gyalog. A hegyszoros 7560 láb magas; az ut egy része rengeteg sziklákba van vágva, a másik

része jégrégióban vezet. Több mint hétszáz ezer forintba került.

Mi Zumdorf falucskát elhagyva a Realp-Reuson keresztül egyenes irányban mendegéltünk az egyhangú völgyön, hol mindössze egy pár pásztor-kunyhót találtunk. A vidék egyre szegényesebb, soványabb, s midőn Realp községéhez érkeztünk: izlandi mohánál nem láttunk egyebet. Itt-ott egy-egy összeomlott épületet pillantottunk meg, melyet a lavinák romba döntöttek. A kis falu valami húsz év előtt leégett, s a lakosság oly szegény volt, hogy házikóit nem bírta újra felépíteni. Egész Svájcban könyöradományokat gyűjtöttek számukra, — ilyen célra a svájci nagyon adakozó, — s a falucska ma csinosabb mint valaha volt. Az egész vidéken csak három hónapig tart a tavasz és nyár; kilenc hónapig hideg hó alatt fekszik. Innen szép kanyarulatokban, majd zöld gyepen, majd meredek hegyháton keresztül az „Ebnetenalp“-ra érkeztünk, hol az alpesi gazdaság szerény, de tiszta hajlékában megpihentünk. Innen tovább haladva szédítő mélységben zuhogott alattunk a Reusz, melynek hullámjátékára minduntalan le-letekintgettünk; itt-ott egy-egy jeges tündöklő koronáját csodáltuk meg, — de



ezenkívül a sívár pusztaságban már nem is volt semmi látható; még pásztorgunyhót sem találtunk többé. Végre erős hat órai gyalogolás után megérkeztünk a Furka-hegyszorosra, mely Uriból Wallisba vezet.

Örömmel állapodtunk meg a csinos és kényelmes „hôtel de la Furká“-ban, mely arról nevezetes: hogy 1868-ban Victoria angol királynő több napig tartózkodott benne.

Gyönyörű kilátás nyílik innen a berni és waliszi alpesekre, melyeknek közepét az óriási Finsteraarhorn foglalja el.

Mindnyájunk naptára szerint „kánikulá“-ban voltunk, amit pattogó érvekkel bizonyított az ebédlőben terjeszkedő kályha lobogó tüze, melybe fél ölnyi hasábokat raktak egyszerre, hogy — meg ne fagyjunk. . . . .

Más nap korán reggel, teljesen felszerelve, megindultunk a jeges-parthiera.

A ki Svájc jegesein nem járt, nem tudja, hogy az ilyen kirándulások, — főképp ha hosszabb időre vannak tervezve, — milyen előkészülettel járnak. Először is mindenki számot vet lábainak erejével, lelkének éberségével és gyomrával, — hogyha kell éhezni is fog, azután szépen csomóba rakják

a köteleket, fejszékét, amelyekre sokszor nagy szükség van, ha valaki a mélységbe esik, — az induló-félbén levő társaság gyakorlottabb tagjai vastag lepedőt, lámpát, rumot is visznek magukkal mindig. Az erős, izmos vezetők vállukra vetik a sok cókókot, természetesen egy jókora tarisznya élelmi szert is, és így indul a karaván, szögekkel kivert cipőkben, vastag alpstokkal.

Amilyen fárasztó, épen olyan költséges az ilyen kirándulás. A kalauz 30—40 frankot is elkér napjára, azonkívül teljes éllátást és még jó borraivalót, s előre ki nem számítható kiadás is van elég.

Sokat, sokat bolyongtam öt-hat éven át, ilyen vad, sivár vidékeken, melyeknek egészségemet, életemet köszönöm; mert amit az orvosi tudomány nem birt meggyógyítani: azt meggyógyította az alpesi levegő.

A vendégfogadótól nem nagy kerülővel eljutsz az imposans, szétszakgatott, fantastikus alakzatú Rhonengletscherre, melyet hamarjában góth ívezetű jég-templomnak gondolsz; különösen innen olyan az, ahol a „Galenstock“ óriási, gömbölyű, hófehér kupolája képezi a háttért.

Egész kis ország áll előtted — jégből. Óra-

számra barangolhatsz benne. Köröskörül nem lát a szem egyebet mint hómezőt s tündöklő jeget. Halottas, rémes magány, fagy és dermedés fog körül.

Szerencsénkre szép verőfényes nap volt s ilyen időben egészen fris az ember, és jókedvűen bolyong a csikorgó úton. Ködös, esős időben valószínűs istenkisértés ilyen helyen járni, pedig ebben is volt részem.

Meredek jégsziklák bámulnak rád, melyek vad rendetlenségben fekszenek egymás hátán. Itt-ott borzasztó szakadások, jégtölcsérek, megdermedt tömegek, keskeny bástyák, melyek mind vakító fényben ragyognak, annyira: hogy sok ember egy pár pillanatra egészen megvakul bele, azért az ilyen kirándulásokra színes szemüveget kell vinni (legjobb a zöldes hamuszín).

Talán nem lesz fölösleges, ha a jeges leglényegesebb tulajdonságairól egy pár szót szólok. Ne tartson tőle az olvasó, nem lesz ez száraz, rideg, emészthetetlen, hosszadalmas leírás, mert az ilyen elől magam is meghátrálok. Egyáltalán nem óhajtom, hogy abban a szerencsében részesüljenek utirajzaim, amelylyel Hunfalvy Pálnak „Utazás a Balt-tenger vidékein“ című munkáját megtisztelte az olvasó közönség, t. i. hogy senki se olvasta el.

Én magam az ötvenedik lapig jutottam el; itt annyira meguntam s annyira bele fáradtam: hogy hátulról kezdettem olvasni; a megfordított szók valamivel mulatságosabbak voltak. Azután átadtam egymásután ötven ismerősömnek, gondolva: hogy inkább a felebarátom mérgeződjék unalmában mint én; mindegyik visszaküldötte, azzal az izennel: hogy a tizedik lapnál a földhöz vágta. Úgy hallom, hogy csak két ember olvasta el, az is csak kényszerüségből; az egyik a jeles szerző volt, (ki azonban megfogadta, hogy másodszor semmi kincsért sem olvassa el), — a másik a szedő, ki minden ívncél kétszer ájult el — unalmában. ....

Mindenki tudja, hogy itt a magasban ritkább és hidegebb a levegő, s gyakran a legmelegebb nyári napon is erős havazás indul. Ez a hó megtölti a bércek medencéit, melyek mindig a völgy felé hajlanak. A hó, amely nem áll olyan apró, könnyü pelyhekből, mint mi nálunk, hanem tömött kemény, vaskos darabokból, — lefelé csúszik. Felszíne egyre olvad, s a lecsorgó folyadék a bércek mélyére hat, ahol annál keményebbre fagy. Ebből a folytonos olvadásból és fagyásból támad a jeges, — amelyet hó nélkül képzelni nem lehet.

A jeges nem egyéb óriási jégfolyamnál, mely roppant tömege miatt el nem olvadhat. Évről-évre növekszik, szaporodik, erősödik. A tudósok szerint a jég vastagsága hat-hétszáz, sőt ezer láb-nál is több, s így bátran ugrálhatunk rajta, tudva: hogy nem szakad le alattunk.

A jeges felszine — amelyen mászkálunk — össze-vissza van szakgatva, mintha mesterségesen vagdalták volna kisebb-nagyobb dombos púpos darabokra.

Messziről minden jeges fehérnek látszik, s egyes apró darabjai is fehérek, ha azonban akkor nézzük, mikor a nap sugarai tündökölnék rajta: a kék színnek minden árnyalatát észreveszszük azon, a legvilágosabbtól kezdve, a legsötétebb azur-kékig, néhol pedig tengerzöld színben csilámlanak az óriási lemezek.

Némelyik jeges jégfallal, más kapualaku formációval, vagy óriási ívezettel végződik, melyből tejszínű jeges patak rohan le a völgy mélyébe; van olyan is, amelynek vége egészen a föld alá ássa magát, s itt jege az összehordott földtől, és apróra tördelt kavicsból egészen szennyes.

A nagy jégtömeg nyomása, feszítő ereje következtében itt-ott apró szakadások támadnak,

melyeket eleinte alig lehet észrevenni. Az ilyen kirándulásoknál ezek képezik a legveszedelmesebb akadályt, mert ezeken keresztül kell ugrálni, mely mulatsághoz biztos szemmérték és ügyes láb szükséges. A téli és nyári hó ezeket szépen betakarja, az utazó azt hiszi, hogy az egészen szilárd, s mikor rálép: a csalóka boriték eltűnik lába alatt, s ő a mélységbe zuhan.

Ha egy-egy ilyen mélyebb szakadásba bepillantasz: egész bűvös-bájos kis tündérvilág nyílik meg előtted. Gazdag színpompa ragyog szemed előtt, a szivárványnak minden színe ott káprázik benn a mélységben, és azt hiszed: hogy e tarka-barka sugárzó ragyogásban aranyos szárnyú pillangók röpkednek, és gyémántszemű vízi nymfák lejtének a csillogó kristálypalota csarnokában; — azután eszedbe jut: hogy ide esnek be a szerencsétlen utasok és itt találják hideg sírjokat.

Két angol utazó járt itt több év előtt, kik kalauz nélkül indultak meg a veszélyes kirándulásra. Az egyik beleesett ilyen repedésbe. Jó szerencséjére „alpenstock“-jának mind a két vége megakadt a jég falában, s karján lógva, herculesi erővel ezen tartotta fen magát s rákiáltott utitársára, hogy hozzon kötelet. Podgyászukat, melyben

szerszámok is voltak, távolabb hagyták. Utitársa lélekszakadva rohan oda, — nemsokára meg is érkezik, — a kötelet ledobja barátjának, — ki a halál minden kínját kiállotta már — hogy kapaszkodjék bele; — ebben a pillanatban enged a szerencsétlen ember alpstockja, s szegény holtan zuhan az ezer öles mélységbe.

Vezetőnk még egy esetet beszélt el Davouasonról, a híres kalauzról, ki egyszer ilyen hasadékba esett, de óriási ereje és lélekébersége megmentette őt a haláltól. Erős késével ugyanis folytonosan rovátkákat vágott a jégbe, s másik kezével azokba kapaszkodva, szerencsésen kimászott.

Ha télen sok hó esik, és rá meleg nyár következik, akkor a jegesek tetemesen gyarapszanak, ellenkező esetben pedig fogynak. Grindenwaldban azt tartja a nép, hogy hét évig folytonosan nőnek; hét évig pedig apadnak.

Hogy a jeges mozdul és lefelé törekszik, azt a jeges vidék lakói rég óta tudják; a mozgás mekkoraságát azonban tudományos szempontból csak e század harmadik-negyedik tizedében számítgatták. Különösen Hugi, Agassiz, Desor, Forbes foglalkoztak ilyen vizsgálatokkal, kik heteken át laktak egy-egy kunyhóban, a honnan

folytonos kirándulásokat rendeztek, és e jégvilág titkainak kutatásában buvárkodtak. \*)

Megis néztük azt a helyet, ahol Agassiz kunyhója állott. (A híres tudós az 50-es évek elején Amerikába vándorolt.) Vogt Károly itt tanulmányozta a vörös jegesi balha (*desoria glaciaris*) családi életének titkait s ezekről munkát is írt. E megdermedt, hideg világnak ez az egyetlen élő lénye.

A jég erősebb hajlésaiból, torlódásaiból támadnak a jegesi tűk, melyek néha 50—60 láb magasságúak és igen szép kékes átlátszó színben tündökölnék.

Sokkal érdekesebbek és sajátságosabbak ezeknél az úgynevezett jeges asztalok. Ezek egyes sziklatölkék, melyek jégoszlopokon fekszenek, mint valami asztal a lábain. Nagyobb oladások alkalmával egy-egy szikla kiüti a fejét jégtakaró

---

\*) Ha akadna olvasóim között olyan, a kit e tudomány érdekelne: ajánlom neki a következő munkákat: Hugi, Alpenreisen. — Charpentier, Essai sur les glaciers et sur le diluv. érratique. — Agassiz, Etudes sur les glaciers, és Systéme glaciére. Forbes, Travels in the Alps, és Norway and its glaciera Igaz, hogy száraz, unalmas munkák, de százszor mulatságosabbak a »Balt-tengeri utazás«-nál.



jából, s míg körülötte erősen olvad, az alatta levő jég meg van óva a napsugártól, s úgy az olvadástól is, s eszerint jéglábai megmaradnak. Óriási gombához is hasonlítanak, azért némely tudós „champignon“-nak is nevezi.

Az ilyen „Gletschertisch“ a természetbuvárok előtt nagyfontosságú, mert ezen mérik a jeges mozgását.

Nekünk is igen jó szolgálatot tett, mert villásreggelinket költöttük el rajta.

Néhol nagyon nehéz a jegesen mászkálni, mert csak épen egy talpalatnyi helyecskéje van az embernek, ahova a lábát illesztheti, s mi alatt ezt teszi, egyúttal az alpesi botot hatalmas lökéssel bele kell vágni a jégbe, hogy biztosabban állhasson; s így kezére lábára egyaránt nagy szüksége van.

Sokszor olyan helyre jutsz, ahol semmiféle nyom sincs, s a jég jókora dombot képez, — minthogy az ilyen síkos emelkedésre felmászni nem lehet: lépcsőket kell verni a jégbe baltával, a melyek csak épen akkorák, hogy a talpad ráfér, de ha óvatosan, s mégis erősen oda illeszted szögekkel kivert cipődet, (mert e nélkül jegesen mászni teljes lehetetlen): biztosan megállasz.

Én már meglehetősen gyakorlatot szereztem e

mesterséges mászkálásban, s most már a legboldobbb útnak is neki indulok. Eleinte nagy fáradtságomba került míg szememet, lábamat, karomat megtanítottam rá, hova kell nézni, lépni, mikor kell mozdulni, hogy kell az egyensúlyt biztosan fenntartani. Sokszor ki is nevettek, de úgy tanul az ember: ha kinevetik; azt is megmagyarázták elég érthetően, hogy a legnagyobb baj, ami rajtam eshetik csupán annyi: hogy a nyakamat szegem. Ez legfeljebb egyszer történhetik meg, a mi elég argumentum arra: hogy kitegyük magunkat ennek a véletlennek.

Mindnyájan örvendettünk, midőn kalauzaink egyike hangos kurjantás után kijelenté: hogy itt vagyunk a jeges nyugati oldalán a zuhatagnál, melynek hatalmas sugara, 150 lábnyi mélységben egy barlangban csattog, zuhog, s bátran tör magának utat a jégkapun. Ez a legerősebb Rhoneforrás.

Innen a közel fekvő jégbarlangot néztük meg.

A jegesek minden tulajdonsága között ez a legmeglepőbb, és legszebb. A jégfalak közepén a föld melegsége, vagy gyakran, mint itt is a mélységben levő hőforrás — mely egész télen át zöldgyeppel van körülvéve, s az örökös jég birodal-

mában soha be nem fagy, — kivájja a jeget, s mindig mélyebb és mélyebb üreget teremt, melybe ha belépsz, valóságos tündérpalotában képzeled magad. Minden úgy csillog, mintha drága kövekkel volna kirakva. A nagy világosságtól majd a szemed fényét veszted el. Az egész boltozat telve van furcsábbnál furcsább alakokkal, mélyedésekkel. A fáklyák lángjánál itt-ott színes szalagokat látsz a falakon végighuzódni, melyek egyik pillanatban kékesek, a másikban vörösek. A szerte heverő kődarabokra rá-ráfagy a leszivárgó víz, s azok is úgy tündökölnék, mintha épen most készítették volna olvasztott ezüstből.

A szemkápráztató, nedves üregben, hol minden oldalról csorog a víz, — csak rövid ideig maradhat az ember, mert dermesztő benne a hidegség.

Mikor fárasztó utunkat bevégezve, a kitűnő „hôtel du Glacier du Rhone“-ban megpihentünk, s kedélyes poharazgatás közben éltettük a morgákat, amelyeket, vezetőink ígéretének ellenére, meglátnunk nem sikerült: ennek kárpótlásaul, és ráadásképen a kiránduláshoz a következő érdekes regét beszéltek el a jégbarlangról, amely szerintők szóról-szóra igaz:

„Egy szegény fiatal ember lakott Wallis can-

tonban, — a falu nevére nem emlékszik senki, — a ki egy idejemúlt, meglehetősen töpörödött, de nagyon gazdag nőt vett feleségül. Egy pár év alatt összeszoktak, összetörődtek, s habár az asszony nagyon szerelemfáltó volt, jó egyetértésben éltek.

„A vén asszony egyszerre halálos beteg lett, végrendeletet csinált, s összes vagyonát férjére hagyta. De a szerelemfáltás nem engedte, hogy nyugodtan múljék ki ebből az árnyék világból.

„Papot hivatott, maga elejbe tette a bibliát, és kérte férjét, hogy maradjon ott halálos ágya mellett.

— „Szeretsz-e még engem? — kérde az asszony gyöngye hangon.

— „Szeretlek kedvesem, válaszolá a férj, és szerettelek is mindig.

— „Te szegény voltál, én gazdag; te fiatal, én vén; te szép, én rút. Most én meghalok. . . .

— „Légy nyugodt kedvesem, nem halsz meg — vágott szavába a férj.

— „De igen, meghalok, s te életben maradsz. Összes vagyonomat rád hagytam. De esküdnöd kell! . . . .

— „Mire esküdjem? Mit kívánsz?

— „Itt a biblia. Fogadj esküt, hogy összegyűj-

tögetett vagyonomat nem fogja más nő elkölteni, hogy — többé meg nem házasodol.

— „Hogy is gondolhatsz ilyesmire, édes gyermekem, — mondá a férj szelíden. — Soha se találnék még egy olyan jó asszonyt, mint te voltál.

— „Tehát esküdjél.

— „Megteszem szívesen kedvedért, ha örömet szerzek neked vele.

A nő görcsösen ragadta meg férje kezét, rátette a bibliára, reszketett a gyöngeségtől és szenvedélytől, de erőt vett magán.

— „Mondd gyorsan utánam: E s k ü s z ö m a z é g r e , h o g y m e g n e m h á z a s o d o m m é g e f ö l d ö n b o l y o n g o k .

„A férj lassú, ünnepélyes hangon elmondá az esküt. A lelkész tanú volt rá.

„A nő szemei ragyogtak az örömtől, arcát halvány pirosság futotta el, szenvedélylyel ragadta meg férje kezét és csókokkal halmozta el. Azután hátrahanyatlott és — meghalt.

„Az özvegységre jutott férj őszinte gyászt viselt felesége után, s egy egész évig magányba vonulva élt.

„Ezután útra kelt, s bejárta a világnak nagy részét. Sok kacér nő be akarta őt hálózni, nem

annyira szépsége- és fiatalságaért, mint inkább sok pénzeért, de nem hatott rá se édes mosolygás, se epedő tekintet. Hű akart maradni esküjéhez.

„Egy pár év múlt el, mely alatt nyugodt komolysággal járt szerteszét, s közönyös lett minden, de legkivált a nők iránt. Soha se jutott eszébe, hogy megszegje az esküt, melyet megholt feleségének fogadott.

„Mikor országot-világot bejárt, s megúnta már a barangolást: visszatért kedves kis hajlékába, és csinos kertjének rendezgetésével foglalkozott.

„Csakhamar meglátogatta a lelkészt, ki a viszontlátásnak nagyon örvendett, s meglepetésképen unokatestvérét mutatta be neki. Szép, karcsú termetű, barna gyermek volt ez, kinek ártatlan, édes mosolygása az özvegy férfinak egész lelke mélyeig hatott. Az első látásra megszerette a szép gyermeket, és megborzadt a gondolattól, hogy soha se szabad megházasodnia.

„Ez az eszme napról-napra jobban gyötörte. Éjjeleken át virrasztott és töprenkedett. Haragudott enmagára, hogy oly gyáva volt, és ilyen jogosulatlan kívánságnak eleget tett. Gyűlölni kezdé felesége emlékét, aki tőle ezt követelte.

„A pap jól számított. Csak azért hozta magához a szép gyermeket, hogy a gazdag férfi beleszeressen. Észrevette rögtön a változást, mely a férfi kedélyében történt, de úgy cselekedett, mintha semmit sem tudna.

„A szegény férfi nagyon sokat szenvedett végzetének súlya alatt. Később, mikor az ártatlan lányka viszonzotta szerelmét, — melyet a lelkész minden módon élesztgetett, — elbeszélé neki szomorú sorsát. A lányka azt felelte rá: hogy ha nem lehet is a felesége, örökké szeretni fogja őt. Szerette is őt egész lelkével, egy ártatlan gyermek legőszintébb, legigazabb szerelmével. Csak érte élt; róla álmodott, érte sóhajtozott, az övé volt minden gondolata, szívének minden dobbanása.

„Nagyon szomorú szerelem volt ez! A férfi napról-napra mogorvább, a lányka halványabb lett.

„Egy napon azt az ajánlatot tette a lelkész, hogy látogassák meg együtt a jégbarlangot, mely akkor sokkal nagyobb kiterjedésű volt mint most.

„Lobogó fáklyák világánál csodálták az óriási jégoszlopokat, és sorba bejárták a titkos rejtekhelyeket. A leányka gyermekes örömmel lépdelt a süppedékes talajon; soha se látott még jégbar-

langot, s így annak szemvakító ragyogása egészen újság volt előtte. Erősen belecsimpajkozott kedvesének karjába, ki neki édes szókat susogott. A lányka testét olykor hideg reszketés futotta át, mintha láz törné. Gyötrő sejtelmek szállották meg lelkét. Félni kezdett, — s még erősebben símult kedveséhez s még édesebben mosolygott rá. — A lelkész komolyan, szótlánul lépdelt utánuk.

„Épen egy kis, szűk folyosón másztak keresztül, mely gyönyörű oszlopos csarnokba vezetett. A két kalauz itt megállott, magasra emelte fáklyáját, s az egyik így szólott:

— „Ezt a helyet templomnak hívjuk, mert van ragyogó oltára, sőt oltárképe is, s itt látszik az orgona, melynek méla hangja néha szép, szelíd éjszakákon megszólal, és a barlang szellemei oly szomorú és mégis elragadó éneket zengenek hozzá, hogy a ki hallja, az sír és imádkozik egyszerre. — Több száz ölnyi mélységben vagyunk itt a föld alatt.

„A leányka a csodálatos oltárkép szemléletébe mélyedt el, s mentül tovább vizsgálta a jég szélső, különös alakulását, annál erősebben hitte: hogy a madonna képét látja, mely nagyon szomorúan néz rá.



„A lelkész így szólalt meg a hátuk mögött :

— „Mélyen a föld alatt járunk gyermekeim. Téged csak addig köt az eskü, ifjú barátom, melyet meghalt feleségednek tettél, míg a földön jársz; itt fel vagy az alól oldozva.

„Tompa szavaira a lánykát görcsös reszketés fogta el.

„Az ifjú lázasán szorítá őt magához, mi közben így szólott :

— „Igazad van bölcs lelki atya! Arra esküvém, hogy addig meg nem házasodom, míg a földön bolyongok, — most mélyen a föld színe alatt vagyunk.

— „Érvényes házasságtokhoz isten és ember előtt meg vannak a szükséges kellékek : kölcsönös beleegyezésetek , és itt a két tanú, e két jó kalauz, én tehát összekötlek titeket az úrnak nevében. . . . .

„E pillanatban mind a két vezető egyszerre ledobta fáklyáját és futásnak eredt.

„Az oltár mögül halvány kísértet lépett ki, hosszú fehér lepelben. Csontos, vékony ujjával rámutatott a vőlegényre, s így szólott :

— „Nem a földön házasodtál meg, tehát ne is térj vissza többé a földre, hanem kövess!

„A kísértet az ifjúnak első felesége volt.

„Egy órával e szörnyű jelenet után visszamentek a kalauzok a barlang mélyébe, nagy számú társaság kíséretében, bejárták annak minden zege-zugát, de nem találták meg se a lelkészt, se a vőlegényt, se a menyasszonyt. A kísértet magával ragadta őket.

„Olykor-olykor most is megjelen a három alak a hideg jégbarlangban. A vőlegény és menyasszony egymás kezét fogja, a lelkész lassan lépdél utánuk, — mind a három halott-halvány és nagyon szomorú. Síró hangon kérdik, hogy merre kell ki-menni e szörnyű helyről, hol annyira fáznak? mielőtt azonban feleletet nyernének: fájó sikoltással eltűnnek a jég hasadékai között.“

(1872.)



## XIX.

## A St-Gotthárdon.

A sok megírni való, érdekes tárgy közül először is az jut eszembe: hogy van nekem otthon egy derék táblabíró barátom, — a megtettesült kényelem, — a ki ha esetleg velem barangolna, legalább is úgy itt hagyott volna már, mint szent Pál az oláhokat. De megcselekedte ezt az én amerikai yankeem is, ki egy darabig utitársam volt.

Átázva, átfázva érkezünk meg St.-Gotthard sívár, zord hegyei közé, hol fürgeteges, zimankós idő fogadott, s a hó sűrű pelyhekben hullott alá mint nálunk januárban.

A „hôtel du Mont Prosa“-ban szállottunk meg, már csak azért is, mert máshova nem szállhattunk. Az egész tanya a vendéglőből és a hozzátartozó

épületekből áll. A kényelmesen berendezett szállodában vagy harminc vendéget találtunk; mindannyi nyughatatlan kóborló turista volt, kik a váratlanul beállott zord idő miatt három nap óta itt vesztegeltek; ettek, ittak, nevetgéltek, kártyáztak és bámulták a vastag ködöt.

Signore Lombardi a vendéglős mindent elkövetett, hogy unalmukat elűzze; pompás ebédeket és vacsorákat főzetett és folytonosan mesélt, minden szikláról, barlangról, hegyi zuhatagról tudott egy-egy vonzó regét, ami minden utazót nagyon érdekel.

Mikor megérkeztünk ő vette át podgyászomat és felvivé szobámba. Olyan individuumnak tartottam őt, akit mi magyarán „hausknechtnek“ szoktunk nevezni, s félfrankkal honoráltam meg fáradtságát, amit ő illedelmes köszönettel zsebre tett. Csak később tudtam meg, mennyire ügyes és élelmes ember. Nemcsak vendéglős, hanem postamester és telegraphhivatalnok is egyúttal, s az egész messze vidéken legbiztosabb és legjártasabb vezető, aki minden követ ismer.

Mikor tekintélyes voltát megtudtam: csaknem bocsánatot kértem tőle a félfrank miatt, mire azt válaszolá:

— A tett kis szolgálat jól meg volt jutalmazva uram. A külföldi vendégek mind csodálkoznak azon: hogy olyan dolgot is végzek, amit cselédeimre kellene bízni; az én elvem azonban az: hogy amit csak lehet mindent magam végezzek és amely garast csak lehet, magam tegyem zsebre. Minden tisztességes kereset becsületére válik az embernek.

A hirtelen időváltozás (két óra előtt 17 fok meleg volt, most pedig a hőmérő csak hajszálnyal áll fagyponthoz felett) igen kellemetlenül hatott rám; a hegymászáshoz használt könnyű ruhában nagyon megfáztam és csakhamar tisztességes láz tört ki rajtam.

Hogy e kellemetlen vendégtől megmeneküljek: kis turista-patikámnak egész gyógyszer-tartalmát bevettem. Félmarékra való homoeopátiás golyócska volt az egész. Ha nem használ, nem is árt, mint az \*-i püspök áldása.

Nem tudom a belladonna, vagy phosphor működött-e bennem erősebben: de van okom hinni, hogy a kettő közül legjobban hatott a nagy üveg „Liebfrauenmilch“, a mivel az orvosságot leöblítettem.

Miután az óriási kályhát, melyben pokoli módon fűtöttek, egy párszor jól megölelgettem:

fogtam vándorbotomat és a sivalkodó szél dacára sétára indultam signore Lombardival.

A vendéglőtől balra fekszik a „Hospitz“, — mely szintén az ő felügyelete alatt áll, — hol szegény utasok ingyen kapnak szállást és ellátást. 9—10 ezer szegény utas fordul itt meg évenként, kik e zord hegyeken keresztül barangolva, boldogabb országba mennek, kenyeret keresni. Télen és tavaszkor zsúfolva van a szerény hajlék, melynek költségeit részben Olaszország részben Svájc fedezi. Vagyonos utazók is tanyáznak itt olykor, kik az ellátásért tetszésök szerinti összeget fizetnek.

Rége kapucinus barátok voltak itt, kik a szegény utasokat étellel, itallal, vigasztaló szókkal és áldással látták el, de egy borzasztó lavína 1775-ben tönkre tette a zárdát, és alája temette a pátereket.

A „Hospitz“ ajtajából négy gyönyörű, a st. bernardinói fajból való kutya ugrott elénk, barátságos nyöszörgéssel símulva a vendéglőshez. A borzas szőrű, erős állatoknak, szép nagy fekete szeméből értelem és ügyesség sugárzik ki. Sok „soi disant“ tudóst láttam már, akinek nem volt ilyen okos szeme.

E kutyáknak itt szép és fontos hivatásuk van. Midőn a véghetetlennek látszó télen át iszonyú

hófergeteg dühöng a vidéken, mely minden utat, minden csapást elborít, a legmélyebb völgyeket egyszerre betemeti, s a szegény utazók minden léptöknél halálfélelmet állanak ki, vagy a rengeteg hótömegben irányt veszelve, eltévelyednek, éhségtől, szomjuságtól, fáradságtól gyötörve, félholtan rognak össze: megmentőjük mindig egy-egy ilyen szép állat. Ezek a kutyák az egész vidéket ismerik, s gazdájuk rendszerint minden téli napon, de különösen zivataros időben szétereszti őket, a kevésbbé tanultakat pedig magával viszi. A kutyák befutják az egész tájat, s ahol eltévedt utast találnak, azt az igazi útra térítik, s előtte lépkedve bevezetik a „Hospitz“-be. Ha az útjatevesztett utas beleesett a hóba: az okos állat addig kaparja a havat, míg az alája temetett embert meg nem pillantja. Ekkor elkezdi őt rázni, ráfúj, sőt rá is fekszik, hogy megmelegítse. A kutyák nyakába rendszeren kosarat akasztanak, melybe kenyert és erős pálinkát tesznek. Ha az elalélt utas magához tér: mindjárt ott találja az erősítőt is.

Ha az okos állatnak nem sikerül a hóborította félig megfagyott embert életre ébreszteni: akkor sebes vágatva visszasiet gazdájához, s annak sajátszerű szomorú ugatással tudtára adja a ve-

szélyt, és sivalkodva vezeti őt, vagy cselédjét a szerencsétlenül járt emberhez, kit azután ügygyelbajjal a Hospitzba szállítanak. Ha a szegény vándor csakugyan megfagyott, akkor a közelfekvő „Todtenkapelle“-be terítik ki. Ez két ablakos keskeny kápolna; egész belsejét faállvány foglalja el, melyen legfeljebb három hullának van helye. Idegen utasoknak teteme — kiknek kilétét nem lehetett megtudni — heteken át, sőt mindaddig ki volt itt terítve, míg az újabb utazók közül nem akadt valaki, aki a csontkeménynyé fagyott holttestben ismerősére talált.

Szerencsére ma már kevés ilyen eset fordul elé, régebben azonban úgy szólva a mindennapi dolgok közé tartozott.

Azt mondá Lombardi, hogy ezeknek a kutyáknak okosságát és emberek iránti szeretetét leírni sem lehet. Volt rá eset, hogy ily derék állat fájdalmas nyöszörgéssel futott haza, s habár éhség és fáradság gyötörte, addig hozzá nem nyúlt a számára készített ételhez: míg a veszély helyére nem követték. Ha ilyenkor nem kísérnék: képes volna saját gazdáját megmarni. S hogy siet a kedves állat ily esetben! Előrefut, majd visszafordul, ugat, üvölt, mintha mondani akarná: hogy



jobban siessünk! Ha közel vannak a helyszínéhez, oda rohan a szerencsétlen vándorhoz, ráborul, aztán fölegyenesedik, felemeli fejét, mintha azt akarná kifejezni: én szegény ostoba kutya, egy okos embert mentettem meg a társadalomnak.

Venni akartam ilyen bölcs állatot, de Lombardi lebeszélte róla, mert úgy mond ez a faj melegebb éghajlat alatt egészen ellustul, — de erre se igen ér rá, mert rendszerint rövid idő múlva meghal. Egy öreg kutyának az ára 600 egész 800 frank.

Csúszkálva ugráltam egyik síkos kőről a másikra, a sivalkodó szél szemem közé csapkodta a hideg hópelyheket, a vastag köd egészen elzárta a kilátást, s így egy órai jó kerülő után visszafordultunk.

Útközben a tél borzalmasságát beszélte el szíves vezetőm, melytől még jobban kezdettem fázni. Szeptemberben már beáll a tél, s napról-napra rémítőbb lesz a zúgó fergeteg, és az iszonyú hózivatar. Mikor a nagy havazás megindul: ökölnyi nagyságú hódarabok hullanak le nagy sebességgel, és ez tart éjjel-nappal, folytonosan, szakadatlanul. A süvöltő szél fel-felkavarja a sűrű havat, feldobja a levegőbe, s néha egész hótömegek röpkednek

szerteszét; az egész vidék örökké mozgó vastag hópelyhekből áll, — a napnak heteken, sőt hónapokon át egyetlen sugarát se látják, — december és január havában pedig oly sötétség van gyakran: hogy déli tizenkét órakor lámpafény mellett ülnek. A szegény utas, kit a nyomor hideg fészkeből a még hidegebb zivatarba üldöz ki, hogy messze vidékre induljon egy darab fekete kenyérért: három lépésnyire se lát maga elé.

E borzasztó idő kilenc hónapig tart s erre következnek a legveszélyesebb napok, mert ekkor áll be a lavinák esése. Ilyenkor minden utas néma csendben és félelmek között vándorol; a postakocsi vezetője, ki az országúton erre jár, nem köt a lovakra csengetyűt, mint most nyáron, a fuvaros pedig összeköti ostorát, és eldugja; senkinek se jut eszébe pattogni, zajongni, sőt még kacagni se, mert sokszor volt rá eset, hogy az olvadó lavina az ilyen zajtól megindult, és az utasokat maga alá temette. Fázva, némán, zord hangulatban, vagy imádkozva járunk itt télen e svájci Szibériában, tízezer lábnyi magasságban a tenger színe felett. A rövid nyáron azután annál vidámabb minden. A kocsisok három csengetyűt is akasztanak minden ló nyakára és egész nap csattognak-pattognak

ostoraikkal; dalolnak, füttyülnek, jodliroznak, és járnak-kelnek mint feljebb a németek mondják: „mit Sing und Sang, und Kling und Klang“. (Ez már az olasz Svájc határa, s itt olaszul beszélnek, de azért tudnak franciául jól, németül meglehetősen.) Ilyenkor nyáron a világ minden nemzetének egy pár tagja megfordul nálam, s amint látja az úr, nagyon víg napokat élünk. . . . .

Midőn e hideg sétáról visszatértem: a yankeeknak hátrahagyott levélkéjét adták át, melyben azt írja: hogy ilyen bolond országban, ahol augusztus 24-én fűtenek, s az emberben még a cognac is megfagy: a herkópáter kedvéért sem marad, hanem Airolon keresztül Olaszországba utaz, s reményli, hogy nemsokára találkozunk — Amerikában. (Az bizony meglehet.)

A nagy ebédlő óriási kályhájában vígan pattogott a tűz, körülötte beszédes társaság melegedett; a szőke pincérné az asztalt terítette; de még ennél is jobban érdekelt az alpesi klubb egy tudós tagjának tarisznyája, melyben épen rendezgetett s mely telve volt mindenféle szerszámmal; — kalapács, fűrő, olló, véső, nagyító üveg, apró lombikok, száraz fű és virág papírra ragasztva, gombostűre szúrt rovarok, kődarabok, jegecek, — egymás

mellett, szép rendben elhelyezve; — ha nem csalódom még aszalt ugorkasalátát is láttam a gondosan rejtegetett kincs közt.

A társaság nemsokára még vidámabb lett, mert az igen kellemes közösgyek tárgyalásához, (az ebédhez) fogtunk. Ez nem állott többből tizenhárom tál ételnél; egyik jobb volt a másiknál, s fizettünk érte — két frankot. Ilyen ebédet Pesten tíz forinton alúl egy vendéglőben se kapni. Itt a zord hegyen tehát, ahol kövön kívül semmi egyéb nem terem: csak ezerszázötven perccel eszik az ember olcsóbban, mint nálunk otthon. . . . .

Ma (aug. 25.) az idő kedvezőbb volt. A köd eloszlott, a havas eső megszűnt. Nagy kirándulást rendeztünk a „Pizzo Centrale“-ra, mely a Gotthard hegyláncolatnak kellős közepét képezi; mert meg kell jegyezni annak számára, a ki nem tudná, hogy a St. Gotthárd nem egyes hegycsúcs, hanem véghetetlen hosszú hegytömeg, Uri és Tessin canton között, melyen tíz jegec, harminc tó és tizenhét alpesi legelő van.

Ha igaz Schiller állítása, mely szerint „jede Strasse führt an's End der Welt“: akkor ez az út kiválóképen az, mely a világ legvégére vezet.

Szomorúbb, zordabb, kietlenebb vidéket képzelni is alig lehet.

A sivárság szelleme ül az egész tájon. Köröskörül mindenütt kopár sziklák vad alakjai emelkednek ég felé, itt-ott óriási repedések és hasadékok tátognak eléd, melyek elől borzadva hátrálsz. Az egész vidéken nem terem semmi; órákig barangolhatsz, és nem találsz egyetlen fát, sőt növényt se. A vendéglős beszélte, hogy nagy ügygyel-bajjal összehordott egy kis földet és salátát ültetett bele, mely azonban benn a falak között augusztus 10-én végkép elfagyott.

E három óráig tartó út úgy szólván folytonosan össze-vissza dőlt kőtömegek között vezet. Óriási sziklaomladékok hevernek egymáson vad rendetlenségben, melyeken havas-víz kigyószik le. Sötéten bámul rád kisebb és nagyobb barlangok torkolata, melyből a hegyi ér eleven csörgedése kihallik. E veszélyes helyeket a vidék lakói egyre bujják, vájják, fekete kristályt, turmalint, jácintgranátot, cyanitot, és más egyéb követ keresgélve, mely a zord hegységben gazdagon megterem.

Hosszú, fárasztó mászás után kis alpesi leelőhöz értünk, melyen néhány tehén és kecske

vígan harapdálta a buja fűvet. Az ifjú pásztor alpesi nyúllal kínálgatott; meg is vettük a szegény kis állatot és szabadon bocsájtottuk.

Alig pihent meg szemünk a szép zöld fűvön, már ismét benne voltunk a sziklatömkelegben.

A meredeken emelkedő hegyhátak mind jobban elzárták a szem szabad járását. Sötét, szűk hasadékokon másztunk keresztül, s ezerszer ki voltunk téve az orra-bukás veszélyének. A síkos talajon szögekkel kivert cipő és alpstock nélkül megállani is alig lehet. A sziklafalak részint merőlegesen kettéhasítva, részint omladozás által vadregényes alakokra szakgatva, mind a két oldalon sok ezer lábnyira nyúlnak felfelé. Egy-egy kiálló csúcson óriási kődarabot pillantasz meg épen fejed felett, melyet csak újjnyi vastagságú darabka csatol a nagy kőtömeghez, s mely minden pillanatban lezuhanni készül; valósággal, csak az imádság tartja, és imádság jut eszedbe mikor elmegy alatta, — sóhajt röptesz feléje, mely annyit tesz: hogy méltóztassék addig ott fenn tartózkodni a magas régióban míg néhány lépésnyire nem távozol.

A szoros egyre keskenyebb, szűkebb, iszonyatosabb lesz. Egyszerre megszakad minden út. Óriási sziklabércek fognak körül, melyeknek sze-

szélyes körvonalai, gúnyosan tekintenek le törpe emberi voltodra. Azt hiszed, hogy ez csakugyan a világ legvége, ahonnan nem birsch tovább eljutni; — de a vezető lehajol, a sziklába vésett résen keresztül bujlik, s mi akarva, nem akarva példáját követjük, és a Sasso di St. Gottardo szakgatott, kopár, hóbertos csúcsai meredeznek felénk, — a másik oldalról pedig a Prósahegy sötét alakja bámulva nézi: hogy megszokott csendjét emberi léptek és hangok zaja zavarja meg.

Ilyen utakon az embernek nemcsak a lábára, hanem a kezére is szüksége van, hogy a havasi botot belevághassa a sziklába, vagy hogy karjainak kitérésével a sokszor ingadozó egyensúlyt fentartani igyekezzék olyan formán, mint a kötél-táncos.

Aki nem tud szédülés nélkül letekinteni egy pár ezer öles mélységbe, a ki síkos köveken nem tud biztosan ugrálni, s ha kell — négykézláb mászni, — az ne jöjön ide. Aki azonban, mint én, minden évben egy pár hétig itt bolyong a vad sziklák és jegesek között, az az ilyen ugráló sétát úgy megszokja: hogy az nem is fáradság többé, hanem csak izgató mulatság. A hosszas barangolás a kecskének való ösvényeken, és szédítő mere-

délyek között valami sajátságos ösztönt ad az embernek, mely megsúgja: hogy hova lépjen, merre ugorják, mikor kúszszék fel a kiálló gyökereken, melyekbe oly jól esik megkapaszkodni, s melyeket gyakorlatlan szem észre se venne, s végre ott is biztos ösvényt lát, a hova más a lábát se merné letenni.

Tovább ugráltunk a meredek, szakgatott úton, majd bemásztunk egy sötét barlangba, hol a magasból leomló zuhatag köté le figyelmünket. A hegytetőn fekvő örökös hó lassan-lassan olvadoz a nap heve alatt, s patak alakjában fut le a sziklafalon, míg végre vékonyabb és vastagabb erei egy helyen összpontosulnak, s a szikla hasadékain keresztül hatolva hatalmas sugár alakjában a barlang mélyében zuhognak le.

Innen néhány perc múlva két szikla közé jutotunk, mely a kilátást minden oldalra elzárta; s hogy tréfánk érdekesebb legyen, végkép megszakadt a rossz csapás is, melyen eddig ballagtunk, s egyszerre hó-horította jégtorlaszok előtt állottunk. Egy kezdő utazó szörnyűködve kérdezé: Hogy most merre megyünk? S nagyon elbámult, mikor vezetők a jég lépcsőin felmászott mint a macska, mi pedig nyomban utána. A kis „Gletscher“



(mert ez csak az aprajából való) a rá lövellő verőfénytől a szivárvány minden színében tündökölt; egy tudós társunk a mértan figuráit kezdé rajta magyarázni; — megmutatta, hogy nagyon szépen kinyomta rá a kerülék, derékszögű háromszög és más egyéb geometriai ábra formáját az a híres professor, akinek ehhez se irón, se körző, se kréta nem kell. Két pezsgő vérű fiatal barátunk pedig neki pirult arccal csúszkálni kezdett, a mi augusztus végén ritka és érdekes mulatság.

Innen össze-vissza hányt vetett kőomladékokon keresztül feljutottunk a hegy legmagasabb csúcsára, mely szétmálló fekete szarufényből, (Hornblende) áll.

Szép kilátás nyílik innen az egész hegyláncolatra; láthatod a „Fibbiának“ sziklacsúcsát, a „Pizzo Lucendro“ hómezőit, a „Rotondo“ síma sziklafalait, melyekről vezetőnk azt mondja, hogy a kétségbeesésig nehéz megmászni, s így erre nemis igen akad vállalkozó. Tévedező tekinteted majd sötétzöld vizű tavakon, majd szelid alpesi legelőn és csillogó jegeseken pihen meg, s végig-ölelheti a berni alpeseket és a kedves Wallis cantont; — ha jól felágaskodol, belátsz Olaszországba

is — gondolatban és szinte érzed a narancserdő illatát. . . .

E vadul-imposans helyről leereszkedve, a vasuti munkálatok előkészületeit néztük meg; mert nem elég, hogy a „hegyek királynéját“ a „Rigit“ vaspántokba verték, hogy a kéj-utas kényelmesebben érkezzék fel a „Kulmra“ s a világ legszebb kilátását élvezze, hanem itt az ő vadon mélyében is — a melynek égignyuló bércei évezredek óta zavartalan csendben állanak, — hol az igénytelen pásztor a gőzerőről még soha beszélni se hallott: fúrják, faragják, kalapácsolják, löporral, dynamittal repesztgetik a sziklákat, hogy ropant költség árán utat törjenek a dübörgő gőzgépeknek.

Az ujkor diadalmasan előrenyomuló vívmánya: a gőzerővel való közlekedés sehol se találkozott oly nagy és sok ideig leküzdhetetlennek tartott akadályokkal, mint itt az alpesek központi óriásainak hajmeresztő lejtői és meredélyei között. De az emberi szellem ruganyossága ép ott fejt ki legnagyobb erejét, ahol hozzá méltó akadályokkal kell megküzdenie. Itt önmagát múlja fölül, midőn a természet őskori vajúadásának idejében összetólult sziklafalakat és mélységes hasa-

dékokat áthidalja, s az óriási magaslat megszállását csaknem gyermekjátékká teszi.

E nagy gondolat foganatosításánál azonban az emberek kényelmén kívül sokkal nevezetesebb tényező működött közre, s ez az: hogy e vasutvonal északnak és délnek oly összekötő kapcsa legyen, mely a föld és ipar termékeinek gyors és olcsó kicserélését lehetővé tegye, s hogy „Europa kertjét“ Olaszországot közelebb hozza északhoz.

A Brenner és Montcenis vasutak által Svájc ugyszólván egészen kiesett a nemzetközi forgalom vonalából. A practikus felfogású svájci államférfiak a helyzet veszélyes voltát egész mértékben átlátták, és tudva azt, hogy e körülmény a szép és gazdag köztársaságnak felszámíthatatlan károkat fog okozni, e roppant vállalat élére állottak, melyet egész Európa kivihetetlennek tartott; mert senki sem hitte, hogy ily vonal megteremtésére a legkülönbözőbb bel- és külföldi érdekeket összeegyeztetni, és a megkivántató sok milliót összeszerezni lehessen. De — mint egy itteni mérnök büszkén mondá: amit a svájci megfontolva megkezd, és az angol pénzzel segít: az olyan munkának meg kell történni, ha az egész világ ellene esküszik is.

A vasut subventionálására vonatkozó tárgyalások javában folytak Olasz- és Németországgal, melyeknek e vonal létrejötte kereskedelmi szempontból első sorban nagyon érdekekben állott. — Az angolok nyugodtan nézték, milyen eredménye lesz ennek, s készen állottak — arra az esetre, ha a szükséges összeg erről a részről meg nem szavaztatik: a roppant összeget kiteremteni.

Az olasz kormány azonban megszavazott 45, a német pedig 20 millió frankot, melyhez a kis Svájc szintén 20 millióval járul. Az egész vonalhoz azonban a praeliminare szerint 179 millió frank kellett; s így még 94 milliócska hiányzott. Ennek összegyűjtése végett részvénytársulat alakult, s maguk az angolok ötszörösen nagyobb összeget irtak alá, és kapva kapták a részvényeket, melyek már az óriási vállalat megkezdése előtt folytonos áremelkedésnek örvendettek, s mindenütt bizalommal néztek a nagy fontosságú kivitel elé. Az Alpentunnél, — mely Göschenentől kezdve a tulajdonképi Gotthard alatt Airoloig fog terjedni, s Európának leghosszabb alagútja lesz — a vállalatnak oroszlányrésze, s maga 43 millió frankba kerül. E nagy munkát Louis Favre genfi vállalkozó vette át oly kötelezettséggel: hogy azt nyolc

év alatt teljesen használható állapotban átadja a társaságnak. A kitűzött határidő letelte után minden napi késedelemért 5000 frankot fizet, ha pedig azt előbb befejezi: minden napért 5000 frankot kap.

Az eddigi számítások szerint az egész európai kontinens kereskedése jelentékeny lendületet nyer e vonal által s mind a termények, mind a személyszállítás költsége az eddiginek felére — sőt még kevesebbre — fog leolvadni. Az északi államoknak különösen vas- és széntermékeiben lesz nagy kivitel, melyek Olaszország piacain erős fogyasztásra számíthatnak.

A vállalatot legjobban áldják a szegény olasz kivándorlók, kik ezerenként indulnak útnak a világ minden részébe, ahol csak kőfalakat kell emelni, s kik ezután nem lesznek kénytelenek borzasztó hófuvatagok ezer veszélyeivel küzködve, könnyű ruhában bolyongni a Gotthard égis nyuló magaslatain, s nem reszketnek a gondolattól, hogy borzasztó lavinák hőtömegében lelik sírjukat, s nem is fognak ezután az útszélen megfagyni, — hanem meleg waggonokban ülve beszélik el egykori útjoknak borzalmasságait, s gőzerővel robognak, hogy szegény hátrahagyott éhező

---

családjuknak hamarább megszerezhessék a be-  
tevő falatot.

A vidék nagyon sokat fog veszteni vadregé-  
nyességéből, s az élvezet nem lesz oly nagy, ha  
minden fáradság nélkül jutunk fel a zordságában  
nagyyszerű sziklafalak közé, s a szép szt.-bernhardi  
kutyák nemes hivatása megszűnik, (megérdem-  
lett pensióba teszik őket); — de mindezt a hu-  
manitás örömmel veszi tudomásul és kegyelettel  
emlékszik meg a vállalkozók erélyéről, buzgal-  
máról, hogy e kolossális művet — mely két év-  
tized előtt a hihetetlen mesék országába tarto-  
zott — üdvös valósággá teremtették!

## XX.

## Úton-útfélen.

(Unterwalden, Schwytz.)

Kedves barátnőm! Igen sajnáltam, hogy ígérte be nem válhatta, s nem jöhetett el az érdekes kirándulásra, melyet a Titlisre rendeztünk. Classikus jelenetünk volt a jegesen, a mely önt mindenesetre érdekelte volna. Az össze-vissza szakgatott, hóbortos alakzatú torlaszok között két ízben fenakadtunk. Egyszer megszakadt előttünk minden csapás, jégszakadás előtt állottunk, melynek örvénye rémletesen tátongott előttünk.

Akaratlanul eszembe jutott minden hajmeresztő történet, amelyet oly szerencsétlenekről hallottam, kik e jegesek vadonában veszttek el. Épen ezen a helyen találtak több év előtt egy angolt félig megfagyva, félig megőrülve.

A repedésbe egyikünk se vágyott. Elég volna egyszer beleesni, hogy sohase jöjünk ki belőle többé.

Első kalauzunk megfordult, egyet mosolygott, s azt mondá büszkén:

— A merre Feierabend Leodegar vezet, ott nem lehet veszedelem, uraim.

Ez volt egyik vezetőnknek tisztességes neve. Ő maga öles, izmos, edzett férfi, kinek szemeiből oly vad bátorság sugárzott ki, mely szinte mondani látszott: hogy ha kell, megbirkozik az orosz-lánynyal is.

Az alpesi klubbnak két tagja vállalkozott velem e kirándulásra, melyre veszedelmes voltánál fogva három vezetővel indultunk meg.

Leodegár úrnak első dolga volt, hogy a rumos üvegből jókora kortyot szívjon magába. Azután megfordult, s körültekintett, hogy tájékozza magát.

Azt az óhajtásomat fejeztem ki, hogy szeretnék egy pár percig a mélységbe bámulni, s e szíveségökért szívesen fizetek külön borraivalót.

A vezetők erre erős kötelet kötöttek derekam köré, s én a jégre feküdtem; ők egy torlasz mögé húzódtak, s ott tartották a kötelet. Ezután



meghagyásuk szerint szépen lassan előre csúsztam, s míg egész testem hosszában nyúlt el a jégen, fejemet a mélység fölé illesztém, és *con amore* csodáltam a szép tiszta, sötét zöld színű vizet, mely a jeges szakadásnak két harmadát megtöltötte. Még arra is ráértem, hogy egész pontossággal kiszámítsam, hogy ez az örvénynek épen két harmada volt. (Ezután ne vesse többé szememre, hogy nem vagyok számító.)

Más irányban kellett haladnunk a csúcsos, girbe-görbe elemen. Kalauzaink bal kezünket fogták, (jobb kezünket az alpesi bot vette igénybe) s úgy haladtunk jó darabig szótlantul, folytonosan a csiszolt jeget nézve, és a helyet keresgélve, a hova lábunkat illesztjük.

A második fenakadás is csakhamar bekövetkezett. Jó magas jéghát előtt állottunk, melyet kétoldalról össze-vissza horpadozott jégomolvány vett körül.

— Ezen keresztül kell törnünk, mondá *Feierabend* — azután pompás utunk lesz. Itt egy kis óvatosságot ajánlok.

Mindnyájan megállottunk; ő leköté oldaláról erős fejszóját, s egy pár lépcsőt vágott a jégbe, azután a kötelet derekára kötötte; utána követ-

kezett az egyik alpesi klub, arra is rá illesztették a hurkot, — azután a második kalauz, s a második alpesi klub, ezt követte a harmadik kalauz, s végre én jöttem, sereghajtónak.

Szépen egymáshoz voltunk kötözve, ami azért is igen célszerű, hogyha az egyik orra bukik: magával rántja a többit.

Az indulás így volt: jobb-láb előre, szépen egyszerre, s bele a kivájt kis lépcsőbe, ugyane pillanatban a jobb kéz felemeli az alpesi botot és teljes erejéből bele vágja a csalfa útba, — ez a támasz elkerülhetlenül szükséges, e nélkül a legedzettebb férfi se jutna messzire; — ballábad olykor egészen a levegőben van, s pompásan gyakorlod magad a kötél-táncosok mesterségében. Azután ismét balláb előre, alpesi bot a jégbe.

Szerencsére nem sokáig tartott ez a tréfa, a melyet már únni kezdettem; önt azonban nagyon mulattatta volna.

Nagyon örültem rajta, mikor az ut fáradalmait Engelberg városkában kipihenhettem, melynek legnagyobb nevezetessége az: hogy benediktinus barátok laknak benne, kik nagyon jól tudnak sajtot készíteni. A vallásos nép azt a regét költötte, hogy mikor a 12-ik században alkalmas helyet kerestek

a páterek klastromának építésére: ezt a munkát az angyalok vállalták magukra, a zárdát szépen felépítették, s e helyet elnevezték „mons angelorum“-nak, németül Engelbergnek. (Ebből nyilván való dolog, hogy az angyalok tudnak latinul és németül.) A páterek később hangosan panaszkodtak, hogy az angyalok nem jó helyet választottak számukra, mert nemcsak igével és jó levegővel, hanem első sorban jó borral él a barát, ezen a vidéken pedig a csingér se terem meg.

A kedves völgyet óriási hegyek övedzik körül, s így két ellentétes világnak minden szépségével találkozik itt az ember, s egészen igaz a vidék lakosságának állítása, hogy „Engelberg liegt im Thal und Gebirge“, — s mint mások mondják: „das Dorf ist eine schöne ebene Wilde“.

Ez őskanton lakóinak ajkaira adja Schiller a mondatot: „Wir sind die ersten auf den Platz, wir Unterwaldner“ — s ezt mindig bebizonyították valahányszor szabadságuk megvédéséről volt szó.

Csodálkozva olvastam egy kis korcsma ajtaján a következő sorokat: „Dem Jackli Müller ist der Besuch der Wirthshäuser und alles was rüschig macht zu trinken, und Jedermann ihm

dergleichen geistige Getränke zu verabreichen verboten. Ist auszukunden und auf die öffentlichen Trinkzeddel zu schreiben“.

Szegény Jackli egyetlen egyszer itta le magát, és már is ilyen szigorúan büntetik. Aki ilyen tilalom ellenére bort ad neki, azt egy hónapra bezárják.

— Hát ez a reszpublika meg a szabadság? kiált fel a bús magyar korhely, — akkor mégis jobb a deákpárti közös-ügyes hazaáruló kormány, mert itt ordíthatunk torkunk szakadtáig, és ihatunk egész a nyavalyatörésig, és ez való az igazánda magyar vérű gyerekeknek!

Ezután a kis „Grafenort“-on keresztül, — mely mindössze néhány házból, karcsú templomból, s csinos kis vendégfogadóból áll, — majd szelid völgyön és vizzuhatagok mellett elhaladva, Wolfenschiessen községbe érkeztem, hol hajdan az ugyanily nevű nemes uraknak büszke várak volt, melyet azonban a nép lerombolt. — Könnyű szerkerkénk gyorsan robogott innen velünk a „Stanzerhorn“ tövénél, barátságos, verőfényes helyen fekvő Stanz városkába, melyet gyümölcsfákból alakított szép liget fog körül. Büszkén beszélnek itt, hogy a városka 2000 lakója 1798-ban 16 ezer franciának ellentállott, midőn kényszerítették,

hogy a helvét republikának hűséget esküdjék, s a véres küzdelemben nekik csak 414, a franciáknak ellenben 4000 halottjuk volt. — Winkelried Arnold emlékszobra előtt — ki a híres sempachi csata kimenetelét (1386) hősieis önfeláldozással honfitársainak előnyére döntötte el — mindig le-emelik kalapjukat, akár hányszor haladnak is el mellette.

Rövid időzés után tovább vándoroltam, s nemsokára a vierwaldstätti tavon ringatództam, s Brunnen-ben a Schwytz canton e kedves kis fészkeében kötöttem ki.

Csak az tudja milyen élvezet az így gyalog, lóháton, kocsin, hajón, mászni, vándorolni, tévelyegni, a ki már sokat utazott, s a kinél az utazás életszükséggé lett.

Jót nevetett volna ön, ha engem — a kit finnyás embernek ismer, — valahol az elhagyott utakon megpillant majd szakadó esőben, térdig sárosan; majd az égető nap hevétől lihegve, hátraütött sapkával, nagy bottal, — előttem egy nyurga legény, ki taligára rakott podgyászommal küzködik, utána úri magam, mint valami „armer Reisender“.

Egyébiránt az utazás Svájcban csak így érde-

kes; a leggazdagabb angol lord is „per pedes apostolorum“ jár, ha a természet szépségei érdeklik; aki vaspályán fut egyik várostól a másikig: az lát mindössze egy pár magas házat, azután egy nagy darab — semmit.

Begyalogolva a regényes fekvésű Schwytz városkába: itt fáradt testemet a „Rössli“-nél megpihentetém. Közönséges szabású emberrel elegyedtem itt szóba, kinek büszke arcát soha sem felejttem el. Midőn a többi között arról beszéltünk, hogy itt soha és senkitől se kérnek útlevelet, soh' se kérdik mit visz, soha és sehol sem háborgatják podgyász-kutatással, sehol se zúgják a fülébe hogy: „nichts steuerbares?“ minél mindig eszembe jut Meixner bécsi udvari színész felelete, hogy: „Steuer genug, aber kein Baares!“ — büszkén felemelte fejét, s méltóságteljes komolysággal mondá: „Nous sommes en Suisse“.

Ez mindent magában foglalt. Itt vagyunk a szabadság országában, ahol mindenki olyan istent imád, amilyen neki tetszik, olyan politikát vall, amilyen neki tetszik. Senki se törődik vele. Senki se törődik a másikkal elveivel, nemzetiségével; vallásával, de mindenki szívében hordja a közjót, és annak oltárán áldoz tehetségéhez képest. Adóját

mindenki lelkiismeretes pontossággal fizeti, annak törlesztése ellen senki sem lázít, — mint nálunk boldog Magyarországon, — s ha akadna lázító: azt a nép kövezné meg. Él boldogan mindenki, mint szabad ország szabad polgára.

Ép oly büszkén beszélte el, hogy a hatalmas Bismark szelleme erővel be akart törni az ősi bércek institúciói közé a centralisatio elvével, s minden áron a cantonok törvényeinek revideálását akarta, — de az ős-cantonok egyhangúlag ellene szavaztak.

Hajnalhasadtakor már ismét talpon valék, s felhajtva egy pohár fris zsendicét, — amit itt minden faluban, minden hegytetőn kapni, mert Svájcnak minden kis fészke egy-egy gyógyhely, s mindenütt egész csoport idegennel lehet találkozni, kik a bércek között roncsolt egészségöknek orvosságot keresnek, — kocsin vergődtem el Biebelbruckig. Itt ismét vándorbotomra támaszkodva, háromnegyed órai gyalogolás után a zürichi tóra, s annak 1950 lépésnyi hosszúságú hídján keresztül, — mely eszerint csak 300 lépéssel rövidebb mint a Margit-sziget az alsó kikötőtől kezdve egészen az „hotel garni“-ig — Rappelswyllbe érkeztem.

Ez élénk kis várost pár év előtt világhirűvé

tette a lengyelek által a száz éves háború emlékére felállított magas fekete márvány-oszlop leleplezésének ünnepélye.

Felsiettem a Lindenhofba, hogy megtekintsem az emlékoszlopot, s találtam belőle — egy pár összetörött darabot.

A büszke oszlopot földre dönté a vihar, és darabokra zúzta. Mintha a természet maga sem engedné, hogy e szerencsétlen nemzet rég múlt dicsőségének egyetlen oszlopa is fenálljon.

Felmásztam száztíz lépcsőn a habsburgi grófok egykori várkastélyának őrtornyába, honnan gyönyörű kilátás nyílik a zöld tóra és a távoli havasokra. Most a város sanda tűz-őre lakja, ki rákényszeríti az embert, hogy a roszul faragott asztalán kiterítve fekvő könyvbe írja be nevét, amiért persze egy kis borra való jár; de ő nem azért teszi ezt, a világért sem, hanem hogy az utasok hiúságának kedvezen. Innen lemenet betekinték a temető melletti kamrába, hol egy pár ezer egymásra dobált halálfej vigyorgott rám. Gazdag és szegény, cselszövő vén asszony, és ártatlan ifjú lányka, barát és ellenség, szépen, békességesen megférnek egymás mellett.

Az „hotel de la Poste“-ban, jóságos, szelíd



arcú nőre akadtam, ki a vendéglősnek felesége volt, s csaknem a tenyerén hordozott. Egyáltalán csodálni való az a kedvesség, nyájasság, amivel itt az embert kis városokban és faluhelyeken elhalmozzák. Ő maga hordotta fel az ételt, ő rendezte szobámat. Érzékeny hangon mondá el, hogy bizonyosan beteg vagyok, mert oly halvány az arcom.

— Az csak onnan van asszonyom, mert rajtam az átok sem fog, annál kevésbbé a napsugár, s így nyáron is mindig halvány vagyok.

— És mily zord érzés lehet az ily messze földön egyesegyedül bolyongni! mondá szelíden. Tehát nincs önnek senkije?

— Én voltam a világnak, még nem nagyon régen, legesleggazdagabb embere; egyszerre jött egy örült fergeteg, mely minden kincsemet elsodorta, ami pedig megmaradt, azt vén asszonyok bőrébe öltözött boszorkányok lopták el tőlem; — egyébiránt van sok jó barátom, kik mindig meglátogatnak ha adósságaikat velem akarják kifizettetni, s nagyon szeretnék, ha barangolásom közben valahol nyakamat szegném; de oly malitiosus vagyok, hogy kedvökért még erre a kis áldozatra sem érzek magamban hajlamot.

Itt hajóra ültem, s nemsokára gyönyörködhetém az elragadó szépségű Stafa városka fekvésén, mely Göthének kedvenc tartózkodó helye volt. Innen egész Zürichig olyan a tónak mindkét partja, mintha egyetlen egy, véghetetlen hosszú város volna. Az apró falvak és városkák mind egymásba olvadnak, s mind megannyi, idegenektől sűrűn látogatott gyógyhelyek, hol a verőfény és hegyi lég élteti az embereket.

Nem tehetek róla, hogy barangolásom közben épen az én versem jutott eszembe, de az igaz: hogy sokszor eszembe jutott e néhány sor:

»Érzem, amit egykor csak ábrándnak hittem:

Hogy van gyógyereje a balzsamos légnek,

Édes gyógyszer van a levegőben itten, —

Lecsillapult szívem sebei nem égnek.

— Élvezem a kéjek egyik legenyhébbjét:

Az elfeledtetés, s feledésnek kéjét! . . . .«

## XXI.

## Zürich.

Itt ülök a „hôtel Baur au lac“-ban és azt a merész állítást kockáztatom, hogy, a ki Svájcban nem járt, nem látott hôtelt.

Ülhettek önök Bécs grand hôteljében, vagy „Brittaniájában,“ a brüsseli „Bellevue“-ben, München „Quatre saison“-jában, vagy Páris grand hôteljében, mi is ültünk ezekben, s ép azért mondhatjuk: hogy mindez csak kaszárnya a luzerni „Schweitzerhof“-hoz, vagy ahhoz, a melynek most hozzánk szerencséje van.

Az hôtél és havas annyira ki van mivelve Svájcban, hogy az ember nem tudja, vajjon a havast bámulja-e a hol kényelem, tisztaság, pontosság a legmagasabb fokra emelkedett, vagy a hôtelt csodálja, mely méltóságteljesen emelkedik

ég felé, s minden kigondolható eleganciával fel van szerelve? Fürdő, becses könyvtár, zongora, ringó székek, virágok, dúsan felszerelt íróasztalok, melyek mellett akár egész nap eldolgozhatol, társalgó terem, pipázó terem, olvasószoba, gyönyörű park, pompás konyha, kitűnő szolgálat, olcsóság és semmi borraivaló!

Mein Liebchen was willst Du noch mehr?

Az hotelek fénypontja a „salle du réunion“, mely többnyire fényes és mindig elegáns. Lépted zaját süppedékes drága szőnyeg fogja fel, az asztalokon garmadában áll a világ minden nyelven írott lap. Kényelmes pamlagok és zsölyeszékek üléssel kínálgatnak; a díszes kandalló szép virágokkal van körülvéve, melyek kedves illattal töltik be a levegőt, ha pedig az idő hűssé változik: akkor barátságos tűz pattog benne, melynek fénye kellemesen olvad össze a lámpák szelid világával. A legfinomabb társaságban találod magad, szellemes myladyk és okos férfiak között. Itt egy csoport sakkozik, a másik olvasgat, a harmadik dominóval tölti az időt. Sokszor egy-egy kis hangverseny alakul. Zongora, hegedű, ének, pattogó élc, édes mosolygás. Egy-két napig vagy együtt egészen idegen emberekkel s úgy megszereted.

őket, mintha tiz év óta ismernéd és becsülnéd; fáj tőlük megválni, de te délnek sietsz, ők északnak, egy pár napig együtt mosolyogtál velök, és talán soha többé nem látod őket.

Ha végig akarnak sétálni a városon, látni fogják, hogy az öreg belváros szűk szabálytalan utcáit, magas sötét házak foglalják el, melyek közé kellemesen vegyül egy-egy könnyü, tiszta, s svájci modorú épület. A vén belváros úgy beleolvad a kellemes s tiszta külvárosokba, hogy észre se lehet venni, ezek pedig csinos alaku házak, kertek, fák, virágok közé szorítva, messze elterjednek, s pompás nyári lakokkal és kedves tannyákkal vannak környezve.

Magában a városban úgy szólva minden háznál van veranda, vagy legalább erkély. Majd minden háznak van egy-egy kis kertje.

Szemnek, tüdőnek, léleknek egyaránt nagyon kellemes, hogy az egész város tarka-barka, virító, zöldelő kertek közé van szorítva, melyeknek jellege a csinosság. Ahova csak tekintesz mindenütt a legnagyobb tisztaságra akadsz.

E kedves, színes panorámába mélyen benyomul a zürichi tó, melynek zöldes vizét számos gőzös és csónak élénkíti.

Minden idegennek első dolga, hogy vitorlás ladikba ugorva kelet felé haladjon, a hol a nap-sugárba varázsosan tündöklő havasokat látja, melyeknek évezredes nyugalma csak olykor-olykor háborgatja egy két nyughatatlan természetű bolyongó.

A mily vidor és kedves a város képe, oly vidortalan a lakosság. A puritanizmus sötét szigora mindenben keresztülvonul itt, a csapongó jó kedvet soha sem engedi meg, s oly általános: hogy még a ruházatra is kiterjed, s szürke és fekete ruhánál alig látsz egyebet.

A protestans kantonok lakossága kivétel nélkül nyugodt, zárkozott, igen tevékeny, és nagy kedvelője a sötét színeknek.

A szigorú erkölcsű lakosság összes mulatsága abból áll: hogy sétálni és csónakázni mennek.

Van ugyan a városnak egy színháza is, melyet azonban az igazi puritán csak nagy kivételesen látogat, a mivel legkevesebbet se veszít, mert a színház kritikán alól áll.

Van azonban az itteni társaséletnek egy különös és vidám alkotó eleme, s ez: a tanuló ifjuság.

Alig van olyan nemzetiség, mely itt képviselve ne lenne, s e szerint a viselet és szokások legtar-

kább vegyülekével lehet itt találkozni, a mihez a legmegfoghatatlanabb hóbortosság járul, mert minden „bursch“-nak, ex offició hóbortosnak, furcsának kell lenni.

Minden „bursch“ iszik és verekszik, minden „bursch“ bolondot csinál magából, hogy okosnak látszassék, s hogy a teméntelen hóbort tekintélyt szerezzen neki.

Szinte hihetetlen, hogy e gazdag városban, s e szép köztársaságban — hol minden ember egyenlő (?) — a legutálatosabb aristokracia: a pénzaristokracia uralkodik, mely legnagyobb elensége a demokráciának, és a társadalmi életnek veszélyes kórsága. Ez ragadta magához a közügyek vezetését, melyet mindig saját érdekei szerint intéz.

Ha Zürichben járnak, el ne mulasztják a Limmat partján fekvő „Wasserkirch“-et megtekinteni, mely a városnak egyik legnagyobb nevezetessége. Csinos góth stylben épült s magában foglalja a 90 ezer kötetből álló városi könyvtárt, három ezer érdekes kéziratot, s ezek között nagy Frigyesnek, Rousseaunak és Grey Johannának több levelét. Itt látható Zwinglinek görög bibliája is a hozzá írott glossákkal együtt, ezenkívül számos érdekes

régiség, történelmi nevezetességű arckép, Lavater mellszobra, és igen sok históriai érdekű emlék.

A „Wasserkirche“-ről a következő kis regét hallottam:

Midőn nagy Károly udvarával Zürichbe jött, Felix és Regula martyrok tiszteletére, kiket a thébai légio lefejeztetett, oszlopot emeltetett, melyen harang függött, s kihirdetteté az egész országban, hogy a ki igazságot akar, húzza meg ezt a harangot, akkor, mikor a császár asztalhoz ül, s legyen az bárki: szigoru és részrehajlatlan igazságszolgáltatásban fog részesülni.

A nagy császár egy napon épen ebédhez ült, midőn a kis harang megkondult. Szolgáit rögtön elküldé, hogy nézzék meg, ki kívánja ítéletét. Ezek azzal az izenettel tértek vissza, hogy az oszlopnál senki se látható.

A harang többször egymásután megszólalt még, de a jelentés mindig úgy hangzott: hogy az oszlopnál semmiféle emberi lényt észrevenni nem lehet.

Az uralkodó erre egy ügyes szolgát bizott meg, hogy rejtőzzék el az oszlop közelébe, s lesse meg, ki rángatja a csengetyűt. A szolga nem sokára egy kigyót látott, mely óvatosan körül-



tekintett, felkúszott a harang kötelére, s azt gyorsan egymásután meghúzta.

Ijedten tért vissza a szolga, s elmondá a mit látott.

A nagy fejedelem rögtön felkelt, hogy igazságot szolgáltatson a féregnek ép úgy, mint az embereknek. Mikor a haranghoz érkezett, a kigyó tiszteletteljesen meghajtá magát, merően az uralkodóra nézett, mintha mondani akarná: kövess! A nagy császár ezt megérté, és a sietve csuszó kigyót ennek fészkehez, a tó partjához követé. Ott látta, hogy a fészket egy óriási nagyságú varangyosbéka foglalá el. A császár megparancsolá, hogy a békát, mint olyat, mely másnak jogát birotolja, azonnal égessék meg. Az ítéletet legott végrehajtották.

Néhány nappal később, midőn a császár ismét asztalnál ült, nagy sietve becsúszott a kigyó az ajtón, felugrott az asztalra és háladatosságának jeleül gyönyörű drágakövet dobott a császár serlegébe. Ezután eltűnt, és soha többé nem volt látható.

Azon a helyen, a hol a kigyó fészke volt, Nagy Károly templomot emeltetett, melyet „Wasserkirche“-nek neveztek; a remek mivű követ pedig feleségének ajándékozá. . .

---

A Wasserkirchetől mély áhitattal zarándokoltam az „alter Kirchhof“-ba, Lavaternek örökzölddel koszorúzott sírjához. Onnan hazafelé tartva nagy örömemre s meglepetésemre Kenessey Kálmán barátommal találkoztam, ki Angliából visszatérve, erre vette útját.

„Te már hazafelé tartasz?“

„Ugy van,“ mondá ő, „és te?“

„Én magam se tudom hova, cél nélkül, tovább, tovább!“

## XXII.

„Es zogen drei Bursche wol über den Rhein.“

(Dachsen.)

Fáradtan, blazirt hangulatban ültem a gyorsan robogó vasút egyik coupéjában; szempilláim mind jobban bezárultak, s éreztem, hogy legott elnyom a buzgóság. Ebben a pillanatban betoppan egy kis női szörnyeteg, félszemére vak, féllábára sánta (és talán félfülére süket), púpos hátú, rőt hajú, fanyar mosolyú rémséges alak, szörnyen felpámpillózva; utána még csunyább, még vénebb aszszonyformájú monstrum, másfél öl hosszú és olyan vastag, mint egy aszkóiban szenvedő spárga. A két dáma lehetett együttvéve, úgy hozzávetőleg ezerkétszáz esztendő. Utánok két ölebet, 48 darab skatulyát és egész könyvtárt hoztak.

A két hölgy angolul beszélt, azaz hogy sivalkodott, még pedig hihetetlen gyorsasággal. Nem

tudtam, hogy a szememet fogjam-e be, vagy a fületem.

Kénytelen voltam a másik coupéba menekülni, hol két fiatal ember nagyon élénken társalgott majd franciául, majd németül, de francia beszédök azt árulta el: hogy nem franciák, német beszédök pedig azt: hogy nem németek.

Szóba állottak mindenkivel, s kellemesen tudtak csevegni.

Megismerkedtem velök, s kisült, hogy az idősebb (F. Gyula) bácskai fiú, a másik pedig (F. W. Hinrichs) alig húsz éves new-yorki legény, ki nyakába vette a világot. Mindhárman egy cél felé: a Rajna zuhatagához törekedtünk, s előre is nagy lelkesedéssel beszéltünk az élvezetről, melyet e ritka látvány nyújtani fog.

A sarokban tisztos arcú anyóka figyelve hallgatta beszédünket, s nemsokára beleszólt, mondván: hogy ő nagyon közel lakik a Rajna eséséhez, a vidéken igen jártas, — s így ha nem röstelljük, tartsunk vele. Nem nagyon szeretem az öreg asszonyokat, de ennek arczán nem volt egyetlen boszorkányvonás sem, s így örömmel fogadtuk el ajánlatát.

Midőn a dachseni állomáson kiszállottunk, az

őreg anyóka egy vendéglő előtt állott meg, melynek falán írva láttam:

„Es zogen drei Bursche wol über den Rhein,  
Bei einer Frau Wirthin da kehrten Sie ein.“

„Itt szálljunk meg — mondám társaimnak, — ennél alkalmasabb helyet keresve sem találhattunk volna. Itt költői lelkek élnek, kik a nagy költő szép románcát használják mottóul.

— Üdvözlöm önöket uraim, — felelé az anyóka mosolyogva — a „Frau Wirthin“ én vagyok.

— Ugy hát én folytatom Uhland bácsi szavait:

„Frau Wirthin . . . . .

Wo hat Sie Ihr schönes Töchterlein?“

E pillanatban az előcsarnokból két sugártermetű, szép barna gyermek ugrott ki, anyja nyakába borult, s össze-vissza csókolta.

Bogárszeme, szép piros ajka van mind a kettőnek, s egyik fürgébb a másiknál.

Alig tekinténk körül, s már lekapták vállunkról a táskát, elvették esernyőnket, botunkat, — sütni-főzni kezdettek, hogy mihamarább részünk legyen a vacsorában.

Mi pedig elballagtunk a büszke sziklafalon emelkedő st. laufeni kastélyhoz, mely kevélyen nézi le a vidék apróbb házait, s gögösen pillant-

gat az alá alatta mennydörgő zuhatag böszült hullámainak vad játékára.

A kastély erkélyéről festői kilátás bilincseli le figyelmünket. A szőlőkkel szelíden övedzett Neuhausen városka úgy fekszik ott, mint csecsemő a bölcsőben, kit bátran lehet ijesztgetni a közeli vashámorok sötét házainak cyklopsaival; átellenben néhány barátságos tekintetű nyaraló vidáman hirdeti, hogy ott a jókedv és barátság tanyáz. A kis Rajna-szigeten egyedül álló wörthi kastély elhagyatottságában olyan: mint az örök unalomra kárkoztatott lélek. Balra a csöndessé vált tengerzöld folyam vígan öntözgeti a partján nyíló virágokat.

Ha pedig egyenesen a mélységbe tekintesz: előtted áll Európa leghatalmasabb zuhatagának vadul impozans játéka. Egymásra dőlt sziklakövek tetejéről böszült erővel, mennydörgő haraggal lefelé zuhogó, örökké mozgó hófelleg, melynek minden atomja külön él. Mintha valami föld alatt közeledő gőzmozdony dübörgését hallaná az ember. A hullámok merészen törnek ég felé, egy pár ölnyi magasságról visszaveti őket ensúlyuk, akkor milliárd apró cseppekbe morzsolódnak szét, s valóságos fehér habfelhőt teremtenek, mely egy pil-

lanat múlva eltűnik, hogy helyette új keletkezzék.

Még nagyobb szerű a látvány a várkastély kertjének legmélyebb részében készített fa-állványról, hol az ember egészen a zuhatag alatt áll, s azt hiszi, hogy az iszonyúan ordító vízhegy egyenesen a nyaka közé zuhan; mivel pedig ezt a szikla nem engedi: mérgében víz-korbácsának milliárd szálait csapkodja a bámuló szeme közé, ki vízhatlan köpenyegbe burkolva óvja magát a hideg vízpára ellen.

A zuhatag közepén két meredek, keskeny szikla áll magában. A bőszült hab mérgesen csapkodja oldalait. Az egyikén egész kaput tört magának.

— Annak a tetejére akarok felmászni! Ki tart velem?

A hetven ember közül egy hang sem válaszolt. Jól táplált németek voltak. Ilyen tréfa nem nekik való.

A bácskai és a new-yorki ifjúval lélekvesztőre ültem, s két jól tagbaszakadt evezőlegénnyel megindultam. Mondhatom, hogy érdekes tréfa volt, s a mostani magas vízállás mellett életveszélyes is. Igen ám! de ilyen látványért az ember még az életét is kockára teszi — egy picit.

A vadul rohanó hullám megkapta sajkánkat, s úgy félre dobta mint a könnyű labdát; a sajka orra, — melyet a rohanó árnak irányoztunk, — egészen ég felé állott; a hullám jobbra-balra hányt-vetett, és hosszú tengeri betegségemet juttatá eszembe; egy pár jókedvű hab bekivánkozott közénk, és sajkánkat jól megtöltötte vízzel, egyik pedig úgy nyakon csapott, hogy sokáig vacogott tőle fogunk.

De végre mégis célhoz jutottunk, s miután becsületesen átáztunk: a kiálló fagyökereken és rosz lépcsőkön felmáztunk a szikla legtetejére és onnan néztük a milliárd vízcseppből álló, örökké változó felhők szeszélyes játékát, s hallgattuk a vízben lakó elkárhozott óriásnak ordító átkait, s integettünk a németeknek, hogy jöjjenek át hozzánk.

Csak akkora helyecske van fen, hogy hárman nagyon szorosán állhattunk egymás mellett.

Szavunk ellállott, de vérünk annál gyorsabban lüktetett e borzasztóan szép látványtól, mely innen a legmeglepőbb.

Vad gyönyörrel néztünk le a szédítő mélységbe, s kevésbe múlt, hogy amerikai barátunk le nem ugrott.



Oly sokáig időztünk fen, hogy sajkásaink egyike feljött, s azt kérdezte, hogy ott akarunk-e hálni?

A visszamenet már csak tréfa. Megkérdeztem a legényeket, hogy milyen borra valóért vinnének neki a legerősebb hullámnak? Azt felelték, hogy semmi pénzért, mert az biztos halál; két angol már megpróbálta, de oda is vezett mind a kettő.

Innen szépen visszatértünk derék korcsomárosnékhöz, s jó étvágygyal költöttük el a szép lányok főztét, akik fel is szolgáltak, s kedélyesen és okosan elcsevegtek velünk.

Midőn az idegenek könyvébe beleírtam a nevemet, számos ismerős nevet találtam benne, a többi között Kemény Zsigmond és Horvát Boldizsár nevét.

A két ifjú elvált tőlem, s így ismét magam folytatom vándorútamam, mely ezután a Rajnán fel, messze északra vezet; s nagyon sietek, ami annyit tesz: hogy egy huszonnégy óra alatt olvasatlan száz mértföldnek oda se nézünk.

Nemsokára Szent-Pétervárról kap tőlem levelet.

Addig is ajánlom magam, vagy ha önnek jobban tetszik: ajánlok magam helyett mást.

III.

OLASZORSZÁG.



„Kennst du das Land, wo die Citronen blüh'n,  
Im dunkeln Laub die Goldorangen glüh'n,  
Ein sanfter Wind vom blauen Himmel weht,  
Die Myrthe still und hoch der Lorber steht,  
Kennst du es wohl? Dahin ! dahin  
Möcht' ich mit dir, o mein Geliebter, ziehn!“

## I.

## Velencei képek.

(1805.)

„Venedig ein grosses, respektables Werk versammelter Menschenkraft, ein herrliches Monument nicht eines Gebieters, sondern eines Volks.“ Goethe.

## 1.

(Canal Grande. — Festa di Santa Marta. — „Serenate.“ — A „Regatta“ ünnep. — „Notte del Redentore.“)

— Most érünk a lagúnák híres hídjához — mondá egy fecsegő utitársam St.-Giulianónál, kinek egész úton meg nem állott a szája, s előre elrecitálta Velence minden látnivalóját. Valaha tán cicerone lehetett, s a „jung gewohnt alt gethan“ axioma alapján nem tud elszokni a bőbeszédűségtől.

Eszembe jutott Voltaire fecsegője, ki miatt a bölcselő minden héten megváltoztatta lakását, hogy az unalmas vendég rá ne akadhasson. Én is

örömmel változtattam volna meg a coupét, de nem lehetett, s így sötét béketűréssel kellett hallgatnom gyorsan forgó nyelvének ízetlen megjegyzéseit.

Nem tudom úgy van-e vele más is, de nekem nagyon kellemetlen az ilyen fecsegő utitárs: épen olyan: mint a falusi kisasszony, ki tudákosságát fitogtatni akarva, — midőn társa valami örökbecsű „szellemi szarkalábakat“ olvas, — elfecsegi előre a könyv egész tartalmát.

Úgy tettem mint a struc, hogy üldözőmet ne lássam, behunytam szememet.

A vonat egyszerre megáll.

— Venezia! — kiált a conducteur.

Kisiettem a coupéból, hol a forróság és szivarfüst egyaránt nagy volt, — s már majd „fiakker“-t kiáltottam, midőn szemembe tűntek a lagúnák, omnibusbárkák és fekete gondolák.

— Az „hôtel St. Marco“-ba — mondám a napbarnította vén gondolásnak, s gyorsan röpültünk a kékes vizen.

Mikor még ábrándozni is tudtam, sokszor ide képzelém magam a kék lagúnákra, melyek fölött fényesebbnek hittem az eget, balzsamosabbnak a levegőt. Rajongó lelkemnek édes álma volt: hold-

fényes estén gondolában ülve hallgatni a kedélyes barcarollát, a halászok tündérregéit a habléányokról és más soha nem látott csoda-nymfákról; — mert mindezekről sokat olvastam elég rossz poéták könyveiben. Álmomban is előttem lebegett a „tenger királynője“, — a fényes múltú város, melynek égis nyúló tornyait gyakran számlálgattam, palotáit végig néztem, szenvedélyes barna asszonyait gyakran meg-megölelgettem — gondolatban, s már akkor meggyőződtem róla: hogy ez az utolsó a legjobb gondolat.

Bebizonyult nálam is az az axióma: hogy a képzelet alkotniánya szebb a valóságnál, minden kecsgetőbb míg távol van, — de azért az itt átélt kedves napok emléke örökké élni fog lelkemben.

„Velençe — mint Goethe mondja — fölséges emlékszobra egy egész nemzetnek!“ — A nagy emlékek városa, hol minden háznak, minden kődarabnak története van.

Van rajta valami sajátyszerű, megkapó, mit látnunk kell, hogy tiszta fogalmat szerezzünk róla; s ha láttuk: soha se feledjük el. Már az első percben meghatja az embert a szokatlan csend; sehol sincs kocsirobaj, sehol lódobogás, — csak a

víz egyhangú loccsanása hallatszik, — amint az evező belemerül.

Nincs város, melynek eseményekben oly gazdag múltja volna, mint Velencének.

De épen az fáj neki, hogy régi emlékei ma már csak a r é g m ű l t dicsőségről regélnek.

Velence öreg . . . .

Városoknak, államoknak csakúgy meg van ifjúságuk, férfi- és öregkoruk, mint az egyeseknek.

Volt ragyogó ifjúsága, hatalmas férfikora, mikor Cyprus, Morea, Dalmácia, szent Márk orosz lányát uralta. Volt idő, mikor a hatalmas reszpublika egyszerre megütközött fél Európa uralkodóinak szövetségével, mikor dacolt a német császárral, a francia és magyar királyokkal, a pápával és olasz hercegekkel.

A múlt század már csak a roskadozó öregség kora volt, az egykor oly hatalmas reszpublikára. Régi dicsősége ma már csak szép hagyomány, melyről ősz apák könnyezve beszélnek kicsiny gyermekeiknek.

Régi stylben épített pompás templomai, sötét ószerű palotái, melyeknek majd mindegyike egy-egy remekmű, mind a régi napok nagyságáról regélnek.

A „Canal Grande“, (nagy csatorna,) választja el két, mondhatni egyenlő részre. Ez Velence főútcaja.

Ritka élvezet az idegennek itt nyitott gondolásban végig evezni. Két oldalról előtte a város, mint kettős panoráma. A csatorna vize visszatüköri a paloták hosszú sorát, melyek végtelen messzeségbe nyúlnak; innen ismerkedik meg az ember legjobban a szigetváros sajátos fekvésével, mely 117 szigeten nyugszik, mintegy 400 kisebb-nagyobb hídja van, gyalogösvénye 2000-nél több, melyek közül sok olyan keskeny, hogy csak éllel hatolhatsz rajta keresztül, sok pedig olyan piszkos, hogy Pestnek is becsületére válnék. . . . A szűk utcák között megreked a levegő és a szenny; a magas sötét házak között pedig elzsibbad a lélek. Nyilvános helye 200-nál több van, de ezek közül igen sok csak akkora: mint Bernát Gazsi bánátusi földje a — köpőládában, melyre a földhitelintézettől kölcsönt kért, de — mint panaszkodik — nem kapott. Esténkint, olyan pezsgő itt az élet, hogy annak, ki csupán a mi közhelyeinket látta, fogalma se lehet arról az élénkségről, mely az olaszok nyilvános életét jellemzi. Boldog boldogtalan a szabadba siet, és cseveg, enyeleg, csacsog mindenki, mintha csak egymást akarná



felülmúlni bőbeszédűségben. Itt látjuk az előkelő világot; itt sajkáznak a munkátlan uracsok, és azok, a kik munkában elfáradva enyhülést keresnek. Gyorsan surran el egymás mellett a sok sajka s ügyesen tér ki egymásnak. A gondolasok Velence fiakkerjei. Olyan kérges tenyerük van, mint ezeknek, a borraivalót ép úgy szeretik, mint ezek, de egyben különböznek, nem oly gorombák.

Az evezés mestersége itt mesés fokot ért el. Ha az ember gyorsan akar valahova eljutni: gondolába veti magát, s úgy röpítik a sima vizen, mintha táltosok vinnék. Az első gondolát — mint hallám — 1327-ben készítették. Kezdetben nagy fényűzést vittek véghez vele, — mert a nyegleség és fitogtatás mindenütt ott van az emberek között, míg végre a törvény megparancsolta: hogy csak fekete gondolákat szabad készíteni, s azóta mind ilyenek. Azok, a melyek közcélra valók, számokkal vannak ellátva, mint nálunk a bérkocsik, de szintén — mint nálunk az úri fogatok, megvannak itt is a külön gondolák, livrées gondolierekkel s tarka-barka színekkel.

Több nevezetes ünnepélyt tartanak a vizen, s e sorokban különösen ezekről kívánok megemlékezni.

Szépek a nyári vasárnapokon tartatni szokott fresko-k; esteli sétagondolázások zenekiséréttel, fáklyákkal, színes lámpákkal, jó kedvvel. De nagyobb szerű ennél a „Festa di Santa Marta“, mely egészen népünnep levén, a legérdekesebb és legbohóbb látványok egyikét nyújtja. Sajátképen a halászsok ünnepe, melyet a város nyugati részén tartanak meg július hó 29-én. A tarka-barka, hullámzó, ujjongó tömeg érdekes tanulmány valamely genrefestőnek. Az ünnepély főpontját a közös étkezés képezi. Ez alkalomra igen nagy tengeri halat készítenek el, piquante sauce-szal, melyből mindenkinek jut legalább kóstolni való. Midőn a jó kedv alkonyat felé magas fokát érte el: kivilágitott bárkák és gondolákba lép a daloló tömeg, folytatja a csemegézést, gyönyörködik a fölséges est költészetében, méla barcarolákkal tölti be a lagunák csöndes vidékét, és gondfeledten mulat reggelig.

Sokkal nagyobb szerű és valóban fölséges látvány a „Serenate“. Olvastak önök bizonyosan a velencei éjrről, s lelkek édes merengésében oda képzeltek magokat a tündéres költőiségbe, melyet a toll leírni nem tud, s csak a kigyult képzelet mindenhatósága alkot meg édes álmában.

Midőn a nap már rég elbucsúzott a csöndes lagúnáktól, s csak kis gyermekei — a csillagok mosolyognak le az ég azúr sátorából; midőn már néma csend uralkodik a paloták sorai között, s csak az emlékek sejtelve susog, — a szegény kincsről álmodik, a szerelmes lyánka délceg ifjáról: akkor e költői csendben egyszerre édes hangok támadnak a messzeségben, mintha távoli mezőről hallanád a pásztor méla fuvolájának elhaló hangjait. Az édes zene közelebb és közelebb jő, a szendergők álma édesebb lesz, s a ki ébred: édes valóra kelt fel. Ha a zene elhangzik, megható dal követi azt, csengő hangú férfiak szívemelő éneke, kik virágokkal, színes lámpákkal diszített két bárkán ülve, csöndesen eveznek a nagy csatornán végig Nagyszámú gondola követi e csalogató hangokat, mint delphin a hajót, és szent áhitattal hallgatja a zene és dal bűvös hangjait. Minél jobban közelednek a város belsejébe, annál nagyobb a kíváncsiak száma, a partok megtelnek nézőkkel, a csatornák gondolákkal, melyek önkénytelenül követik az édes danát, mint a hajdankor syréneinek varázsénekét.

Az erkélyeken csókolni való borzas fejecskék jelennek meg, és minden arcon valami szent köl-

tészet sugára ragyog. Igen, mert ez édes emléket idéz elé lelkeikbe Velence nagy multjából. Midőn egy-egy palota nehéz függönyei között a fehér ruhás, sötét fürtű donnák angyali alakját megpillantja a szem: valóban azt gondolja, tündérigézet játszik vele. Ez ünnepélyt még fönségesebbé teszi a görög vagy bengáli tűz, melylyel annak érdekét még emelni törekszenek. A klasszikus paloták körvonalai tündér fényben ragyognak, rózsás pirulat ömlik el a lagúnák kékes vizén, rózsás pirulat a nők arcán, a magas tornyok kúpjai fényben úsznak, — és mindenütt szent csend; az ajkak szótlanok, csak egy-egy gyöngye sóhaj tör fel a mélyen érző szívek szentélyéből, mely isten trónjáig hat! — Ez a nagy idők apotheosisa! . . . . Szent ünnep, melyet semmi prózai cselekedet nem profanizál. Csendesen oszlik el a tömeg, hogy folytassa édes álmában e tündéres látványt, és álmodják jobb jövőről! . . . . . Sokkal élénkebb, zajosabb ennél, de köznapiabb a regatta-ünnep, melyben az egész világ részt vesz. Már kezdete nagy ünnepélyességgel, és nem ritkán vérengzéssel jár, mint a választások mindenütt. Erre az ünnepélyre ugyanis szótöbbséggel választják a csónakásokat. Megújul sokszor a régi ellenszenv,

mely egykor a „castellani“ és „nicolotti“ hajósok között uralkodott, kik a köztársaság idejében az aristokrata és demokrata pártot képezték. Az előkelőbb osztály (gamberi) az egykori castellaniak vörös sapkáját viseli jelvényül, a demokrata párt (neri) pedig nicolotti-k fekete jelvényét. A regatta, e hagyományos ünnep, melyet hajdan királyi vendégek tiszteletére rendeztek, s innen kapta nevét is, alkalmat nyújt arra: hogy e két párt vetélkedjék egymással.

Förlümlja ez az ünnepély mind fényre, mind érdekességre nézve a mi lóversenyeinket. Regatánk pedig csak gyermekjáték hozzáképest. Kiindulási pontja a közkertek, (giardini publici, vagy mint a nép maig is nevezi: giardino di Napoleone, mely is a nagy császár parancsára készült 1807-ben ki négy ócska templomot, négy vén zárdát s utcatorokat rontatott le, s több csatornát tömött be, hogy a városnak üde levegőjű szép sétahelyet adjon). A menet a cannaireggio csatornáig tart. A sajkák bámulandó sebességgel repülnek. Itt cövekek vannak a lagúnákba verve, melyek az egyenes utat elzárják, a ki e veszélyes fordulót legügyesebben megkerüli, — mire kitűnő ügyesség kivántatik, — az lesz többnyire a nyertes.

— E fordulótól átvágnak a sajkák, s röpülnek a Foscari palotáig, hol a pályabírák állanak.

A pályázó sajkák (gondolini) hosszúak s igen keskenyek, annyira, hogy alig fér meg rajtuk két ember, tarka-barka színekkel diszítvék, és szélvészféleg röpülnek, alig látja az ember egy másodpercig. A néző közönség többnyire a Rialto-hídnál várja, honnan a csatorna nagyrészen végig lehet látni, s így a röpülő sajka tovább lebeg szem előtt. Legtöbben azonban a nevezett palotánál várják, mert a megérkezés a legérdekesebb.

Festői látvány az, végig legeltetni tekintetünket a nézőkkel megtelt gondolák nagy számán, melyek rajként lepik el a nagy csatornát, s életrehalálra sietnek a versenyzők után. Mindenik virágokkal, és kendőkkel, s mindenféle csecse-becsével van földiszítve és mindenféle harsogó zenebanda játszik lelkesítő dalokat. A körüllevő paloták virágokkal és szőnyegekkel diszítvék s minden ablakból egy-egy kedves fejecske mosolyog le. Az első nyerőt kitörő „evviva“ fogadja, s jutalmul aranypénzt és zászlókat kap. Az utolsónak ellenben jobb lett volna nem születni. Ennek megérkezése a legmulatságosabb jelenet. Mindenki fölemelkedik helyéből s kacag, fütyül, pizszog

teljes erejéből s a mint megérkezik: egy élő malacot dobnak sajkájába, mire általános nevetés következik, s a nép jókedvűen oszlik el, hogy a különféle helyeken ez alkalomra rendezett lakomán részt vegyen.

Sokszorosán fölülmúlja még ez ünnepélyt is a „la notte del Redentore“ (az üdvözítő éjszakája). Színhelye a Guidecca sziget s ennek „Il Redentore“ című temploma, melylyel Palladio művész megörökíté nevét. A nagy pestis (1576) megszűntének emlékére építették, s fölszentelése évfordulóján (jul. 3-ik vasárnapján) tartják, s egész Venetia, sőt az egész környék részt vesz benne. Már korán reggel jönnek a vonatok a vidékről; a vaspálya-társulat erre az alkalomra leszállítja a díjakat. Olynemű ünnep ez, mint nálunk az egyháznapi, csak hogy ezt minden tekintetben meghaladja. Két roppant hídat vernek ez alkalommal a nagy csatornán és a „Canal della Giudecca“, hogy a nép annál könnyebben átmehessen. A templom előtt olyan vásári lárma van, melytől visszariad az ember. Sátorok állanak előtte, mézesbákkal és mindennemű csecsebecsével megpakva és minden ember oda rohan, hogy búcsúfiát vásároljon. A templomba semmiféle hata-

lom se hatolhat be, annyira tömve van. Aki tehát ott künn szorul, azzal mulat: hogy torkig eszi magát, és várja az esteli mulatságot; mert az ünnep csak naplemente után veszi kezdetét, mikor is egészen világias színt ölt.

A templom és a körüllevő házak sokszínű chinai papirlámpákkal fölcicomázzák, a sziget kertjei szemkápráztató fényben úsznak, a fákon ragyogó ballonok, csillagok, koszorúk tündökölnek, a híres szépségü Chechiakert tündéri fényben csillog, melyet ez alkalomra megnyitnak a nagy közönség számára. Ide siet az előkelőbb osztály sétára és frissítőkre, a nagy tömeg pedig, melynek tartalmasabb élvezet kell, a partra tolong dalolva, ujjongva, s nagyban ostromolja a csapszékeket; azután bárkákba, gondolákba száll és harsogó zenekiséret mellett jár fel-alá a vizen, s midőn az ezernyi gondola elsurran egymás mellett, magasra emelik poharukat és kalapjukat, s éltetik egymást és az egyetértést.

A bárkák mind virágokkal, zászlókkal, tarka lámpákkal vannak fölcifrázva, s mindenikben víg zene hangzik, melybe majd szelid, epedő ének, majd buzdító régi csatadal vegyül. Óráról-órára emelkedik a jókedv, kitör az elfojtott sóhajtás, a



gondolat hangba olvad át, régi nagy költők dalt zengi ezernyi ajk, régi dalt, régi dicsőségről, és a szenvedélyes nép szemeiben csodás, sokszor ijesztő fény villámlik, mintha ölni akarna a tekintet hatalmával. Majd titkos szókat sugdoz egymásnak, égre tekint, mintha kérdő pillantásával jelentené: hogy megfeledekzik róla az isten, ajkán keserű mosoly vonul el, homlokán boru ül, — de félre most a bánattal, hisz ünnep van! és újra mosolyog, dalol, ujjong, — és a kitörő örömben mennyi keserű van! Megható látvány az elnyomott népek ünnepe, sok szomorú van vígságukban! Így volt akkor! Az ünnepélynek többnyire csak reggel van vége, kivilágos kivilágos tart, mint a mi édes-keserű multságaink.

Éz éjjeli, minden képzeletet meghaladóan zajos ünnep, vagy összevisszaság, — ha szabad így szólnunk — töredéke az egykori világhíru velencei karneválnak.

## 2.

(Virágáros lányok — Arsenal, — Doge-palota. — Sójajok hídja. — A Doge-palota galambjai.)

Gondolkozó embert semmi sem érdekelhet jobban, ha idegen földre lép, mint a nép belső sajátságai, a szokások, fölfogás, szóval az élet. Az

életet szeretem mindenütt tanulmányozni, egy-egy képet a népeletből többre becsülök, mint a muzeumok és képtárak kincseit, azért, míg más ezeket keresi fel, én első sorban a nép közé elgyedem, akivel lehet szóba állok, s inkább tanulmányozom az emberi kedély titkait mint a poros régiségeket, melyeknek leírását minden conversations-lexiconban meg lehet találni.

Sokszor, igen sokszor bejártam heteken, hónapokon át a tömegtől hullámzó Markustért, a Rialto sokadalmát, minden közhelyet, kávéházat, hol csak a néppel érintkezni lehet, s meggyőződtem: hogy az a boldogság, melyről néhány jólelkű népbarát irt, ki magasztos kosmopolitikus elvek terjesztése végett járt egyik helyről másikra, — a mesék őrszágába tartozik, és meggyőződtem róla, hogy a nép vérét megfertőztette a rabszolgaság, de azért bűnei még sem oly nagyok, mint a milyeneket ráfogtak.

Különösen érdekelt és meglepett a nagy élénkség, melyet a kávéházakban észrevettem, hol a nehéz idők fájdalma nemcsak egy-egy elfojtott sóhajtásban tör ki, hanem mindenki szabad folyást enged érzelmeinek; mindenütt az egyesülés és szabadság nagy eszméjéről beszélnek nagy lelke-

süléssel s nem demonstratióképen, hanem benső szükségből. Olvasni nem igen olvasnak az emberek, inkább pletykáznak; kávé is kevesen isznak, hanem többnyire megédesített jégdarabokat nyalogatnak, a mi hűsíti őket. Volt köztük egy pár humoristikus alak, melyeket lekarikaturáztam naplómba, majd otthon gyönyörködhetik rajtok. Az élénk beszélgetés közben ugyancsak csörög a kocka és dominójáték az asztalok márványlapjain, s a jelenlevők többnyire széleskaramu kalapot és kockásruhát viselnek.

Jobban érdekelt e beszédes alakoknál az a kedves genrekép, mely, mint valami szebb világ tündére hozzám lebegett, és illatos virágcsokorral kínált meg. — Észrevétlenül lép melléd, rád mosolyog, s eléd nyújtja az üde virágcsokrot.

Gyönyörű teremtés! Ragyogó szemeiben, bűvös mosolyában egész tündérvilág! arca piros, ajka majd kicsattan; s nemis jár, hanem lebeg mint a szellő.

— *Piace signore, piace*, rebegi csengő hangon.

Sok gyöngédséggel és szeretetreméltósággal erőszakolta rám virágait.

Ki ne venne szép lánytól szép virágot?!

— *Come ti chiamano anima mia?* (Hogy hívnak lelkem?)

- Marietta, . . . és hosszú, édes mosolygás.  
 — Csak virágot árulsz?  
 — Igen signore . . . hozok önnek mindennap...  
 — A vendéglőbe is?  
 — Oh igen signore. . . .

Találkoztam oly kegyetlen emberrel, ki hervadt szépségeknek nevezte a virágáruslányokat, de nem csodálkoztam e nyilatkozatán, mert ő is tul volt azon koron, melyben azt hiszszük: hogy a szenvedély tüze kiolthatatlan lánggal ég szívünkben. Meggyőződtem róla, hogy van közöttük viruló szépség is, mint például a kis Marietta, a ki csak 14 éves, öt hónapos, és hat napos; nekem pedig hihetnek, mert e tekintetben auctoritás vagyok.

Azt mondá nekem a kis hamis, hogy ők olyan szelidek és jók, mint a dogepalota galambjai és erről meg is győzött, valamint arról is, hogy a boros pohárkát kedvesen tudja szopogatni, mitől azután arca rózsás pirulatban úszott, piros ajka majd kicsattant, s szemei gyémántfényben ragyogtak és eszembe juttatá a velencei barcarollát:

„Szép vagy, ifju vagy tündérem,  
 S friss, minő egy virágszál . . .  
 Mosolyogj és szeress! . . .

Vénus magát egy csigában,  
Ékesgette a minap . . .  
Tán egy gondolában olyan  
Szépen látott, mint magad!“

E szeretetreméltó, gyakran csintalan kis jószágok végig lebegnek minden téren, és nagyon olcsón árulják virágjukat; találkozol velök a közkertekben, éttermekben, fagyraltozó helyeken, szóval mindenütt. Van közöttük egy pár amazoni termet is; ha talán az ilyen nem tetszik önöknek: forduljanak az alacsonyakhoz. . . .

De úgy belemerülök a szép nők leírásába, hogy egynémely komoly úri ember még megdorgál; nézzék el e kis gyöngeséget, 23 éves korukban önök se voltak jobbak a Deákné vásznánál. Jöjenek tehát, sétáljunk végig a városon, s tekintsük meg néhány nevezetességét.

Velencét ez idő szerint be lehet járni gyalog. Sok utcája van, de némelyik oly keskeny, hogy csak éllel hatolhat rajta keresztül az ember. A város a szó teljes értelmében útvesztő (labyrinth), hol napjában ezerszer el lehet tévedni.

Imádkozva vettem le kalapomat a „del Sepolcro“ hídon túli háznál, hol egykor Petrarca, a nagy költő lakott. 1363-ban tisztelte meg vele a

köztársaság, midőn Velencébe jött, mint a milanói herceg követe. Itt lángolt a szerelem napja, itt hullatta könnyeit Laurájaért.

Végig néztem a paloták hosszú sorát, a középkor építészetének remekeit. Láttam a „Fondaco dei Turchi“ című, byzanti stílusban épült palotát, melyben egykor Torquato Tasso, a szerencsétlen nagy költő lakott; bejártam minden helyet, hol Lord Byron örömmel időzött, s melyeket Dante világhírű „Divina Comediájában“ leirt, különösen az Arsenalt, ez óriási épületet, mely Velence történelmében mindig kiváló szerepet játszott.

Második város ez a városban. Van négy nagy vízmedencéje, földött hajógyára 70 hajó számára, és számos műhelye ágyúk, fegyverek, hajók készítésére. A roppant épület vízzel van körülvéve. A szárazföldről való bejárása (a tengerről kettő van) diadalív formájú és négy korinti oszlopon nyugszik. Itt van a legrégebb kincsek egyike, egy antique márványoroszlány, mely a marathoni csata emléke 490-ik évből Krisztus előtt, midőn a normannok zsoldosokként szolgáltak a görögök-nél. Olyan kalapácsolás, reszelés, furás-faragás, gyalulás, fűrészelés, csörgés-pattogás van itt: hogy a velőt rázkódtatja meg agyadban. — Itt asztalos,

amott festő, tovább esztergályosműhely, képfaragó, bőrgyár, hajólámpa, vízhatlan tárgyak műhelye, s tudja az ég mi minden. Hosszu utak mogorva ágyúkkal, golyók halomra rakva, fegyverek különféle alakokat képezve, fecskendők, vasdarabok, óriási szerszámok, — és jársz kelsz közöttük jobbról-balra ki és be, sötét folyosókon keresztül, minden lépten találkozol egy-egy piszkos, fekete képü, izmos munkással, ki ide s tova siet, óriási terhet hord megtermett vállain, s kit bátran besorozhatsz az alvilág munkásai közé. Mindenütt lárma, füst, kábitó gőz, — valóságos pokol! Alig várja az ember, hogy szabaduljon e bábeli zürzavarból s lélekezete könnyebbül, ha a szabadban érzi magát. Innen vette a nagy költő az Arsana eszméjét, melyet oly borzalmasan ír le a 21. énekben.

Sokszor megdöbbenve állottam meg a sötét, vén „Palazzo Ducale“ (Doge-palota előtt), s önkénytelenül a mult véres tragediáira gondoltam. Már külseje is rossz hatást tesz az emberre sok oszlopával, góthikus ablakaival, vörös és fehér márványu falával.

Borzalommal néztem végig ez iszonyu emlékü helyet, melynek nincs egy talpalattnyi földje, hol vért ne ontottak volna.

Véghez ment itt minden, mit az emberkínzás legmerészebb képzelete kigondolni tudott. Ha szabadságért fennen lángoló lélek kitört szent fájdalomában: csak hamar penészlepte börtönben találta magát. Ha feljajdult olykor a honfi-bánat: ólom-börtön orvosolta szent sebét.

A főkapu mellett ott pompáz a kegyesség és igazság szobra, hogy kiáltó gúnyja legyen az igazságnak és kegyességnek. Végig járam a nagy termeket, hol egykor a híres dogék üzték vad kegyetlenségeiket. Láttam a három államinquisitor — e rettegett hóhérok — egy pár kopott bútor darabját, a roskatag fekete diófaasztalt, melyen ezernyi halálítéletet irtak alá, és a karos székeket, melyekben egykor ültek, miket most ereklyeként őriznek. Megnéztem Pellico Silvio börtönét, kinek memoirjai „Rabságom órái“ cím alatt ismeretesek, — és azon helyet, honnan Casanova 1756-ban october 31-én éjjel a börtönőr leányának segélyével megszökött. Alacsony, szűk, sötét padlásszobácska volt ez, az ólomtető alatt, melynek rekedt levegőjében majd megfulladt az ember; nyáron roppant meleg, télen igen hideg. Most már nem is ismerni e szörnyű börtönökre, melyek a rettegett „piombik“



(ólombörtön) valának, mert a nép 1797 ben szétrombolta.

A „tizek tanácsának szobája“ mögött sötét, szűk lépcsőzet ismét börtönbe vezet. Alig négy lábnyi, penészes, sötét zugok ezek, hol nappal is világítani kell; a falakon még látszik egy pár bevéselt betű, érthetetlen hieroglyph, talán egy-egy rab édes anyjának, kedvésének neve, vagy utolsó kívánata, vagy tán körmönfont káromkodás, hogy isten napjának világától is el van zárva, melynek éltető melegét az utolsó féreg is élvezheti. A zugok egyikében meglátható a kivégeztetésre kijelölt hely, és azon túl az ajtó, melyen a holtakat a lagúnákba dobták.

Ezek ama börtönök, melyekről a nép oly rémes történeteket beszél és a történelem is iszonyú dolgokat jegyzett fel.

Nem birtam sokáig maradni e szörnyü emlékezetü helyen, hol képzeletem a véres jeleneteket mind megújította, és fájó borzalom cikázott végig idegeimen.

Midőn most végig gondoláz a lagúnák csöndes vizén Velence egy-egy sötét fűrtű, piros ajku leánya és a költői csendben méla barcarollát zeng; nem jut eszébe, hogy rokonai, szeretteinek forró szíve itt lelte sírját a hideg hullámokban. . . .

E vén épületnek eredetét a messze multba viszik vissza. Egy ezredévnek vére áztatta földét, egy ezredévnek szörnyű napjai viharzottak el fölötte; kik benne mint néphóhérok vérben áztatták kezeiket, kiknek a halálhörgés édes zene volt: rég beszámoltak az igazság urának trónja előtt. A zaklatott nép él, él boldogan, a szabadság szentelt levegőjében, és hő imát rebeg a népek istenéhez ki meghallgatja az elnyomottak jajszavát.

Sokszor megnéztem a sóhajok hídját is (ponte dei sospiri), melyen egykor az elítélteket valla-  
tásra vezették. — Sohajok hídjának a nép nevezte el, mert számtalan ember itt sohajtott utol-  
szor életében. Elzárt, földött híd ez, a doge-palota  
meletti csatornán, olyan, mint valami sötét folyosó;  
a közlekedésnek nincs átadva. Némán bámul le  
most a kékes vízre; a rabok sóhajtása és fegy-  
verek csörgése régen elhangzott; — csend van  
körülötte, csak néha-néha járnak el hozzá vándor  
idegenek, hogy közelében visszaálmodják a múlt  
rémes valóságát. De emlékezetben marad e híd,  
ha az idő vasfoga megemészti is erős köveit, ha  
szétzüllődve hull is a lagúna kékes vizébe; emlé-  
kezetben marad, ha a sötét palota küszöbét moha  
veri fél, s utcagyerekek hordják szét rongymarad-

ványait, ha a nép, mely oly nehezen feled, elfeledi a gyászos idő borzalmait — emlékezetben marad, mert jött messze, ködös északról egy lánglélek kit szívének fájdalma nyugodni nem hagyott, s valami kínzó szellem üzött országról országra, elkében meg nem értett nagy eszmékkal, az kiemelte a feledés éjjeléből, s megénekelte zengő szókkal, s dicső dalát átadta a nagy világnak. A nagy szellem Lord Byron volt, kinek „Childe Harold's Pilgrimage“ 4-ik éneke után a sóhajok hídja örökké élni fog! . .

Míg itt a szomorú idők gyászos emléke susog, addig a palota udvarán víg ének eleven zaja hangzik, hol a szeretetreméltó vízfordó leányok (bigolanti) enyelegnek a nagy medence körül, honnan a legfrisebb, destillált vizet hordják szét a városban.

Kedvesebb alakokat ezeknél alig képzelhetni! Bokrétás fekete kalapjuk szépen simul borzas fejcskékjükhöz, egyszerű ruhájok símán foly le idomos termetökön, fehér kötényüket feltüzik, s puha vállaikra veszik a vízzel telt edényt, és szerte hordják a város utcáin. Karjuk meztelen, csak könyökig viselnek olyan ingvállfélét; — ami legkülönösebb öltözetökben, az: hogy harisnyájok csak lábok fejéig foly le, — olyan viselet ez, mint

a híres szépségű darányi menyecskéké Somogy-  
megyében, kik féltve szép lábszárukat a napsu-  
gártól, fehér, finom szövettel takarják ezt be.

E kedves leányok, — vannak egyébiránt kö-  
zöttük asszonyok is — többnyire a friauli vidék-  
ből valók, kiknek az a szabadalmok van: hogy a  
város lakóit vízzel láthatják el. — Gyakran kicsi  
gyermekleányokat is láthatni, kik apróbb edé-  
nyekkel járnak ide s tova, s csengő hangon ki-  
áltják a szokásos mondatot:

„Acqua fresca! vagy: Acque, acque!“

Szép nézni, mikor csoportosan jönnek; egyik  
karcsúbb a másiknál, piros arcukról az életvidám-  
ság sugárzik, ajkukon az ártatlanság mosolya,  
ragyogó szemökben egész tündérvilág, s enyelegve,  
bohóskodva, kacagva futnak a pompás kutakhoz,  
hol sok szeretetreméltósággal boszantják egymást.

Ez a sötét palota legszebb képe, mely élénk  
emléket hagy maga után az ember lelkében.

Nevezetességei közé tartoznak még (ezeket  
nem szabad említés nélkül hagyni) a szép fehér és  
hamvas galambok, melyek százával röpkednek  
itt, s olyan szelidek, hogy az ember kezéből is  
elveszik a szemet. A kedves madárkáknek év-  
százados joguk van itt. A rege szerint Dandalo

doge a 13-ik században Candia ostroma alkalmával igen fontos híreket kapott a szigetről, melyeket levélhordó galambok hoztak. E hírek jelentékenyen elésegítették a sziget meghódítását, s a doge annak megvétele után a szelid madárkákat Velencébe küldé, hol azokat igen nagy tiszteletben tartották. A város költségén táplálják őket minden nap délben. A vén palotában költik ki pelyhes kicsinyeiket. Esténként nagy csoportokban röpülnek a Márk templomára, és a szép kilátásban gyönyörködnek. Minden ember nagyon szereti őket, még a lazzaronik is; ez utóbbiak különösen azzal fejezik ki irántok való tiszteletöket: hogy ha szerét ejthetik — nyakukat szegik, és haza viszik vacsorára.

## 3.

(Haltér — Velencei lelkész.)

Velencének minden kis helye egy-egy meglepő panoráma látpontja. A legszebb pontok egyike tagadhatatlanul a Rialto híd, melynek remekművész tervezete a város bölcsőjét a későbbi fényvel és nagysággal összeköti. Itt, hol ezer év előtt a menekültek apró szalma-födött fakunyhókban húzták meg magukat, mely kicsinyes kezdetből a világhírű szigetváros épült, egy kissé megállapodva

végig tekintünk a nagy csatornán, a fölséges paloták hosszú során, melyek sötét árnyékot vetnek a hallgatag víz tükreben, s szemünk a legfölségesebb kilátást élvezi; azután belevegyülünk a vásári tömeg zajába, melyet senki sem mulaszthat el megtekinteni, ki a népeletet tanulmányozni szereti.

Itt van a Pescheria (haltér), örökös zaj, tolongás, tarka élet színhelye. A tér fölött kifeszített óriási ponyvák, s alattok a sürgő-forgó asszonyok, kiknek rokka gyorsaságu nyelve magasztaló szókkal ajánlgatja az óriási vizes edényekben lubicoló halmeműeket. A halászok, kik itt igen nagy számmal vannak, sokoldalú, sajátosságos és érdekes zsákmányt hordanak ide össze az Adriából.

A tengeri állatoknak soha nem látott és nem hallott sokaságán legeltetheted szemedet.

Mindenféle alak, mindenféle szín. Páncélos, pikkelyes és nyálkás hal, vörösfejű barboni, — melynek a feje legjobb, — egész halmaz branzini, melynek épen a feje ehetetlen, — bibircsós fél-szegúszók, melyek egyik oldalukkal mindig a világosság felé fordulnak, — ezerféle csillagféreg, hatalmas tengeri rákok, pókok, tarka-barka ehető kigyók és mindenféle furcsa férgek, melyek a szá-

razföldi lakóban undort keltenek, a tenger lakóinak ellenben nyalánkságul szolgálnak. Itt egy óriási sajtárban ángolnák tekergőznek össze-vissza mint a kígyók, amott puhányok és tengeri csillagok fekszenek egy rakáson. Egy hatalmas karcsú állat előtt sokan összesereglenek, mindenki megcsodálja éles fogsorát, ez a legveszedelmesebb ragadozó halak egyike, amely elemében a gyöngébbeket — *tout comme chéz nous* — felfalja, itt a szárazon azonban rosszul érzi magát. A tinnhal körül mindig igen élénk az alkudozás, ez olyan ízű mint a borjuhús, — előkelő körökben nagyon kedvelik mert „*ni poil ni poisson*“, s így az inyenceknek nagyon kedves.

Ha a szemet vonzza ez a látvány, szagló érzékeink annál erősebben sürgetnek a távozásra.

Akinek tetszik elsétálhat innen a szárnyasok piacára, hol sok tarka-barka kacsát, bibicet, foglyot, pipegő csibét, fényes tollú kappant, nemes vérű kakast, pöffeszkedő pulykát, gágogó és mellesztett ludat kap, — sőt olyan libácskát is, amely *gouvernante* keze alatt is volt, és nagyon szeret, az aranyhalat. Ezenkívül nagy számu szelíd gatyás galambbal is találkozhatol, melynek az a tulajdonsága van, hogy könnyen karmoló vércsévé vál-

tozik át. A tér tulsó részén a terra firma (szárazföld) halomra rakott terményei, különös látványt nyújtanak. Óriási kosarak feküsznek mindenfelé megrakva zöldséggel, hüvelyes veteménynyel, majd tarka-barka gyümölcsessel, mely körül nyüzsög, lármáz az áruló és vásárló tömeg. Az éktelen lárma, melyet némelyik énekformába önt, s keresztül visz a skála minden hangján, a tömeg zűrzavaros ide s tova motozása, a kések pattogása amint a deszkákon a véres halat vagdalják, a sipító vékony hang, mely szörnyüképen ajánlgatja áruit, a férfiak dörgő bassusa: bábeli lármába olvad össze, és szöges ellentétét képezi a paloták körüli csendnek, s kábitólag hat az idegekre; — a mindenféle hulladékban pedig, mely megsokasodva hever szerte: minduntalan megbotlik az ember; de kibékíti az a jellemző ujság, valami bizarr eredetiség, mely az egészen végig vonul, s néhány perc múlva úgy megszokja a fül a disharmoniát: hogy midőn tanulmányozásod folytatása végett tovább haladsz, a későbbi csöndesebb vásár unalmasnak és szörnyü sivárnak tűnik fel.

A velencei ember született kereskedő, főhelye a Rialto: most ugyan ez is csak kicsiny töredéke a régi nagyságnak, mint az egész város, mert



hajdan itt, hol most zöldséget, halat árulnak, a kincsárosok drágaságai ragyogtak, gazdag raktárak állottak itt, melyeknek dús jövedelméből épült a paloták nagy száma. Különös, de igaz, hogy e praktikus, kereskedői szellemű népben gyöngéd gyermekdedség, sok szívjóság és nem önző lélek lakik. A gyermekszeretet e nép jellemének egyik fővonása. A haltéren láttunk egy borzasfejű kis koldusgyermeket, kinek vén atyja vágyó szemekkel nézett a faedény ezüstös hátú halacskáira, mit a kis fiu észrevevén, oda lépett, de nem alattomos sunyisággal, mint a gonosz gyermekek, midőn lopni akarnak, hanem fesztelen nyíltsággal, s egy maroknyit kivett az apró halakból, az árus pedig mosolygott rá.

Ilyen jelenetek napirenden vannak. Minden lépten hallod az éltesebbek ajkáról, ha gyermekkel találkoznak, ez édes szókat :

— Oh caro, benedetto!

Vidámság, jókedv ép oly otthonos e népnél, mint a gyermekszeretet. A dalt, zenét végtelenül szereti, s föllelkesül, ha ünnepről hall, boldog, ha bármi kis mulatságban részt vehet. Megmaradt jó kedve a mult időkből emlékül, melyet még az utóbbi gyászos évek kinjai, a rabszolgaság szörnyű

igája, mely elviselhetetlenül nehezült a szabadságért lángoló nép vállaira, még ez sem birt megtörni.

Azt gondolom, hogy nem érdektelen önök előtt, e pár apró, de jellemző vonás e rokonszenves nép életéből, melynek háromszínű zászlója alá oly gyakran elrepült lelkünk édes álmunkban, s mely ép úgy türte a végzet átkát, mint mi. . .

Egyik kiváló vonás e nép életéből az, hogy igen vallásos; kilencven szebbnél szebb templomban tiszteli istent. Szép és magasztos a vallás, ez leggyógyítóbb balzsama a beteg léleknek, mely, ha sehol nem nyer vigasztalást: föltalálja azt a zsoltárok kenetes szavaiban. Kinek hite van, nem téved el az élet legtekervényesebb útain sem; ki ellenben hitét vesztette: elvesztett mindent.

A lelkészek s nép közötti viszony itt igen belső, patriarkális, s mondhatni elválaszthatatlan. A lelkészeknek nagy befolyásuk van a gyermekekre úgy, mint egész családokra. Nem gőgös aristokratákat játszanak ezek, hanem belevegyülnek a nép közé, gyakran érintkeznek vele, s bizalommal, barátsággal mondják el azt: mit másutt menydörgő szók alakjában szórnak a nép elé.

Láttunk ily kedves, jó alakot, ki a vasárnapi

„dottrina“ után maga köré csoportosítja a fiatal-  
ságot, kiviszi sétára, elenyeleg vele, tanítja, vigasz-  
talja, ki mindig ott található, hol jót kell tenni,  
hol szükség van a szent igékre. Áldás is kíséri őt  
minden lépten, — s bár hányszor megy el a nép  
között, fölharsog a kiáltás:

— Evviva il nostro parroco!

Kivánatos volna e benső viszony másutt is,  
mert a közjóra csak úgy nevelhetünk derék pol-  
gárokat, ha a gyermek szívét fiatal korában nem  
engedjük elburjánosodni.

#### 4.

(A „Malibran“ színházban. — Kirándulás a Lido szigetre.)

Néhány nap előtt egy hóbortos, de mégis ked-  
ves angollal ismerkedtem meg, a kivel most mindig  
együtt szoktam csatangolni.

A jó fiúnak nincs egyéb dolga mint az, hogy  
évenként százötvenezer forintnak hágjon a nya-  
kára, ami azonban saját vallomása szerint igen  
nehéz mesterség, mert az apjától azt tanulta: hogy  
az ember mulasson, élvezzen, de a mellett taka-  
rékos legyen, és jövedelmét soha se költse el, —  
az angol pedig a bölcs tanácsot mindig elfogadja,  
és már vérében van, hogy ne pazaroljon. Most is

azért jött ide, mert itt olcsóbban él mint Londonban, — s három év alatt — mióta örökségét átvette, 360 ezer forintot gazdálkodott meg.

Mondottam neki, hogy ha jó iskolába akar kerülni: jöjön Magyarországra; de semmi kedvet se mutatott hozzá.

Tegnap a „Malibran“ színházat látogattuk meg együtt, melyet a híres énekesnőről neveztek el, ki azt háromszori fölléptével a bukástól mentette meg. Nagyobb, de egyszerűbb a nemzeti színháznál, közönsége a nép alsó osztályából kerül ki, épen azért érdekes megnézni. Bohózatokat szoktak benne adni, télen műlovarda foglalja el.

Elhelyezkedtünk szépen páholyunkba, s vártuk a komédia kezdetét.

A földszinten tarka-barka ruhás kövér asszonyok, piros lányok, barna arcú férfiak, ki kabátban, ki csak ingujjakkal, a padokra s egymásra dülleszkedve.

Az első felvonásnak már vége volt. Kalapját senki se vette le, s így természetesen mi sem, gondolva, hogy a mi szabad a bádogosnak, salámiárusnak, makaróni-mesternek: az nekünk sem lehet megtiltva.

Egyszerre zúgni kezd ott lenn a felséges nép.

A zaj egyre növekedett; itt-ott egy-egy kiáltás hallatszott, s mindnyájan ránk bámultak.

Mi le-le tekintgettünk, mosolyogtunk, de nem birtuk a zaj okát kitalálni.

A lárma egyre nőtt, százan is kurjantottak egyszerre, de egyetlen betűt se értettünk az egészből.

A kiáltozás már kiállhatatlanná lett, s épen távozni készültünk: midőn egy rendőrtiszt lép be hozzánk, s azt mondja németül, hogy a demonstráció miattunk történik.

— Ah Volksdemonstration — uegen uns, — magnifique — das uerde England erzählen.

S mi volt a tüntetés oka?

— A nép tiszteltetni akar — mondá a rendőr — azt kívánja, hogy vegyék le az urak kalapjaikat.

Erre persze lekaptuk kalapjainkat, a felséges foghagymaszagú nép szeme láttára be is vertük, kihajoltunk, mosolyogtunk, kezeinkkel integettünk, mire egetverő „evviva“ támadt, s a dicső demokraták felrohantak a páholyba, vállukra vettek, és meghordoztak az egész színházban.

— Fényes bizonyítéka annak — mondá angolom, aki véletlenül lord is — hogy a demokráciában van a legnagyobb arisztokrácia.

A tréfa szörnyen tetszett neki, még másnap is nevetett rajta. Mondhatom, hogy engem — a ki utálok az ilyen jeleneteket, mert eszembe juttatják hogyan szoktak nálunk népszerűséget hajhászni, aminek a vége népámítás, s inkább törekszem népszerűtlenségre, amihez több erkölcsi bátorság kell — engem ez az isteni népjelenet nagyon úntatott, s szívesen elengedtem volna a nagy megtiszteltetést . . . . .

Ma a „Lidora“ — a velenceieknek e kedves helyére rándultunk ki.

Gondolásaink vidám barcarollát dalolgattak, s erős evezőcsapásokkal gyorsan röpítettek a játszó hullámokon. Az ég tiszta volt, az idő kellemes, a ragyogó nap sugarai a kékes víz apró habocskáit csókolgatták. Tüdőnk a fris tengeri levegőt mohó vágygyal szívta magába, s barátomat különösen jókedvűvé, enyelgővé tette, annyira: hogy belekontárkodott a gondolasok énekébe, és nem csinált nagyobb „gixer“-eket a nemzeti színház jeles tenoristáinál.

Egyre azzal mulattatott, hogy milyen felséges hallevest eszik a szigeten.

A „San Lazon“ — hol örménybarátok laknak — egy pár percre kiszállottunk, s megnéztük

nyomdájukat, melyben sok embert foglalkoztatnak. A páterek vallásos könyvek írásával foglalkoznak, s azokat húszféle nyelven nyomtatják, a miből gazdag jövedelmet húznak, és igen sok, szép gyümölcsöt termelnek.

A „Lido“-n mosolygó kertek, barátságos tekintetű nyári lakok, gazdag levelű szőlők, magasra futtatott árnyas lugasok, és kedvesen csicsergő madárkák fogadtak. Kedves ellentéte e viruló kis sziget ama bár pazar fényű, de mégis rideg palotáknak, melyek között a természet szépségeit kedvelő lélek egészen elszibbad. A velenceiek nagyon tudják méltányolni e kedves kis hely szépségeit, hova seregesen sietnek ki, hogy élvezzék a balzsamos levegőt.

Száz meg száz szépséges hölgyet találsz itt, kik hosszú uszályt forgatnak meg a porondban, s kedves kacérsággal legyezgetik magukat. Sokszor egy-egy érdekes kalandba is belevegyülsz, mely — ha szerencsés csillagzat alatt születél — tördöfések nélkül végződik.

A sziget túlsó oldalán fekszik a rendkívül látogatott fürdőhely, hol az Ádria csapkodó hullámainak sós vizébe kedved szerint belemártogathatod magad. A víz annyira sótartalmú, hogy egész fehér kéreg marad a testeden.

Fürdő után angolom ebédre hívott meg, melyet már megrendelt. Egy kis fogadó kertjének árnyas lugasában telepedtünk le, s először is hallevest kaptunk, a melyhez hozzá se nyúltam, angolom ellenben szörnyű pusztítást vitt benne véghez; azután olajban kirántott hal következett, — (köszönöm nem kérek belőle), melyet barátom az utolsó falatig megevett; ennek utána sajtos makarónit kaptunk, amelytől irtózom.

E szerint úgy jártam mint a gólya a róka ebédjén, tudniillik éhes maradtam, amin barátom jókat nevetett, s ehhez magam is segítettem, rég megtanulva a bölcs Voltaire egyik vezérelvét: „bonne mine au mauvais jeu“.

Hiába próbálnám meg e szivességet viszonozni, mert a ki a cserebogarat és pókot megessi nyersen, — mint ez a tisztelt úr — azon nem lehet kifogni, s így ha töltött káposztát meg túrócsuszát csináltatnék neki: többet ennék belőle, mint jómagam, s még nagyobbakat nevetne.

Visszajövet jól elvert a zápor, mire angolom azt jegyezte meg: hogy ez okvetetlenül szükséges arra, hogy a mulatság teljes és tökéletes legyen.



## 5.

(Szent Márk-tere és temploma — Népénekesek.)

Ha végig-járod e híres város utcáit, olyan helyekre is akadsz, a hol azt hiszed, hogy nemis lakik élő lény. Síri némaság a házsorok közt, s csak kivételképen loccsan meg a viz olykor-olykor, midőn egy-egy arra surranó gondola evezője belemerül. Idegbajos embernek pompás menedék-hely az ilyen útca.

Annál feltünőbb az ellentét, midőn ily hallgatag helyről, népesebbre bukkansz, hol a hullámzó tömeg jókedvének eleven zaja hangzik, s hol tanulmányozásod gyarapítására mindig találsz egy pár kiváló alakot.

Ily helyek egyike legkivált a Markus-tér. Ez Velence szive, fénypontja, melynek monumentalis épületremekei bűvös erővel vonzzák az idegent. Öszpontosítva van itt minden, művészet, élet, kellem, szépség, költészet, próza. A tér mintegy 100 ölnyi, szép istriai márvány és trachyt négyszögkövekkel kirakva. Itt magaslik a híres Márktemplom, a világépítészet egyik remeke, melynek márványoszlopai egy ezred titkát rejtik. Többet nem mondhatok róla mint I. Napoleon mondott, mikor a

szent Márk terét oly teremnek nevezte, melynek csak az ég lehet méltó boltozata.

Imposant látvány e templom, byzanti stýlben épült kúpjaival, arabs és góth cifrázataival. Alapját a IX. században tették le, midőn velencei polgárok magokkal hozták Alexandriából sz. Mark tetemeit, s városuk védőjének választák. Azelőtt sz. Tivadar volt a város védszentje, de ezt 828-ban nagy ünnepélyességgel űzte el a nép, mert nem tetszése szerint védelmezte a várost.

Századok óta folyton és folyton diszítették; annyi kincs van benne halomra rakva: hogy egy fél világrész szegényeinek jólétét biztosítani lehetné vele. Remekművű ajtai mind bronzból vannak, oszlopa kívül és belül mintegy ötszáz, kigyla, márvány és porphyrból, valószínűleg régi görög templomok maradványai. Homlokzatán a négy antique ló pompáz, mely egykor, az emberiség egyik szörnyetegének — Nerónak — diadalkapuját diszité. Napoleon elszerezte ezeket sok más drágasággal 1797-ben, de I. Ferenc ismét visszavitette Párizsból Velencébe.

Ha átléped a templom küszöbét, meglepetésed sokszorosán fokozva van. Szemkápráztató fény ez! A talapzat sokszínű kővel van kirakva,

mely mértani ábrákat, arabeskeket, s mindenféle alakot képez. A ragyogó márványfalak Tizián, Rafael, Palma, Paulo Veronese, s más híres művészek kincsetérő képeivel diszítvék. Mindenfelé egy-egy szárnyas angyalka mosolyog feléd, vagy egy varázsló szépségű Madonnafejecske, melynek szelid szemében mennyei jóság, homlokán liliumtisztaság, ajkán a túlvilág boldogsága. . . . . Elodázol magadtól minden földi érzést, leborulsz előtte, s úgy érzed, hogy órákig el tudnál térdelni e szépség előtt. . . . .

Ha föltekintesz: kúpok, fülkék és ívezetekbe ütközik szemed, melyek telvék ragyogó mozaikkal, többnyire aranyalapon.

Az oltárok egyik legszebbike a gyöngyökkel, drága kövekkel kirakott, emaillozott „palma d'oro“, melynek értéke száz ezreket halad meg.

Legalább félnap kell rá, hogy végig nézd a szemkápráztató fényt, országok kincsét, mely itt össze van gyűjtve, s mely előtt a szegény, kinek nincs betevő falatja, leborul, és napi kenyereért esedezik.

Nevezetes a templom keleti stylben épült tornya, mely nem csak magassága, (304 láb) de különösen belső berendezése végett meglepő;

sajátképen két torony, mely egymásba olvad. Homlokzatáról fölséges kilátás nyílik. Jó távcsővel 140 mértföldet be lehet látni, különösen az alpesek déli részét, Veronát, s le egész Isztriáig. Ellenkező oldalon pedig a tenger véghetlenségét, melynek kékes vizében a nap aransugarai, megtörve, szép tarka színvegyületet képeznek.

Említésreméltó a tér északi részén az óratorony (torre del' orologio), hol a Madonna statuája áll aranyozott ércből, két oldalról ajtókkal ellátva, honnan bizonyos ünnepélyek alkalmával a három szent király (Gáspár, Menyhért, Boldizsár) életnagyságu alakja lép ki, és meghajtja magát az istenanya előtt; a homlokzaton óriási harang függ, melyen bronzból készült két szerecsen alak üti az órákat iszonyú dorongokkal.

Ez Velencének — mondhatni — egyetlen tere, s ez a város ütere. Midőn a nap lenyugodott az euganei halmok mögött, akkor kezdődik itt az élénkség. Ide tódul kivétel nélkül a karcsú és zömök, szép és rút nőserég. Suhog a selyem, ragyog a gyémánt, arany, réz- és csehüveg, s az édes sorbetto hűsíti az elkényeztetett inyeket. A kávéházak előtt nagy csoportok alakulnak, s egyik a másikat akarja fölülmulni jókedvben, élcelésben

bőbeszédűségben. Jellemző, hogy az olasz nép általán igen élces, a legegyszerűbb ember is mindig kész csattanó vicre. Az élcek, piquanteriák, satyrák röppentyűként hullanak szét a társaságban, s igen sok elevenséget kölcsönöznek annak.

A kávéházak elé vándor-énekesek jönnek, kik soha sem fáradnak el, s bár többnyire a Trovatore és Rigoletto hizelgő hangjait dalolják el, örömmel hallgatja őket a társaság. Ezek az énekesek előkelőbbeknek tartják magokat, mint a város más részében levők, s nem is énekelnek másutt, csak a Marktéren, de az kizárólag az ő helyök, melyért bizonyos összeget fizetnek. Az embernek itt többnyire eszébe jut: hogy a földön vagyunk ahol minden mulandó, — még a primadonnák hangja is. Sok bukott ambicio keres itt vigasztalást a kávéházi közönségnek tapsaiban, azaz hogy — garaszaiban. Éneklő és hegedülő primadonnáik selyemruhában szoktak megjelenni, s karjukon arany karperec ragyog, többnyire — sárgarézből; — az ember röstell az ilyen pámpillós nőnek tányérjára rézpénzt dobni, s így rendesen jó keresetök van. A selyemruhába öltözés igen élelmes fogás, melylyel a vendégek zsebéből a pénzt kifogják. — Nem karrikaturák ám e komikus alakok,

azért kérem félre a mosolylyal. Tudom jól, hogy sok humoristikus van abban: mikor az ember látja, hogy valaki a száját tátja, és onnan keserves hangokat ereget ki, mi közben a szeme csakúgy dülled, s néha úgy elkámpicsorodik bele, hogy azt hiszed legott sírva fakad, aztán meg a nyakát ki-egyenesíti, szemöldjeit összeránczolja s elhasznált gégéjéből egy-egy magasabb hangot szorít ki nagy keservesen, — de vannak ennél még humoristikusabb jelenetek is; egyébiránt ha kedvök tartja, nevéssenek, a nevetés nagyon egészséges, elősegíti az emésztést; ha megengedik, magam is segítek.

Nagy élvezetet nyújt az idegennek nyári estén itt járni, midőn az egész szép világ a szabadban enyeleg. A nők viselete oly szabad, fesztelen: hogy másutt megbotránkoznának rajta. Bámul az ember a sok bohóságon, a mit elkövetnek; még bujósdit is játszanak az oszlopok között.

Eredeti képet nyújt az az össze-visszaság, melyet e tér gyakran nyújt, midőn selyem és rongy oly közel megfér egymás mellett; jól esik ezt látni, hogy e nők el nem ájulnak a szegénység láttára, mint a mi „nerveuse“ dámáink, ha parasztszűrt látnak.

A legszebb női koszorut leginkább ünnepe-

napokon látni együtt. Ha az ember megáll a basi-  
lika ajtaja előtt (mert ez ép ugy szokás, mint  
akárhol) s megvárja, mikor kifelé jönnek: vakító  
szépségeket lát közöttük. Gyönyörű sötét szemű,  
piros ajkú természetes alakokat, kikről igézően foly  
le a sötét ruha, s igazolva látja az ember a velen-  
cei városokról tartott azon tájejtéses közmondás  
egy részét, hogy a velencei nők a legszebbek. \*)

Nevezetes az az előzékenység, melylyel az  
alsó osztály az idegenek iránt viseltetik; tapasztalhatta ezt akárki, ha végigmenve a Piazzán, valamit magával vitt, nyolc tiz ember ugrik egyszerre elé, ajánlkozva a csomag vitelére. Ha pedig poros csizmával jársz valamerre: eléd rohan egy sereg fiú, hogy megtörölje azt. A tiszta, fényes csizmára igen sokat adnak. Utazó nők irányába a figyelem még nagyobb; ha ilyen valamely csemegéző helyen megjelen: a marquer majdnem földig hajol előtte, s csakhamar lábai elé borul, hogy azok alá zsámolykát helyezzen; e honneurs-ök után kérdés nélkül hozza ékes kosárkában a

---

\*) A mondat így szól: Pan Padovan, vin Vicentin, donne Veneziane, trippe Treviso; magyarul: kenyeret Paduából, bort Vicenzából, asszonyt Velenczéből, paczalt Trevisóból.

ragyogó caramellit (cukorral glacirozott gyümölcs) a nőknek e kedves csemegéjét.

Mulatságos az, hogyha az ember megáll valamely nevezetesség előtt, egy perc alatt előtte terem valamely bozontos „servitore di piazza“, mintha a földből bujt volna, s annyit beszél, hogy zúg bele az ember feje. Megállani, vagy hátránézni egyáltalán nem szokás, ki ezt teszi: nevetlennek, vagy idegennek tartják.

Valahány ház, annyi szokás.

## 6.

(Riva degli Schiavoni. — A szegények piaca. — Sior Tonin. San Biaggio.)

Hagyjuk el az utcalabyrinthot, a hallgatag csatornákat, vegyünk búcsút a palotáktól, s gyönyörködjünk sötét épületek helyett a tenger ellenállhatatlan varázsán, a pezsgő élet tarka vegyületében, mint a Riva degli Schiavoni\*) egész nagyszerűségében tüntet elénk.

Ha eszedbe nem jutott volna eddig az epitheton, mit a város századokon át büszkén viselt, itt megemlékszel rá, hogy Velence a tenger királynője.

\*) Magyarul annyit tesz, mint szlávok partja. Nevét megtartotta a hajdan korból, midőn ez a szlávok gyűlhelye volt.



Előtted a siró tenger végzetlensége, melynek habjaival játszi szellő enyeleg; azt hinnéd, hogy smaragd vetéseket hintáz előtted a szél valami beláthatatlan rónaságon, s míg lelked az édes gyógyerejü léget szívja be mohó vágygyal s áhitattal mereng e fölséges látványon oda képzelve minden tündérregét, mit valaha hallott a csoda-nymfákról, bájos tengeri leányokról, kik az éjfél órájában megjelennek habruhában, csillagszemekkel és bűvös dalt zengnek, mitől a föld fia angyalokról álmodik, — míg lelked így mereng: azalatt körülötted a legbohókásabb jelenetek fejlődnek, egy-egy vad kacagás ébreszt fel ábrándaidból, a regvilág eloszlik, s eszedbe jut, hogy a tengernek örvénye és szörnyetegei is vannak, s belevegyülsz a hullámozó tömeg sokadalmába.

E tér az, mi nálunk en miniature az akademia palotája előtti térség. Verőfényes sétat hely, hova örömmel siet az előkelő világ, élvezni az üde tengeri levegőt. Télen is igen látogatott, különösen déltájban, ép úgy, mint nálunk a nevezett tér, s igen előnyére szolgál, hogy a csipős északi szél rakoncátlansága nem éri. A legzajosabb élet csak este veszi itt kezdetét melegebb időben, de érdekes jeleneteket tüntet fel a nap minden része. A

köznép már kora reggel kitelepedik ide, az aszszonyok kötni-valót visznek magukkal, e mobile perpetuumot, melyet, ha az ember sokáig néz, idegessé lesz tőle; a férfiak itt adnak egymásnak rendezvoust ügyeik végzésére; ide telepedik a hűsítő és csemegeárus, limonádékereskedő, szóval minden helyecske ostromolva van itt, — de különösen az alsó parton, hol folytonos vásár van, és töméntelen ember sűrög-forog.

Az iparüzlet szabadalma itt nagyban virágzik. Érdekes a zsibvásár a csatorna hídján, hol mindennemű ócska ruhát becserélnek, rossz cipőkért újat adnak, vagy ha folt kell rá, egy perc alatt rácsapják. Minden lépten-nyomon találsz egy-egy odatelepült kézművest, ki százszor is elkiáltja, hogy mivel szolgálhat; minden lépten rábukkansz egy fagyaltbódéra, hol néhány soldiért kapsz egy adag tudj isten mit, mitől bizonyosan imádság jut eszébe még a pogánynak is; tisztelem a gustusát annak, aki ezt megtudja enni, és pedig sokan vannak ily erőslelkű halandók.

Ha lekerülsz a part végére: azt hiszed, hogyméhköpühez közeledel, oly nagy itt a szorgalom. Itt egyik hálót javít, a másik foltoz, harmadik valami ócska ruhán öltöget, és így tovább mindenki mo-

toz. Utcatisztítók lótnak-futnak föl-alá rengeteg seprőkkel, s lelkiismeretesen szedik a gázt; minden lépten eléd ugrik egy-egy bozontos gyerek és csizmádat törülgeti, mert ennek mindig ragyogni kell.

Érdekes itt az alsó parton a szegénység piaca, ahol óriási halmokban áll a nyers és főtt zöldség; itt-ott magas polenta-halmok párolognak, csak neki kell dőlni; — terjedelmes üstökből ökölnyi gombacókat halásznak ki fakanalakkal, majd másokban olajban főtt halakat, és így tovább mindenféle gyöngéd ételeket, mi a civilizált gyomrot hat hétre megfeküdne. Annyi bizonyos, hogy e sokféle meleg szag szörnyű étvágygerjesztő. A szegénység már délelőtt ide csoportosul, hol néhány soldiert csillapíthatja étvágyát, azután lehasal a tengerpartra, s bizonyára ép oly édesen álmodik a nymfákrol, csak hogy tán más nevezet alatt, mint az: ki bibictójást, articsókát és fácán-sültet evett.

Legérdekesebb pillanat, mikor a szépnem jó látni és láttatni, s hosszú, uszályos ruhájával felsöpörni azt, mit az utcatisztítók meghagytak; mert e förtelmes divat Európaszerte elterjedt, s már falusi ténsasszonykák is páváskodnak vele.

A kávéházak előtt zajosabb élet támad, mint a Marktéren. A tömeg között ide s tova futnak a jeges víz és limonáde-árusok; asztalkákat hordanak szerte cukorsüteményekkel, jégbehűtött gyümölcsnedvvel, liqueurös üvegecskékkel meg rakva; kapsz finom sült polentát befőtt gyümölcscsel, fris jánoskenyeret, melyet a gyermekek irigylendő étvágygal ropogatnak, körtét, almát nagy választékban s igen olcsón, szóval a confetti minden nemét fulladásig.

És mennyi látványos bolondság van ilyenkor!

Panorámákat hordanak kézen, melyeket a bámulni szerető tömeg szörnyűképen megostromol; egy soldiert láthatsz istennőt, szörnyeteget, ördögöt, eszkimót, hottentottát; — továbbá láthatsz kintornákat mechanikus tableaukkal, kézzel-lábbal hadonázó cifra papirfigurákat, — de sőt paprikajancsit is, melynek nem csekély szerepe van; ez ugyanis egy fabódéból a tömeg közé kiabálva, hajmeresztően tréfás dolgokat hadar össze-vissza, de néha a viszonyokhoz alkalmazott, jó találó élcei is vannak.

Többször hallottam a bohóság alkalmával e nevet emliteni: „Sior Tonin,“ s utána oly fölkiáltást: hogy az volt ám az ember! — Mivel igen

szeretek embert ismerni: mégkérdézem, hogy ki volt hát az az ember? s nyolc is mesélte egyszerre: hogy Sior (Signore) Tonin bona grazia, a város utolsó improvisatora volt, ki roppant nagy népszerűségnek örvendett; ha messziről látták, már futottak hozzá és üdvözölték őt; beszéde édesebb volt a sorbettonál; s olyan szelid volt, mint a Markustér galambjai és olyan okos mint egy doge. Örökvidám kedélye, pathetikus előadása nagy hallgatóságot szerzett neki.

És milyen szépen öltözött! Vörösszalagu háromszögletes kalapja volt, melyet mindig félrevágva viselt, kabátját roppant gombok diszítették, ujjain vastag gyűrűk ragyogtak, mellén óriási lánc függött mindenféle csecsebecsével; vigasztalt, gúnyolt és szidott, de mindig igazságos volt. Mikor megöregedett, nem szavalt többé, hanem adomákat, történetkéket mesélt, néha humoristikusan, néha gúnyosan. Mindenki szerette őt, s mikor meghalt: mindenki megsiratta.

Ez volt hát Sior Tonin. Több mint húsz éve, hogy meghalt, de a nép lelkében még sokáig élni fog.

Van még e parton egy hely, melyet nem hagyhatok említés nélkül, ez: San Biaggio. Itt végző-

dik a verőfényes Riva, — s itt tartják husvétkor a vízszentelés ünnepét; beszentelik a tengert, az Arsenalt, a hajdani fölséges ünnepély emlékeül, mikor a doge, eljegyzését tartotta a tengerrel. Megható az ünnepélynél az a jelenet, mikor a papi személyzet teljes ornátusban megjelen a tengerparton, és a sok ezernyi emberrel leborulva imádkozik.

Az egykori jelképes ünnepély nagyszerűségét leírni majdnem lehetetlen. A Bucintoro-díszhajó kincset érő maradványait maig is mutogatják az Arsenalban. A roppant hajó valóságos uszópalota volt. A felső emelet termet képezett, hol a nobilik ülési valának hosszú két sorban, ezek mögött volt a doge kabinetje, ki a tanács tagjaitól s idegen követektől körülvéve, aranyozott trónon ült. A hajó milliónyi virággal, gyümölcscsel, kagylóval, félisten-, syrén-, triton- és istenalakokkal van befödve orrától egész a terem oszlopáig. A tetőt, mely bibor volt, nymfák tartották; a hajó kiálló orrán a köztársaság kettős uralkodásának (a tengeren és szárazon) jelvénye díszlett; a bemenetnél óriási Marsalak állott, ki kigyót tipor el, belül a béke, igazság, erény, tudomány, művészet, nap és éj szobrai pompáztak. Hátul két szárnyas orosz-

lány tündökölt, az aranyozott árbocon a köztársaság óriási zászlója lebegett. A hajó csöndes méltósággal haladott ki a kikötőből ágyudörgés mellett, milliónyi gondola kíséretében, a nyílt tengerre. Ekkor megjelentek a papok, szentelt vizet szórtak a tengerbe, és imádságot mondtak, azután megnyílt a kabinet ajtaja, a doge jött hosszú palástban, díszes kíséretével, s jelképes eljegyzéseül aranygyűrűt dobott a tengerbe, e szókkal: *Desponsamus te, mare, in signum veri, perpetuique dominii.*

Ezután mise következett, s nagy ünnepély a dogepalotában . . . . .

Fölséges látvány az, midőn a zivatar korbácsolta a hullámok szilaj vakmerőséggel égisz törnek, mintha vad csatájokban egy világrészt akarnának tönkretenni.

A lagúnák emlékgazdag városa nyugodtan nézi az elem rombolását, mely rá nézve ártalmatlan. Vészesebb elemek dühöngtek már fölötte, s meg nem semmisíthették!! Bár az utóbbi évek ádáz dühe kíméletlenül megtépte a királyné fátyolát, él a remény a nép lelkében, hogy annak hatalma újra föléled, mint a hamvaiból támadó Phönix.

Midőn búcsút vesz az jólelkű néptől, isten

---

hozzádot mondasz a ragyogó szemü, junio don-  
náknak, s még egyszer végiglegetted tekintete-  
det a paloták hosszú során, meggyőzőödöl róla:  
hogy van e szigetvároson valami csodálatos va-  
rázs, valami fejedelmi fenség, mely méltóvá teszi,  
hogy legyen a tenger királynője, s fáj elrebegned  
a búcsúszót: Addio! . . .





## II.

## „L' anticamera della morte.“

(Pisa. — 1865.)

Miért nevezik Pisát a halál előcsarnokának, azt nem tudom; de hogy csakugyan így nevezik, az igaz. Talán azért mert az északi tartományokból számos mellbeteg ide menekül, hogy zord tél helyett verőfényes napokat éljen, csikorgó hó helyett a „Lung-Arno“ palotái között sétáljon, hol örökké süt a nap, s december-januárban is 16—17 fok meleg van a déli órákban, — s rövid életét egy pár pillanattal meghosszabbítsa? Ebben az értelemben Mentonet, Nizzát és minden olasz várost annak lehetne nevezni, s még helyesebben minden helyet ahol emberek élnek, mert minden darab föld a halál előcsarnoka. Az életben csak két bizonyos dolog van: a bizontalanság és a halál,

s mind a kettő megtalál minket akár Londonba, akár Pisába, akár Californiába, vagy Soroksárra futunk is előle.

Pisa egy darab középkor; minden úgy van benne, mint legalább is négyszáz év előtt volt. A címeres paloták, melyeken sok század pora feketélik, hajszálnyit se változtak. Elhihetik ha azt mondom, hogy nem láttam őket négyszáz év előtt, de nekem egy öreg ember beszélt, a ki lehetett százötven esztendő, annak meg az apja mondotta, aki még öregebb embertől hallotta, s így ha a négyszáz esztendőt nem bírom is telibe kisütni, 399 évben megalkudhatunk.

A holtakat éjjel temetik fáklyafény mellett, s a koporsókat fekete, gyakran fehér dominókba öltözt, többnyire álarcos alakok kísérik, úgy mint egykor régen négyszáz év előtt.

Ha valaki felvergődik a bölcsességnek arra a magas fokára, hogy az egyetem vaskalapos vén tudósai elmondják neki hogy: „*recipeo te in doctorem*“: akkor megkondul az egyetem harangja, és megharsog egy pár vén trombita épen úgy, mint egykor régen; a *Misericordia* társulat fekete csuhás tagjai nappal is álarcot viselnek, mint évszázadok előtt. Az ócska házak, vén templomok

mind mind réges régen múlt időkre emlékeztetnek.

Az egyetem, mely a középkorban világhírűvé lett, a San Frediano-utcában fekszik; mór-stylben épült szép „interno“-ja van, melynek oszlopai az egész épületet körülfutják. A nagy aulában Galilei márványszobra látható, ki a „sapienza“-nak minden esetre leghíresebb tanára volt. A régi komédia itt egész terjedelmében fen van még tártva. A tanárok ma is fekete talárban, arannyal szegélyezett arany „cappa“-kban járnak az előadásra, mintha a fölösleges sallanggal több tudományt csepegtetnének hallgatóikba. Ha valaki tudorrá avattatik: borostány-levelekkel behintett termen vezetik keresztül, az egyetem szolgálói heroldoknak öltöznek, s egy pár ócska trombitát fújnak előtte, megkongatják a vén harangot, s a tarka csoport az érseki palotába megy, hól a diplomát maga az érsek — mint az egyetem kancellárja — írja alá.

Ennek közelében fekszik a „Casa della pia Misericordia“. E társaság tagjai többnyire előkelő urak, kik azt a nemes célt tűzték ki életök feladatául: hogy ott, ahol szerencsétlenség esett, mindenütt megjelennek és segédkezet nyújtanak, a sebesülteket meggyógyítják, a halottakat elteme-

tik. Ha a városnak bármely részében valami szerencsétlenség történik: legott megkondul az épület ismert harangja, melynek jelzéséből megtudják merre van a baj színhelye. A társulat tagjai csakhamar magukra rántják dominójukat, s odasietnek. A tagoknak szigorúan meg van tiltva, hogy álarcaikat le vegyék, — s így az, a kit megmentettek, nem tudja, hogy kinek köszöni életét. A betegeket is mindig álarc alatt gyógyítják és kilétüket soha se fedezik fel. Az utcákon is mindig álarc alatt járnak, és a nemescélú társulat részére alamizsnát kérnek. . . . .

A Lung Arno palotákkal szegélyezett hosszú, széles út, melynek közepén a sárgás vizű Arno kanyarog. Itt találkozhatol minden nap Pisa szép hölgyeivel, és minden idegennel, a ki a városban tartózkodik. Ez a hely arról nevezetes: hogy itt mindig kellemes meleg van, és soha se fúj a szél. A paloták közül nevezetességre emelkedett a Lanfranchi, melyben Byron lakott, és az Uppezinghi, melynek rejtélyes feliratán oly sok ember törte már fejét. A ház kapuja felett ugyanis egy darab ócska lánc függ ezzel a két szóval: „Alla giornata“.

Nyelvészek, tudósok, bölcs férfiak sokat okoskodtak annak jelentőségén, de minden eredmény

nélkül. A legenda szerint valami felszabadult rabszolga építette e palotát ki keserves munkával szerezte filléreit, s megtakarított szerzeményéből hajlékot emelt magának vén napjaira. A lánc annak a láncnak darabja, melyet rabsága alatt viselt, a felirat pedig azt jelentené: hogy a palota napról-napra való megtakarítás folytán jött létre.

Ha azt kérdezi ön, hogy miért jöttem ide? nagyon könnyen felelek rá. Egyedül a görbe torony láthatása gyakorolt rám vonzerőt, mely a természet törvényeivel dacol, mert rézsút függ a levegőben.

Ez a görbe torony 160 lábnál magasabb, fehér márvány cylinder, mely nyolc emeletre van osztva; kívülről oszlopok veszik körül, melyeknek száma 200-nál több.

A torony falán olvasható, hogy alapkövét 1174-ben tették le.

Szinte lehetetlennek látszik, hogy ily magas épület 700 esztendeig ily rézsútos irányban megállhasson, — pedig áll rendületlenül.

Tudósok és nem tudósok sokat vitatkoznak azon: hogy szándékosan építették-e a tornyot ilyen rézsútos irányba, vagy hogy az a véletlen műve-e? Mind a két állítás igazolására ezer

és ezerféle érvet hoztak fel, vastag köteteket írtak száraz, tudós nyelven, s a hosszas vitatkozás eredménye az lett: hogy — manapig se jutottak megállapodásra.

Minthogy sok egyében kívül az építés mesterségéhez sem értek, nem töröm rajta a fejemet: hogy szándékosan úgy építették-e? vagy a torony alapfala süllyedt-e? mert úgy sem tudnám kitalálni. Építgettem egyszer sok szép fellegvárat, de összedőlt valamennyi, azóta meggyőződtem róla: hogy ez a pálya nem nekem való.

Mikor felnézesz e görbe óriásra, és a könnyű felhőkre, melyek felette a ragyogó tiszta égbolton usznak: önkénytelenül eszedbe jut, hogy ennek a sok száz esztendőös görbe állapotnak egyszer mégis eszébe juthatna, hogy követve a természet törvényét, a föld vonzó erejének engedjen és lefelé kíváncsozzék, és a parányi embereket, a kik szédülő fejjel csodálják: izzé-porrá törje. . . . Mint-hogy ez még kevésbbé nekem való mulatság: teljes tisztelettel emeltem előtte kalapot, és gyors léptekkel távozám.

Beletekintettem a roppant templomba is, melynek azonban se karrarai márványoszlopaikat, se oltárait, se drágaságait nem írom le, mert azokat .

megtalálhatja minden utazó könyvben „per longum et latum“, s nagyon unalmas fogásnak tartom, ha valaki sorba elrecitálja, hogy ez meg az a fal 50 öl, 2 és  $\frac{1}{2}$  hüvelyk hosszú, azon az oltáron pedig hat gyertyatartó van, s élményeiből egyebet feljegyezni nem tud. Azt azonban mégis elmondom, mert engem nagyon érdekelt, — hogy itt láttam két szent kép között, (az egyik ha nem csalódom Ágnes, a kinek kifejezés nélküli méla szemei buta rajongással bámulnak az égre) azt a híres bronzlámpát, mely Galileit az „ingalengés“ törvényének felfedezésére vezette.

Hagyjuk el a hideg falakat és mosolyogjunk isten szép egére, mely megragadóbb valamennyi templomnál; és vegyüljünk a tömeg közé, hol az élet gépezetén érdekesebb és bohókásabb ingalengést találunk, a hol mosolygó, ragyogó szép szemek tündökölnék felénk.



## III.

## Nápolyi levelek.

## 1.

Kedves barátom! Arra kért ön, hogy irjak innen egy pár szép levelet. Irni, ime irok, hogy szépen-e? azt ítélje meg más.

Kezdenem ugy-e bár így kell:

Itt vagyok a szerelem és művészet hazájában! Élvezem a virágos narancserdő illatát, a mosolygó kék eget, a balzsamos levegőt és a síró tengert.

Szép és nagy a tenger. Minden érzés, minden gondolat bele fér. Szép a tenger alkonyatkor, midőn csöndes vizét gyöngéden ringatja a vándor szellő mint gyermekét az anya, s a játszi habok susogása ezernyi édes regével tölti meg a lelket; borzasztóan szép a tenger, midőn szélvészkorbacsolta hullámai égisz törnek fel, a dühöngő elem úgy zúg mint valami rengeteg erdő, — szüntelenül hánykolódó, tomboló végtelenség áll előtted,



melyben rémes szörnyek kóborolnak; — lélekemelő a tenger képe, midőn csöndes hajnalon az ég királyának sugárgyermekei csókolgatják szelid habjait, mintha száz szivárvány színponipája ragyogna szemeid előtt.

Láttam minden alakban hosszú napokon és éjjeleken át, élveztem szépségét és sokat szenvedtem háborgó hullámain. . . . .

Gitárszó és szép erőteljes férfihang dala ébresztett fel álmomból. Felocsúdtam, kidugtam fejemet a cajute ablakán és alattam egy csónokat pillanték meg, ebben ült a dalnok, ki talán tegnap óta, mindig itt kesereg, — és a háttérben Nápoly derengett a pirkadó hajnalban.

A könnyü szellő vígan lebegtette a kikötő hajóinak tarka-barka zászlóit és vitorláit, s a tenger felszínét ide-oda mozgó számos csónak élénkíté, melyekben vidám halászok ültek, s jókedvű nevetgélés között vetették ki hálójukat, hogy zsákmányukkal a halpiacot és saját erszényöket gazdagítsák.

A nap kiemelkedett a füstölgő Vezuv komor feje fölé. Szép világításban láttuk a város felett elnyuló hegyek tarka nyaralóit, a viritó halmokat, zöld ligeteket, narancserdőket, melyek a vá-

rost körülölelik; a háztömegből büszkén emelkedett ki egy-egy templom karcsú tornya, melyből a reggeli harangszó kellemesen hangzott hozzánk.

A hullámok méla zenéjébe beleköhög a gőzös katlana, — az éles csengetés megzavarja melázásodat, mindenki sűrög-forog, kapkodja holmiját. . . . Megérkeztünk — — uj Babylonba!

Még ki se tetted lábadat a szárazra, már megrohan egy csoport házaló, piros korallékszereket, pálcákat, pipákat, Nápolynak és környékének rajzát, domború drága köveket, valódiakat és hamisítottakat, szalmafonatokat, s mindenféle apróságot kínálgatva olasz, francia, angol nyelven.

Ot oldalról rohannak meg egyszerre, öt-hatféle nyelvet hallasz egyszerre, s ha leráztad az alkuszt: megfog a lazzaroni; — ha ettől szabadulnál: eléd áll négy darab kócos gyerek, kiknek együttvéve egy rongyos kabát-újj képezi öltözetüket; ha ezeket elkergetted: utadat állja tizenkét járdatipró, ki mind úgy ordít, mintha ezért fizetést kapna.

Aki nem tud olaszul — káromkodni, az ne jöjjön ide, mert itt valóságos védelmi harcot kell vívni a naplopók roppant serege ellen, kiknek egyedüli jövedelem-forrása: az idegenek járatlan,

sága, s kiktől csak dörgedelmes morgadalommal lehet megszabadulni.

A kikötő sokadalmát méltán Nápoly, szívének lehet nevezni. Itt összpontosul az egész közlekedés, innen indul ki az ipar és kereskedelem; ez nyújt folytonos foglalkozást a nép alsó osztályának, s itt fejlődik ki a legnagyobb tevékenység.

A hosszú rakpart megszámlálhatatlan mennyiségű áru-szállitmánya közt sivalkodva kurjongva nyüzsög a nagy tömeg. Ugy szólván nincs nemzet, mely itt képviselve ne volna, és nincs nyelv, melynek hangját ne hallanád e bábeli harmóniában. S a milyen nagy a lárma, épen olyan nagy a szenny; az egész partot vastagon lepi el a köszénpor, rostaalja, veteményhulladék és egyéb piszok, melyet a roppant közlekedés maga után hagy. Kormos arcú napszámosok, félmeztelen naplopók, bárka-tulajdonosok, halászok és a nép alsó osztályának minden faja tarka vegyületben sűrög-forog itt, s mindennek olyan elhasznált, elnyűtt, agyondolgozott formája van. . . . .

Jól esett midőn az idegbántó lármából az előkelő „Riviera di Chiaja“-ba értem, melynek modern palotái között, — hol a város legvagyonosabb osztálya lakik, — csendesebb élet foly, s

hol az „hôtel d' Angleterre“-ben megszállottam, melyből gyönyörű kilátás nyílik a tengerre, s minden tekintetben comfortable, de igen drága.

Nápoly olyan éden, a hol nyomorgó világ lakik. A ki itt pénzét költi: az idegen; — a sok ezer benszülött lazzaroni napról-napra tengődik. — Olyan tenger, a melyen mindenki egy cél felé evez, ez az élvezet. Sokat és olcsón, vagy ingyen élvezni, ez a jelszó. — A „dolce far niente“ fogalmának megtestesítése. Az igazi semmittevést a nápolyi a tökéletesség magas fokára vitte. Nálunk is vannak munkakerülő, járdatipró, henyélő úrfiak és koldúsok, de ezeknek röstségén valami álomság, unalmasság, sokszor émelygősség vonul keresztül, míg a nápolyi henyélésében valami megmagyarázhatatlan ügyesség és vele született „nonchalance“ van. Egy kedélyes fickó két nap egymásután annak fejtegetésével mulattatott, hogy milyen nehéz dolog az: semmit se tenni! De a milyen nehéz, épen olyan kellemes. Járn-kelni ide-oda a tömeg között, annak bohóságain nevetni, ébren merengni és álmodozni, nyitott szemmel járni és sokszor nem látni semmit, ezerféle gondolatban gyönyörködni, de azért nem gondolni semmit, — kifeküdni a tengerpartra és sütkérezni

a verőfényen, egy pár jó narancsot elkölteni, a holnappal nem törődni, födél nélkül élni, az útca kövezetén aludni, és mindig mosolyogni, és azt érezni, hogy az ember boldog, ha néha éhes is. Ez nehéz munka és mégis nagyon édes, mert ez az isteni röstség. . . . .

Nápolynak nincsenek megcsodálni való templomai, híres épületei, műkincsei, nincs művészete és nincs irodalma. Az egész nagy város óriási házlabyrinth, melyben a lármán kívül minden nyomtalanul vesz el. A templomokból hiányzanak a műremekek, s némelyik olyan cifra, mint valami khinai pagóda; többnyire házak közé építvék, s némelyiknek külső falait apró boltok foglalják el, melyekben ócska vasat és rongyokat árulnak. Előcsarnokaikban pedig piszkos lazzaronik hasra feküsznek, s hogy az elköltött vöröshagymát könnyebben megemészthessék, nagyokat hortyognak rá. A Vomero tetején trónoló „Castel Sant Elmo“ festői fekvését, az ágyúkkal megtömött komor „Castel Nuovo“-t, és a tengeröbölre bámuló „Castel Ovo“-t kivéve, — melynek vén szikláit a tenger hullámai nyaldossák, — semmi sincs, a mi imposantsága által hatna az emberre, — ezek is csak nagy de bizzar, és fenyegető kö-

tömegek. A tarkára festett, lapos tetejű házak többnyire formátlanok, ízléstelenek. Egész építésöknek nincs semmi jelleme.

A divatozó művészetnek egy nemét mégis meg kell említenem, s ez az: hogy az utcákon itt-ott ácsfejszével faragott idomtalan kőszentek unatkoznak, melyek a legbizarrabb fantáziának torzszülöttei. Soha se láttam ocsmányabb szent képeket, mint itt, és soha formátlanabb, laposabb ízléstelenebb Krisztus-fejeket. Ha valamely boltba betekintesz, a hol templomok és körmenetek számára való képeket árulnak: iszonyodva kell megszaladnod a keresztül nyársolt, olajban főzött martyroknak rémséges alakjaitól, melyek vörösre, kékre, zöldre mázolvák, s inkább arra valók, hogy madárijesztőül szolgáljanak, mintsem hogy valakit ezeknek láttára áhítat fogjon el.

Ilyen iszonyatos faragásokkal és mázolásokkal itt sok ember foglalkozik, s úgy látszik, hogy ez jövedelmes mesterség. — Némelyik szentnek mindenféle talizmánt — még vipera-zsinórt is — pingálnak a nyakába, s magyarországi rác-gyerek jut eszedbe, akire babonás anyja, ócska limet-lomot ráakgatott, hogy baja ne essék, és az ördög el ne vigye. . . . .

Senki sem törekedett itt arra a múltban, hogy nagyot, nevezetesen teremtsen, és ma se törekszik. A művészetnek egyetlen ága a melyet némiképen műveltek: a zene és az éneklés; erre az utóbbira sok hivatásuk is van, mert olyan réztorku, olyan erős tüdejű embereket mint amilyenek itt vannak, talán a föld kerektségén sehol se lehet találni. Ez a darab gyönyörű föld, az élvezet, öröm földje. Senki se ér rá dolgozni, mert el van foglalva a röstelkedéssel, heveréssel, dalolással. Minden nap „szent-heverd-el“ napját ünneplik. Ki gondolna a „holnapra“ mikor a „ma“ oly édes, a derült ég szépen mosolyog, a nap melegen süt?!

Két nagy nevezetessége van e városnak, az első a múzeum, melyben Pompéji kincsei fekszenek; a második az utcai élet, melyet ön se Bädckerben, se más utazó könyvben meg nem talál, s mely engem jobban érdekel szent Januárius vérénél, melyet a góthstylben épült kopasz székesegyház egyik kápolnájában őriznek, és elhiszik róla: hogy évszázadok óta nem birt vagy nem akart összeszáradni; — ez persze olyan csoda, amit a magamféle laicus halandó nem bir, vagy nem akar megérteni.

Shakespeare „Robin-pajtás“-a már réges-régen megmondotta, hogy:

»Nincs nekem oly multság:

Mint az összevisszaság! «

Ezt a nagy multságot pedig itt teljes mértékben élvezheti az ember.

Európa északi részén csak sétálnak az emberek az utcán, de itt valósággal az útca kellős-közepén laknak. Ezeren meg ezeren tanyáznak itt télen-nyáron szabad ég alatt. Egy jókora város lakossága kitelnék azokból, kik itt födél nélkül élnek. Az útca kövezete nappal szék és asztal, éjjel ágy. Az enyhe déli éghajlat nem kényszeríti őket rá, hogy födél alá meneküljenek; a tél rövid és szelíd, a hó a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, s mire lehull vízzé válik, a hévmérő fagypontig is ritkán süllyed alá.

A szabók, cipészek nem műhelyeikben dolgoznak, hanem az utcán; az emberek nem a kávéházban ülnek, hanem az utcán. Kofa, szatócs, gyümölcsáros százával telepszik meg az útca közepén, és torka szakadtából ordít. Gesztenyét és kukoricát sütnek, kávé pörkölnék, bornyút nyúznak az utcán.

Az összes lakosság az utcán lebzsel, — Nápolynak van 600,000 lakosa, s ha figyelembe vesszük, hogy az egész hétmértföldnyi tenger-



öböl összeolvadó egy várost képez, s Portici, Resina, Torre del Greco, Torre del Annunciata nevű városok Nápolynak folytatását képezik: akkor e lakosság száma nagyon közel jár a milli-óhoz, s így e roppant számú tömegnek lármáját hallgatni és ezerféle bohóságát nézni, nem utolsó mulatság.

Ez az egész tömeg olyan gondtalan mint a gyermek és olyan vidám, olyan derült, mint a fölötté mosolygó ég; — nem öröklött semmit az ősrómai komolyságából, büszkeségéből, — mulat, dalol, mosolyog, — nem törekszik nagyra, mert az fáradtsággal jár; — ez a földi paradicsom az élvezetre van teremtve.

Az utcái élet tarka változatossága, a folyton hullámzó, tolakodó, nyüzsgő sokaság zagyva tömege, a minden oldalról hangzó dal, lárma, a csodaszép nők édes tekintete, a mosdatlan gyerekek sivalkodása: elbódítja az idegent, elkápráztatja szeméit.

Akárhol csatlakozol az örökké mozgó sokasághoz, mindenütt érdekes jelenetekre bukkanasz; csakhogy amíg a „Riviera di Chiaja“ erkélyes palotái között, vagy a véghetetlen hosszúságú „Tolle do“-n, — mely Nápolynak valóságos üterét

képezi — bársonyba, selyembe burkolva, diszes fogatokon látod a „dolce far niente“ bálványozóit: addig például a Carmine-piacon, vagy a „Santa Lucia“-ban rongyokban, sőt rongyok nélkül találod a munkakerülőket, kik az édes röstség lágy karjaiban ringatódznak. . . . .

Tegnap jókor reggel a Capodimontétól keletre fekvő vén városrészbe kocsiztam ki, melyet a Toledo-útca kettészeg, s mely a tenger felé a „Piazza del Plebiscito“-ban végződik, hogy Merkur szolgálainak alkudozásain, és a népélet ezer bohóságán gyönyörködjem.

A fiakkerrel véletlenül nem alkudtam meg előre, s a szerény ember nem kért többet tiz liránál, holott egész órára csak egy lira és husz centesimo jár neki. Mikor megütközésemet fejeztem ki e zsarolás felett, azt felelte mosolyogva: hogy miért nem alkudtam vele. Kifizettem őt a tariffa szerint, mire a pénzt földhez vágta, rátapodott, fogát csikorgatta, s megesküdü a madonnára: hogy soha többé nem vesz fel kocsijába idegen utazót, hogy rajta szörnyű sérelem esett, s a pénzt semmi szín alatt el nem fogadhatja. Erre egy kis borraivalót adtam neki, s a fiacre-briganti arca egészen kiderült, sugárzott, leemelte a kalapját,

„excellenza“-nak szólított, — szóval nagyon meg volt elégedve.

Itt minden kocsis privilegizált zsebmetsző, és ezt a nemes mesterséget űzi valamennyi vendéglős, és valamennyi kereskedő. Az előkelő vendégfogadóban épen úgy szükséges az alkudozás, mint a harmadrendű fogadó piócái között. Ha nem alkuszol: négy-ötszörösen fizetsz meg mindent. Számládra olyan ételeket és italokat irnak fel, a melyeket soha se kaptál; csodálkozva szemléled, hogy tegnap este négy gyertyát égettél el, pedig csak öt percig használtál világot. Ha jól tudsz veszekedni: elengedik, azt mondják, hogy tévedés az egész; ha gyöngéd vagy nagylelkű vagy: lehúzzák még a bőrödöt is. A nápolyi azt hiszi, hogy minden idegen, a ki eljött megcsodálni ezt a „darab menyországot“, jól megtömte erszényét pénzzel; — s ha a balzsamos levegőt szívja, és a fölséges sötét kék eget bámulja, mely egészen az övék: adja meg legalább az árát.

Össze-vissza barangoltam a vén városnak piszkos, sötét, keskeny utcáit, melyekben hangyaként hemzsegett a tömeg.

A lapos tetejű, formátlan, négy, öt, hat emeletes házak apró ablakai a benlakók ágyneműjé-

nek, kimosott és szennyes ruhájának tarka vegyületével volt feldiszítve. Az apró, sötét zugboltokban ezerféle ócska holmit árulnak, melyeknek tulajdonosai ásítózva bámulják a világ folyását, vagy fecsegéssel tarisznyázzák el az időt; a magas ablakokból csúnya vénbanyák kiabálnak le az alattuk nyüzsgő tömegre, mely torka szakadtából kínálgatja árúit. Az egyik paszulyt hord nagy kosárban és úgy kukorikol mint a kokingchinai kakas; a másik narancsot árul és sivalkodik melléje mint a malac; a harmadik ócska vasal üt oldalba; a negyedik hanyatthomlok rohan, hogy megszáradt kalácsán túladhasson, melyet egészen beköpött a légy. Folytonosan mozgó és sivalkodó tömeg között vagy, hol meg se állhatsz, mert legott tovább löknek. A tömegben apró, mosdatlan, kócos gyerekek tolakodnak ide-oda, kik tetőtől talpig mezítláb járnak. Ezeknek minden porcikájuk istentelenséggel van telve; ahol csak szerét ejthetik: elcsipnek valamit; egy kis édességet, egy darab sárga répát, nyers makarónit vagy akármit, strucgyomruknek ez mind felséges csemege, s gyakran reggeli, ebéd és vacsora is egyúttal. Ha valamit sikerül elcsenniök: úgy futnak mint a nyíl; gőzerővel se bírod őket meg-

fogni. Ugy járnak-kelnek e szegény fiúk, mint a gazdátlan ebek. Az utcán születtek, az útca neveli őket, és az útca hulladékát táplálja.

Egy ronda kávéház előtt nagy csoport széles kalapú, közönséges szabású ember ült, éktelen lármával szürcsölgetve kávéját. Egy másik csapat kockázott, s irigységtől villogó szemmel nézett a torzomborz hajú fiúra, ki ötször-hatszor nyert egymásután. Ha este volna, tán meg is késelnék őt, de reggeli kedvtelésre ez nem alkalmas dolog, most legfeljebb ártatlan megöklözés lesz a vége.

Sétapálcát vettem egy boltban. Nyolc lirára tartották, és egyért ide adták. Egy pár keztyűre tíz percig alkudtam. Mesés árt kért érte Mercur szolgája, és húszszor egymás után elmondá: hogy sülyedjen el a boltja, ha egyetlen centesimoval olcsóbban adhatja, ő maga is drágábban vette, mint a hogyan nekem kínálja; — de azért ötöd-rész áron megvettem.

Olyasmit is vennem kellett a mit nem akartam. Minden lépten-nyomon élém állott egy-egy házaló, apró képeket, csigákat, láva-készítményeket, citromfából készült botokat, s ezerféle apróságot kínálgatva. Félóra alatt legalább tíz utcaénekes és werklis botlott belém, húsz narancsárus és gamin

kurjantott fülembé, s hat darab vörös orrú kolduló barát szuszogta felém pálinkaszagú lehelettel, hogy: „faccia l'elemosina sãnta“, amelyet azután a legközelebbi csapszékben szent áhítattal elver.

A tömegből minduntalan ki-kibontakozik egy-egy ragyogó szemű, karcsú termetű lányka, a ki rád erőszakolja virágát, azután kacér pillantások között tovább lebeg.

Az is megesik rajtad, hogy olykor narancscsal fejbe dobnak. Egész csoport útcagyerek narancscsal lapdáz; az édes gyümölcsöt, melyet mi otthon drágán fizetünk, egymás fejéhez vagdalják, ahol pedig szabadabb tér nyílik: ott narancscsal „kugliznak“, a mi úgy történik, hogy öt-hat gyerek összeáll, az egyik elgurítja a narancsot bizonyos távolságra, a többi utána a magáét; a ki az először eldobott narancsot eltalálja: az zsebre rakja valamennyit. Egyszer valósággal hátba dobtak, s nem volt elég, hogy a gyümölcs nedve ruhámat beszennyezte, hanem a borzas kis briganti elélem állott és kedélyes mosolygással kártérítést követelt. Okoskodása úgy hangzott, hogy ha nem állottam volna ott, narancsa nem ütközött volna belém; minthogy eszerint én okoztam a kárt: meg is kell azt térítenem.

A hullámzó sokaság között szüntelenül fel-alá rohog a sok kocsi, pattog a sok ostor, és mindenki úgy ordít, a hogy a torkán kifér; jobbra-balra kétkerekű taligák nyargalnak végig, melyekben olykor nyolc napbarnította naplopó ül egymás hátán; az ácsorgó és hömpölygő tömeg között, mely az utcát széltében-hosszában elfoglalja, élelmi szerekkel és virágos kosarakkal megrakott öszvérek és szamarak tolongnak, s hogy az „összevisszaság“ kellemesebb legyen: harminc templom harangja kong, zúg egyszerre vékonyabb vastagabb hangon, és elszédülsz ettől az idegizgató, kábító hangzavartól.

Valóságos lázas izgatottság, szakadatlan, örökös lótás-futás, felcsigázott ingerültség, nyughatatlan idegzetesség jellemzi ezt a népet.

Örökös forradalom van itt, — hol mindenki fut, szalad, tolakodik, rohan, röpül. Akármerre mégy, mindenütt új és nagyobb tömeggel találkozol. Semmire se érsz rá, és nincs helyed a hol ki nyugodhatnád magad. A tolongó' sokaság, tarkabarka színek, éktelen lárma, sőt a végtelen tenger, a ragyogó verőfény, az elragadó vidék is mind izgatja idegeidet, képzeletedet.

Olyan ez a város, mint valami óriási ütérnek

lázás verése, — és mégis dacára e rohamos lüktetésnek, mely egészen az őrültségig fokozódik: ez az állapot rendes, normális.

Az jutott eszembe, hogy milyen lehet ez a nép — melynél az élet mindennapi mozgása és rendes menete ily lármás izgatottságban, ily egetverő kiabálásban nyilvánul, — akkor: midőn fájdalmában ordít és elkeseredésében dühöng, mikor félmeztelen lazzaronik légiója utcai harcra kel és zsákmányára rohan? . . . .

A zsibaj, lárma, dulakodás, kurjongás, a felhőket hasogató ordítás, a forradalomnak látszó állapot, és az egész összevisszaság nem egyéb — élvezetnél. Mindenki élveznivalót ajánl, mindenki élvezetet hajhász, s a nagy tömeg élvezetből rivalg.

Nem látsz se komor, se elkeseredett, se gondolatokba mélyedő arcot. Megelégedettséggel és mosolygással találkozol csak. A gyönyörűen mosolygó ég alatt csupa boldogság lakik. A máról holnapra élő népnek esze ágában sincs a forradalom. Gyermekes kedélyének csak szórakozás és öröm kell. Nincs benne semmi szilárdság, hiányzik belőle a férfias szenvedély, mely történelmi nevezetességeket teremt, sőt hiányzik belőle minden tragikai elem; — nem lelkesül nemzetiségeért, a



politikában habozó, jelleme pedig ingadozó és változó mint a délibáb játéka. Innen magyarázható, hogy uralkodói folytonosan idegen származásúak voltak, majd byzantiak, normannok, svábok, anjouk, spanyolok, bourbonok, — és minden despota körül táncoltak és ujjongtak; ha az valami csinos gyermekjátékkal, színes lámpákkal mulattatta őket. Ha néha elkeseredtek is, csakhamar nevetésbe törtek ki, mert ez sokkal kellemesebb.

Egy elmés úr azt magyarázta nekem, hogy ebben a ragyogó menyországban nem is lehet komolyan gondolkodni, — ez a határtalan élvezetnek, szabadságnak, gondtalanság, mosolygásnak hazája, ahonnan az utálatos politizálás örökre száműzve van. . . . .

## 2.

Szinte látom, hogy ön fejét csóváltató mult-kori levelem olvasásánál és azt mondá: hogy ez ismét az a furcsa írásmód, melyet használni szoktam; megállok az útca szélén, leírok minden jeletet, a melyet ott láttam, és egyébbel nem törődöm.

Lássa, tudnék így is írni mint sok tudós férfiú, például:

Nápoly az északi szélesség  $40^{\circ}$  alatt fekszik, éghajlatának közép hőmérséke  $13-15^{\circ}$  Reaumur szerint, a legmelegebb nyári napon pedig  $26-27^{\circ}$ ; több dombra van építve, melyeket az ókorban phlegraei halmoknak neveztek, — a Capo di monte és a St. Elmo két egyenlőtlen részre választja. Egy részről Miseno, Procida és Ischia, a másik oldalról a sorenti földnyelv és Capri szigete óvják meg a gyönyörű öblöt a nyílt tenger szeleitől. Sannazaro költő „lembo di cielo“-nak (a menyország egy darabjának) nevezi. Legszébb és legszélesebb utcája a „Chiaja“. Ennek közelében fekszik Nápoly nyilvános kertje is, mely a „villa reale“-t öleli körül, itt sétál az előkelő világ karcsú pálmák, illatos ákászkok, és szebbnél szebb exotikus fák árnya alatt, és szemeit az előtte elterülő tengernyi sokaságú tarka-barka, édes illatot lehelő virágon legelteti, vagy a fehér márványból készült státuák idomain gyönyörködik. Ez a kert csak „tisztességes“ emberek számára van nyitva, a „felséges“ nép tehát nem mehet bele. Ezután elmondanám, hogy a város legnevezetesebb terei: a „largo del Palazzo“, melyen három királyi palota, a „San Francesco di Paola“ temploma — mely a római pantheonnak szellemtelen

másolata —, és III. Károly és I. Ferdinand királyoknak óriási szobrai állanak; továbbá a Mercato hol Conradint és osztrák Frigyest 1268-ban lefejezték, s hol ezernyi véres jelenet folyt le; a largo dello Spirito Santo, del Plebiscito stb. — Templomai közül megemlíteni valók a fentebbin kívül a székesegyház, melyet I. Károly építtetett 1272-ben, továbbá a Santa Chiara, hol a régibb nápolyi királyok hamvai fekszenek, — s itt el kellene sorolni valamennyi oltárt és képet, s pedans unalommal leírni minden ajtót, ablakot; — ennek utána elmondanám, hogy milyen az érsek palotája kívül belül; mennyi bölcsességet tanítanak az egyetemen, hány öl magas a katonai iskola, és milyen kevés hadi tudomány van benne; milyen piszkos az árvák és süketnémák háza; — leírnék hosszasan, szárazan minden tornyot öl, láb és hüvelyk számra, — bevezetném önöket a St. Elmo penészesbörtöneibe, ahol önök szomorúan sohajtoznának; elbeszelném, hogy ez óriási épület hatszöget képez és átmérője több mint hatszáz láb, — leírnám a nagy terjedelmű financ-palotát, melyben normanniai Roger királynak, hohienstaufeni II. Frigyesnek, és a bourboni Ferdinandnak szobrai állanak, s bevezetném önöket a börzére, ahol sok

száraz számmal, s tán ugyanannyi üres erszénnyel találkozának. Ezután elmondám a város történetét, elkezdve a keleti góthokon, s elbeszelném az apuliai s hohenstaufeni hercegek viselt dolgait, Anjou királynak kicsapongásait, a spanyol alkirályok zsarnokoskodásait, — száraz számokat idéznék, s közbe vérengzéseket mesélnék el, s jutalmam az volna: hogy az olvasó ásítva lökné félre ezt az okosan írt utirajzot, a mely megtiszteltetésre egyáltalán nem vágyódom. Ásítás helyett inkább azt ajánlom önnek, hogy üljön fel velem — gondolatban a szépen felszerszámozott számárra, és ügessünk Camaldolira, hol csúnya barátok vén klastromából a világ legszebb kilátása nyílik.

A félmérföldnyi hosszúságú Toledo-útca sokadalmán kell keresztülhatolnunk, hol drága selyem és koldúsrongy oly közel mozog egymás mellett. Minden ablak tárva-nyitva, hogy az illatos lég könnyen járhasa keresztül a szobákat; az ablakokból csókolni való szép nők kandikálnak le a hullámzó tömegre. Kocsi kocsi után robog véghetetlen hosszú sorban, telve pámpillós hölgyekkel, vastagra hízott angolokkal, kik itt egészen otthon vannak; páváskodó demi-monde és feszítő arslán, köhécselő üdülők, és egészségtől duzzadozó

tagbaszakadt nyárspolgárok, hetyke katonatisztek és kámzsás barátok, piszkos naplopók és a járdatipróknak ezerféle faja tolakodik össze-vissza tarka vegyületben. A gazdag kirakatokban milliónyi csecsebecse ragyog, melyet báméskodva csodál a tömeg. A szögleteken lármás kufárok árulják apróságukat, egész nótákat kurjongatnak végig, mely a népnek nagyon tetszik. A jégárusok valóságos ostrom alatt állanak, mindenki siet egy kis „aqua gelata“-ra, hogy azután tovább fusson, bámuljon és henyéljen. . . .

A múzeumtól balra széles út vezet a hegyomromra, melynek fő tulajdonsága az: hogy nem szép. Az ősvény sikátorok és kertek mellett emelkedik mindig magasabbra, melyen a csacsi nagyokat prüszköl, mert nem igen szeret hegyet mászni, — de az a sorsa embernek, állatnak, hogy sokat meg kell tennie amit nem szeret. Valami egy órai kanyarulat aztán feljutunk a hegyhátnak ama részére, mely a phägea-i mezőket környezi, s honnan végig tekinthetünk a város északkeleti részén és az egész vulkanikus hegylánczolon, s tisztán látjuk Gaeta tengeröblét, a Casertát nagy királyi palotájával, — de itt a szemnek még nincs eléggé szabad járása. Tovább haladunk, és szemünk

szakgatott, vad sziklákba ütközik, melyeken a dühöngő vulkán ezer nyoma látszik; egy pillanatra azt hiszszük: hogy valami svájci zord vidékre jutottunk, de a mandulafák kellemes illata meggyőz rőla, hogy délen járunk.

Csúnya, nagy fejű, borjúképű, rezes orrú camalduli-barát bocsátott be a zárdába, és legott alamizsnát kért. A barátoknak sehol sincs egyéb dolguk, mint enni, aludni, és a hívek pénzét zsebre rakni; ez az utóbbi dolog azonban itt olyan fokra emelkedett: hogy nem is tudok ennek méltó nevet adni.

Csakhamar második is sompolygott mellénk, a ki lehetett ötödfél mázsás; mind a két kezét a hasára tette, s minden öt percben mozdult egyet. Megkérdeztem tőle, hogy mitől hízott meg ennyire? azt felelte rá: hogy a szent böjtöléstől. Nem voltam rá kíváncsi, hogy hányan vannak, még kevésbbé zárdájuk berendezésére, habár hallottam, hogy a pince jó meg van töltve, — s ott hagyva őket, keresztül-siettem a kerten, — hol legalább tiz angol ladybe botlottam bele, hol csakugy hemzseg a sok turista, — s annak végén egy falócára ültem le, hogy innen egész áhítattal szemlélhessem az elragadó panorámát.

Nem tudod itt, hogy merre nézz, — szemed nem bír egy ponton se megállapodni, egyszerre akarsz eltekinteni az egész gyönyörűséges vég-hetetlenen; — megzavarodol mint a gyermek, aki-nek egyszerre sok csecsebecsét adnak kezébe, az egyiket még meg se nézte, már a másik után nyul.

A szellő édes narancs- és rózsa-illattal legyez-get és kábit; pálmák, viruló granátok, karcsú piniák és ciprusok vesznek körül; barátságos nyári lakok és himes virágu kertek mosolyognak feléd. A tájkép minden mozdulatodnál változik. Alattad a hullámozó világváros, melynek moraja egészen idáig felhallik, messzebb a vég-hetetlen kék tenger, — melyen ezernyi hajó vitorláját lengeti a szél, — s a kis Capri-sziget, honnan az utálatos Tiberius a világot kormányozta; jó távcsővel még azt a partot is meglátod, hol Catullus villájának romjait mutogatják; kedvesen tekint feléd Nisida sziget, hol Brutus és Cicero találkoztak, midőn Caesar meggyilkoltatása után a köztársaságot ismét helyre akarták állítani, s szemedbe ötlük Procida a korallhalászok hazája, és a boráról nevezetes Ischia-sziget. Balra a füstölgő Vezuv komor tekintettel bámul rád, tovább Porticit és a világhírű Pompéjit látod, majd Castellamare mosolygó völ-

gyeivel találkozik tekinteted. Jobbra az egykor oly gazdag és hatalmas Puteali — most Pozzuli — hol egykor Cicero nyárilaka állott — barátságosan tekint feléd, és megpillantod a szelid fekvésű Baja-t, Horáciusnak kedvenc tartózkodó helyét, melyet ódáiban is megénekelt; — Cap Mesana irányában pedig azt a völgyet látjuk, hol a Nero-küldötte gyilkosok annak anyját megölték.

Itt szelid völgy, melyet tulipán- és citromfák kellemes illattal árasztanak el, — amott mosolygó halmok kaktuszokkal és pálmákkal, — jobbra egy-egy szikla, melyet egészen elborít az áloé, — ezer és ezer kert bizarr nyaralókkal, — mámorító, balzsamos illat, — és mind e felett a ragyogó sötét kék déli ég, — a természetnek gyönyörű és véghetetlen amphiteatruma, mely mind szépségre, mind nagyságra, mind színpompára nézve egyetlen a föld kerekiségén.

Ég, tenger, föld ragyogó verőfényben úszik, a lélek elszédül, — a természetnek ennyi varázsa hol minden a klasszikus ókor nagyszerűségéről beszél: — kiragadja az embert a jelenből, elbódítja a lelket, mely ennyi gyönyörtől kábultan lebeg az illatos légben.

Akit a természetnek ennyi gyönyörűsége el



nem ragad: az érzéketlenebb mint a kiégett lávasalak!

Ilyen helyről mondhatta egykor a szabad gondolkodású II. Fridrik császár, hogy: „ha Jehova Nápolyt látta volna, nem dicsérte volna Mózes előtt annyira az ígélet földjét!”

A határtalanig terjed ki a természet és az emberi kéz műve; — az összes kép terjedelme oly óriási, hogy azt a szem áttekinteni nem képes, s a hol látereje megszűnik: ott az elragadó tájkép tarka körvonalaí ragyogó fénybe, színgazdag sugarakba olvadnak össze.

Önkénytelenül eszünkbe jut itt az ősrégi legenda, mely szerint az ördög, mikor az égből elüzték, letört egy darabot a menyországból és magával ragadta azt, oly szándékkal: hogy ezt leviszi a pokolba; minthogy azonban a Vezuvon keresztül kellett az alvilágba jutnia, melynek kráternyílása annyira szűk volt, hogy ő maga is alig fért bele: kénytelen volt a menyországnak idáig hozott darabját e hegy mellé ledobni, a mi benne féktelen haragot és bosszúságot keltett. Bösz dühében sokszor mérges gőzt köpköd és gyilkoló lángot hány ki a hegy gyomrából, de azért a mennyországnak ezt a szép darabját el-

pusztítani nem volt képes: s édes gyönyörrel nézi ma is minden halandó Nápoly elragadó vidékét, melynek gyönyörüsége az üdvözítőt is annyira meghatotta mikor erre járt: hogy e kis menyország szemlélete alkalmával könnyekre fakadt, — s a föld, melyet isteni könnyeivel áztatott és áldássá tett, maig is a világhirű „Lacrimae Christi“-t termi meg. . . .

Az édes elmerülésből vagy az ébreszt fel, hogy egy fotografus hátadnak támasztja fényképező gépét, vagy az: hogy az egymást lökdöső festők valamelyike nyakad közé dobja festékeit, — mert ezen a helyen valóságos ostrom szokott kifejlődni; mindenféle mázoló felüti itt sátorfáját, s rajzolja, pingálja a vidék szebbnél szebb pontjait, melyeket az utazóknak jó pénzen el is ad. Olyan hely ez, a hol örökös bucsujárás van; a szent természet véghetetlen templomának gyönyörüségét jön ide csodálni mindenki. Az angol ladyk belekontárkodnak a festők mesterségébe, mind-egyiknél van egy-egy nagy könyv, melybe a tájkép valamely részét belekarcolják. A vén anglosok pedig egymás fejét böködik hosszú távcsöveikkel, de még káromkodni is elfelejtenek, annyira elmerülnek a gyönyörű vidék szemléletébe.

Akár innen, akár a tengeröbölből, vagy a Vezuvról, vagy a San Elmórol — melyek a legnevezetesebb és legszebb kilátást ígérő pontok, — nézed is a várost: mindenünnen az az elragadó „darabnyi menyország“ mosolyog feléd, melyet az ördög kénytelen volt itt hagyni, s melyet elpusztítani semmi se képes.

## 3.

Két délelőttöt töltöttem a világhírű muzeumban, a Pompéji romjai alól kiásott antik festmények és szobrok között; de ez alig elégséges idő arra, hogy az ember e nagyszámú, értékes gyűjteménynek csak negyed részét is futólag áttekinthesse.

Száz és száz kötetnyi munkát, egy egész könyvtárt irtak már az itt összehalmozott kincsről, s így erről szólni annál nehezebb, újat mondani pedig lehetetlen.

Nemis akarok hosszas vagy tán tudományos fejtegetésbe bocsátkozni (mert ez utóbbira nem is érzek magamban képességet), csak egy pár vonással ohajtom a látott tárgyakat ecsetelni.

Sok vita folyt a tudósok között arról: hogy tudtak-e a régiek festeni? A történelem megőrizte

ugyan Apelles nevét, ki Nagy Sándor lovát olyan hiven lefesté, hogy az élő ló midőn a kép elé vezették, nyeríteni kezdett, (s így abban a hitben volt, hogy lópajtása áll előtte), s beszél művészekről kik a buzakalászokat és szőlőfürtöket oly találóan festették, hogy a madarak a képre szállottak, — de a művek évszázadok letűnt homályába veszttek el, s a kérdésre csak sejtelmekkel, találgatásokkal, hypothesisekkel válaszoltak.

A Pompéjiben, Herculánumban és Stabiaeben összegyűjtött műkincsek határozott feleletet adtak arra: hogy a képeknek gazdag színezése, a kivitel könnyüése, a festmények megvilágítása, a rajzolás ügyessége már kétezer év előtt magas fokra emelkedett e vidéki kis városokban, s így másutt annál nagyobb virágzásban lehetett.

Hosszú termeken lépdelsz keresztül (talán 14—15-ön), szemed szinte megkáprázik az ókori művészet számos eredeti alakjától, melyek divatos keretekbe szorítva állanak előtted. A képirásnak alig van olyan ága, mely itt képviselve ne volna. Találsz egész csoport szépen színezett gyümölcsöt, karcsú állatokat, bámulatos könnyüességgel keresztül vitt allegóriai jeleneteket, felhőkben lebegő génuszokat, antique mozaik-képeket, melyek mind

rajzolásra, mind színezésre nézve jóval felülmúlják a régi olasz és ó-német iskola termékeit.

Ex offo meg kell nézni minden turistának a Göthe magasztalása által híressé vált „issusi ütközetet“, melynek tárgya Nagy Sándor győzelme Dárius felett. A kép közepén a macedoniai király daliás alakja látható, ki keményen megüli vágató paripáját és gyilkos lándzsájával Dárius kedvelt hadvezérét keresztül szurja; a perzsa király meg-rémülve nézi hű bajnokának elestét, katonái vad futással hagyják el a csatatért, a király arcáról le lehet olvasni, hogy a menekülés eszméjével foglalkozik, mit egy hű katonája észrevesz, kocsijához siet s lovát ajánlja neki.

A nagy terjedelmű kép erősen meg van rongálva, és soha se emelkedett volna hírre, ha ilyen excellenciás pártfogója nem akad.

Ha e tarka-barka világ színpompájából kibontakozol, a kitűnő pontossággal berendezett emeleti termek sok sok ezernyi régi műkincse közé jutsz — mely engem sokkal jobban érdekelt. — Egyiptomi régiségek, kőbe foglalt ókori irások, hierogliffek, márvány szobrok, bronz állványok (ezeknek száma a 10 ezer darabot meghaladja), ősrégi tárgyak terra-cottából, régi házi és üveg-eszközök,

remeknél remekebb „vázák“, melyeknek száma 3000-nél többre rug, és az őskornak egyéb érdekes tárgyai vesznek körül, s egészen zavarban vagy, hogy melyikhez fuss elébb, és melyikről kérj magyarázatot.

A régi házi eszközök, ágyak, székek, kemencék nagyon hasonlítanak a mostaniakhoz.

Egy egész terem csupa élelmi szerrel van megrakva. Tojás, datolya, szilva, búza, különféle gyümölcs, lapos kenyér és puffadt kalács, egészen friss, (csak 1800 esztendő) vár rá, hogy hozzá nyúljunk, megízleljük, megszegjük.

Legérdekesebbek minden esetre a „papyruszobák“, 1752-ben egy könyvtárt találtak Herculanumban, mely 3000 papyrus-tekercsből állott. A csomagok elégtek ugyan, de rajta maradtak a pálcákon, a melyekre rátekerve valának. A betűk valami vegytani szerrel voltak rájuk jegyezve, melyek a tűzben is megtartották alakjukat, — s így az irás olvashatóvá vált. Piaggi nevű barát unalmában olyan gépet talált ki, melynek segélyével a tekerceket nagy türelem mellett le lehetett göngyölni, s a hengerre alkalmazott csigák segélyével lebontott lapokat friss hártyára ragasztani, azután régi sorrendben összerakni, és kibetüz-

getni. Most az egész könyvtár sok száz ráhátra akgatva, ott áll szemünk előtt üveg alá helyezve, magyarázatokkal kísérve és lefordítva „Volumina Herculaniensia“ név alatt. A tekercseket Philodemus epikur bölcsész írta görög nyelven, ki Cicero korában élt, tárgyuk: a természet, zene és szónoklat.

A múzeum antik szoborgyűjteményei között, — melyeknek majd mindegyike világhírré emelkedett, — nekem, ki a szép asszonyi alakoknak oly nagy tisztelője vagyok, legjobban tetszett a „capuai Vénusz“, az eszményített szépségnek ez az elragadó alakja, melynek plastikus domborulatait szemlélve, minden idegedet édes kéjinger vilányozza keresztül; — szemed soká el-elkéjeleg a felséges alakon, melytől végre szomorkodva távozol, miért nem bir hússá, vérré, és a tieddé válni?!

Nagyon nevezetes a „farnesei bika“ is, melynek tárgya a következő: Dirke elcsábítja Lykust, Antiope férjét, s ez most bosszút áll a kacérdelnőn; Antiope két fia egy bika szarvához köti Dirnét, ki kétségbeesetten védi magát; egy bőszkutya neki rohan a bikának, míg a háttérben Antiope feszes alakja látható. Az alakok mind életnagyságúak, s így az egész óriási terjedelmű.

A hires „farnesei Hercules“ oly kolosz, a

melytől az ember szinte megijed. A művésznek nagy dicséretére válik, hogy a roppant tagok között az arányosságot oly ügyesen eltudta találni. Az izmok kidomborodása oly mesteri: hogy bámulatra ragadja az embert. Akkora lába van, hogy Éber Nándor cipője is kicsiny volna neki, pedig ez elég három ember számára — csónaknak. . . .

Untathatnám még önöket sok effélének leírásával, — de minek tenném? elég ha olyan helyeken unatkoznak, a melyekről azt hiszem: hogy nagyon mulatságosak.

## 4.

Gyakran megfordulok a Mercato piacon, hol az emberek főznek, vásárolnak és esznek, s hol minduntalan egy-egy tréfás jelenetre bukkanok.

Az óriási térségen beláthatatlan tömeg nyüzsg, s itt a hol a lazzaronik egykor királyukat megkoronázták, 's le is fejezték, a hol a nemességnek vérént ontották: — most nevetgélve falatoznak a nélkül, hogy a történelmi események eszökbe jutnának.

Száz és száz bódé között tévelyegsz, melyeknek mindegyikében sütnék-főznek. Öt perc alatt kész a sajtos, vagy sódaros lepény, csak gyomor kell hozzá, a mely megbirja. Itt nagy tálakban



párolog a „zuspeise“, amott véres hurkával kinálgatnak, melynek mohón esik neki a félmeztelen naplopó. A makaronit rőfszámra mérik, és nyelik.

Egész pyramisokat látsz narancsból, melyek körül datolya, füge, ananász, granátalma, és mindenféle gyümölcs fekszik óriási halmokban, s melyek körül árusok és vásárlók torkuk szakadtából kurjongnak. Ide tolakodnak az örökké jókedvű, mosdatlan, kócos útcagyerekek is, s a mihez hozzáférhetnek: azt okvetetlenül elszerzik, és farkas-étvágygyal befalják.

Itt látod a csodamormájú és sokszínű „frutti di mare“-nek egész halmazát. Óriási tengeri pókok, ollós és ollótlan rákok, csigák, csillagférgék és a tengeri állatoknak soha sem hallott és látott sokaságát. Szörnyű lacikonyha van itt halból! Válogathatsz a sült és párolt, aspikos és olajos, bűdös és kevésbé bűdös halban kedved szerint. Az egyik roskadozó sátor buborcsékos képű, horgos orrú, vén kofája nyárson forgat valami véres húst és fülszakgató hangon rikácsol, — amott ángolnákat, piros és tarka ehető kigyókat (csak tessék!) s más csodaférgeket ajánlgatnak ellenállhatatlan hangokon.

A vén halászok óriási halakat vagdalnak, mi

közben késeiket tactus szerint pattogtatják, s közbe-közbe nagyot mordulnak, sőt változatosság kedvéért egy-egy „corpo di Bacco“-t is hangoztatnak; a kofák szörnyű módon szapulják a szót, tíz perc alatt az egész városnegyed minden titkát elmondják egymásnak, miközben rá-rá mutatnak az előttük álló vízzel telt sajtárra, melyben fürge, apró halak ugrálnak, lubickolnak, s húszszor is elrikkantják egymásután, hogy a hal mily fris, mily fölséges, mily dicső!

Végig néztem a jelenetet, midőn egy buzgó szakácsné halat vásárolt. Sorba megforgatta valamennyit, megnézte elül-hátul, megtapogatta, megpiszkálta, megszagolta, — s azt mondá: hogy nem kell neki.

A kofa ráförmedt, hogy ne szagolja, mert a hal egészen fris, pompás.

— Nemis szagoltam — felel vissza amaz.

— De bizony szagolta! . . . .

— Beszéltem vele. Megkérdeztem, hogy hány nap előtt fogták ki a tengerből?

— És mit mondott az én fris halam?

— Azt hogy egy hét előtt volt fris!

— Akkor hazudott — és maga is hazudik.

Erre aztán nagy szófergeteg támadt, közbe-

közbe a nyelvöket öltögették, ökleiket összeszorították, s egymásra prüszköltek. . . . .

Rögtön leüt közójök a menykő! — gondolám.

De ez nem történt, — hanem záporoső hullott a nyakuk közé a — szomszéd asszony kupájából, ami egy kissé lehütötte őket és szent vala a békesség.

Akkora tömeg van itt mindig, hogy Torna vármegye lakossága legalább kétszer kikerülne belőle, — és a teméntelen sokaság egyre mozog, jön, megy, ide s tova motoz, egyre beszél és eszik. Hallasz itt minden nyelvet, és látsz minden viseletet; libazöld kaftánt és skót szoknyát, szerencsen kapucinust, és festői öltözetű calabriai parasztot, vörös hajú angol katonát, és egy ingre vetkezett embert, jószokat és kártyavetőket kik mind bőségesen pazarolják a szót. Szekerek járnak fel-alá, hordják a zöldséget, sátorokat kalapácsolnak, hordókat tolnak ide s tova, targoncások kurjongnak egymásra, ritka felebaráti szeretettel lökdösik egymást, s vastag tréfákat dörmögnek. A tarka ruhás, fehér ingű, barna arcú szép lányok kivétel nélkül énekelve árulják holmijukat, — a kosaras asszonyok mindegyike nagyot kiált melletted, úgy privat passióból. A tömegben ökrös szekerek és

szamaras kocsik hatolnak keresztül, megrakva edényekkel, s más egyéb árukkal, — tovább bivalyokat hajtanak eladásra, melyek jókorát bődülnek bele az alkudozó nép szakadatlan beszédébe, a fehérnép leírhatatlan karatyolásába.

A milyen nagy itt a zaj, épen akkora a pizok is. A merre csak tekintesz, mindenütt gyümölcsmagot, répa- és petrezselyem-darabokat, szennyes rongyokat, mogyoróhéjat, halpikkelyt, madártollat és ezerféle apró hulladékot találsz, mely e nagy piacnak kiegészítő részét képezi. . . . .

## 5.

Megnéztem az ókor itteni egyetlen nevezetes maradványát is. a katakombákat.

Borzalommal léptem be a halálnak ez óriási kiterjedésű birodalmába, mely a Capo di Monte északi magaslata alatt kezdődik, s egész Puzzuoli-ig vonul.

A tudósok állítása szerint ez az elsőkeresztýének temetkező helye volt, hova később az ádáz üldöztetés alkalmával elrejtöztek, s itt éltek a föld alatti sötét üregben, hova a napvilág soha be nem hatott, itt végezték szertartásaikat mély titokban, éjnek idején. Buvó helyöket mind jobban és jobban

kiterjesztették, ástak, kapartak a föld gyomrában, s így támadtak a nápolyi, római és syrakusi katakombák, melyeket bámulva szemlél a mai kor gyermeke, és megtagadja még jogosultságát, lehetőségét is ama szent fanatizmusnak: mely száz-ezreket ilyen életre s később vértanú-halálra vitt.

A nagy kiterjedésű, két, sőt három emeletes földalatti üreg valóságos tömkeleg; számos apró útja, sikátora van, melyeknek némelyike oly keskeny: hogy csak éllel lehet rajta keresztül hatolni. Vak sötétség és síri némaság környez. A város zajából egyetlen hang se hat ide. Lépteid nesze elvész a talaj homokjában. A fáklya szomorúan, halványan pislog a vén vezető kezében. Minden oldalról sirok, és gyászos feliratok környeznek. Jobbra balra fehér csontvázak fekszenek. Nyitott kriptákból porladó koponyák szemüregei rémesen bámulnak feléd. Törött sarkofágokból rút, halálfejek vigyorognak rád. . . . .

Végig gondolod e borzasztó helynek egész történetét. A szörnyű munkát, mely a föld alatt egész várost teremtett. A féktelen rajongást, mely ezereket hozott ide, hogy élve eltemessék magukat. A reszkető aggodalmat, félelmet, mely a gyöngeket gyötörte; azt a hős elszántságot, melylyel

a bátrak küzdöttek. A titokszerű szertartásokat, melyeket hálványan pislogó mécsek mellett végeztek; a vakbuzgóságtól villogó szemeket; az össze-görnyedt alakokat; a martyr-halálnak ezer faját. Borzadva tekintesz magad körül, — szemed mindenütt egy-egy skelettel találkozik. Lábad halálkoponyára tapod, mely tested súlya alatt össze-roppan. Ijedten lépsz tovább s mint valami kísértetes árny tova osonsz a szűk folyosón, egyik sikátorból a másikba, jobbra-balra, beljebb és beljebb a nélkül: hogy a süppedékes utak fogynának. Mindig másutt vagy, de mindig ugyanazt látod. Mindenütt a halál vigyorog rád. Lélekzeted akadozik a nedves, penészes légkörben. Itt-ott egy-egy hideg csepp hull arcodra. Szemed káprázik a kétes világosságban. Fejed elkábul. Felizgatott képzelmed egy koponya helyett százat lát. Vén vezetőd lassan csoszog előtted. A szegény öreg egészen kopasz; arca sárga, összeaszott; egyetlen foga sincs; — melle be van horpadva; — szeme mélyen beesve; — egészen olyan mint a csontváz; bátran lefekhetnék valamelyik sírba; — vagy talán félóra előtt onnan kelt fel, s most mint kísértetes árny hollyong céltalanul e sikátorok véghe-tetlen sokaságán, a halottaknak e szomorú orszá-

gában? . . . . Ha egyszerre itt összerogyna mellettem, s magam maradnék e borzasztó helyen, a honnan soha többé ki nem jönnek, s nem látnám meg a mosolygó szép eget?! . . . .

Mikor ezt gondolám, valami zörögve omlott össze mellettem. Összerezentem, s azt hívém: hogy csakugyan öreg vezetőm fáradt alakja tört meg. De nem; mert hisz a fáklya még kezében lobogott. Egy csontváz esett össze, mely a falhoz volt támasztva; hosszú keze épen vállon ütött. . . .

Meg-megnézed a görög és zsidó síratokat, melyeket meg nem értesz, ha mindjárt kibetűzted is. Látsz különféle jelvényeket, arabeskeket, ákombákókat, melyek a sok fáklyafüsttől egészen piszkosak, feketék, s melyeknek jelentőségét senki se ismeri. Csodálkozva bolyongsz e rémes sírűregek között, hol minden rejtély allegória és titokszerűség. . . . .

Napokat tölthetsz itt, anélkül, hogy e véghetetlen temetőnek csak tize részét is megnézted volna; s egy életet kellene itt tölteni, hogy a sok zig-zugot ismerhesd, s el ne tévedj benne. Vén vezetőm lehetett úgy hozzávetőleg ezerkétszáz esztendő, s ennyi idő alatt minden esetre megtanulhatta a járást. Valahányszor rám meresztette üvegesült

szemeit, melyek töpörödött arcába mélyen be voltak esve: mindig hideg futott végig. Mondhatom kéjelmetlen érzés e síri némaságban, föld alatti sötét üregben, koponyák, csontvázak, penészvirágok között, egy szál fáklya halvány fénye mellett, egy szál vezető kíséretében bolyongni, ki olyan vén, hogy a halálnak is öreg apja lehetne.

Megvallom, nem éreztem nagy kedvet arra: hogy e szomorú helynek minden fülkéjét, minden csontvázát megtekintsem. A halál némaságánál jobban érdekel az élet zaja; — a verőfényt, nyíló virágot, mosolygó nőarcot szeretem; — meghalni még ráérek.

Szinte jól esett mikor ismét a mosolygó szépet láttam.

Mire vén kalauzom ócska fáklyáját eloltotta, s a kapott borraivalót, hosszú betanult mondóka után zsebre tette: már messze jártam, s nekem valóbb dolgokon gyönyörködém.

## 6.

Nagyon érdekes itt a köznép esteli étkezése, melyet az a kikötőben és a Santa Luciában, a valódi demokraciának fészkeiben szokott megtartani



rémítő ordítás, egetverő sivalkodás mellett, mely egyetlen a maga nemében.

Nápolyt este kell látni, hogy az ember a festői népcélet tarka-barkaságának egész pompájában, egész nagyságában gyönyörködhessek. Mindenki elhagyja lakását, nyitva felejtí ablakait, és az útcára siet.

A kikötő felcifrázott és kivilágított bódéiban nagyban sütnek főznek. Száz és száz lacikonyha áll előttünk, s mindegyiknek megvan a maga nevetgélő és jó étvágyú közönsége. Tenyeres talpas asszonyok véres halat forgatnak nagy üstjeikben, melyeknek oldalát jókedvűen nyalogatja a csapkodó láng.

Egy-egy csoport demokrata gourmand fülhegyezve hallgatja, hogy az edénybe dobált, apróra vagdalt hús hogyan rotyog a zsiros lében, melyből legott merít éhes gyomrának megfelelő adagot. A makaroni-árúsok egész ostromnak vannak kitéve, — a görög dinnye óriási halmokban fekszik, nagyrészt felvagdálva, hogy a szép piros béli gyümölcs ingerelje a szemet és étvágyat, — mindenféle óriási csöví kukoricával kínálgatnak, melyet egy perc alatt megsütnek — félig nyersre, s lazaroni, vagy cigány-gyomor kell hozzá, mely

megemészsze; csigák, tengeripókok, piócák, rákok ezer faja nagy halomban fekszik, s a körülötte levő lócákat férfiak és nők tarka csoportja foglalja el, kik szörnyű szószapulás között falatoznak.

Anizettet isznak hozzá, melybe egy pár csepp jeges vizet öntenek. Ez a nápolyinak kedvenc itala. Akinek anizettere nem telik: az pusztá jeget szopogat; ez annyira általános szokás: hogy az anya síró gyereke szájába is egy darab jeget nyom. Gitáros nők és férfiak tolakodnak az étkezők közé, hogy jobb étvágygyal egyenek, s nekik is juttassanak valamicskét. Minden sarkon szemfényvesztők, kötél-táncosok, s más egyéb hóbortosok mulattatják a népet; száz és száz csuklyás barát tolong a sokaság között, mosolyog, tapsol burnótoz; itt-ott prédikációt is tartanak az utcán, szörnyen szidják az istenteleneket és péterfilléreket gyűjtenek — enmaguk számára; — a kocsik az étkezők közvetlen közelében robognak el, hűsz, harminc ostor pattog egyszerre, s a zajos multságba beleordít ötven szamár különféle oldalról.

Olykor-olykor egyszerre tűz lobban fel valamelyik utcán; azt hinnéd, hogy ég, — azonban jajveszéklés helyett vidám hangok hatnak hozzád, az ujjongó tömeg zászlókat lobogtat; — valame-

lyik szentnek a nevenapját ünneplik trombitahar-  
sogás és nevetgélés mellett; víg operaáriákat húz-  
nak tiszteletére, a azután a nyílt utcán tűzijátékot  
rendeznek, csengetnek, kolompolnak, hahotáznak,  
ujjongnak, szóval szörnyű bolondos komédiát visz-  
nek véghez, a melynek soha sincs vége. . . .

A St. Luciában minden össze van hordva, ami  
a szegény embernek szükséges, — s minden na-  
gyon olcsó. Itt vásárolja az alsóbb osztály ruháját,  
csizmáját, melyek roppant halmokban feküsznek  
egymáson. A házi szükséglet minden cikkét bőse-  
gesen megtalálod itt.

Számos apró csapszék, lebúj tespedt levegője csa-  
logatja itt a rongyos naplopót, hogy a vöröshagy-  
ma, pálinka, bűdös hal, sajt és más egyéb demok-  
ratikus csemegének kellemes kigőzölgésével satu-  
rált levegő kábító kipárolgásának mámorító élvez-  
zésére siessen.

De nemcsak a nép hasáról, hanem szellemi  
táplálékáról is gondoskodik a városrész. Délutá-  
nonkint egy-egy zugutcában ki-kiemelkedik a la-  
pított mellű múzsafi, a ki rongyokra tépett köny-  
véből hajmeresztő rabló-meséket, érzékeny ro-  
mánccokat, és rémséges rabló-históriákat olvas,  
melyet hallgatósága megtapsol.

Itt ül a nyilvános irnok is, a ki a gyöngéden nyögdecslő potrohós szakácsnék szerelmi ömlengéseit, ropogó pennájából kacskaringósan hajlongó ákombákom betűkkel feljegyzi. Itt van a kedvelt Pulcinell-színház, melyből paprikajancsi röpítgeti szerte tapasztalásban gazdag elméjének szellemi szikráit.

Száz és száz megszámozott, és a tulajdonos nevével ellátott bódéban sütnek-főznek, kurjongnak, veszekesznek. Itt látja az ember a makaróni-evésnek azt a nemét, a melyről azelőtt fogalma sem volt. A kofa rőf, sőt öl számra méri. Az éhes naplopó oda sompolyog melléje, leteszi apró pénzét az asztalra, a kofa kiveszi edényéből a véghetlen hosszúságú fehér gilisztát, a naplopó kitérja a száját, a kofa beleilleszti, s amaz nyel, egyre nyel, ha kívánod három napig anélkül, hogy harapna, vagy lélekzetet venne. Némelyik ezt a mesterséget olyan magas fokra vitte: hogy nyilvánosan produkálja magát benne.

Ez a tréfa nekem nagyon tetszett, s néhány-szor egy halászfűt tettem boldoggá azzal: hogy fizettem érte, s ő egész szenvedélylyel mutatta milyen jártas e művészetben.

Meg-megállottam egy konya fülű, terjedelmes

asszonyság bódéja előtt, hol nagy fazékban rotyogott a kása, s egy szénehagyott vén lábasban óriási gombócok pihentek; s valódi élvezettel néztem, hogyan csillapítja le ez a sok piszkosnál piszkosabb ember, különben is könnyen fakadó étvágyának felabajgatott sárkányát, mely némelyikben, — különösen a vén sajt messzeszálló illatára, — anyyira dühöngött, hogy szinte a fogát csikorogtatta bele. A zsiros gombócot többnyire széles kenyérpillére fektették, kifent fanyelű bicskájukkal nyesegettek belőle, s a falatot annak pengéjével tologatták bajuszuk alá.

A vén kofát — ki folytonosan mesével tartotta vendégeit — úgy látszik nagyon szerették, mert valósággal ostrom alatt állott, — de azért kásájának nem nagy kelete volt; talán itt se tartják ételnek. Néha egyik-másik kapkodó vendégének jókorát koppantott a körmére hosszú fakanalával, amit általános, viharos tetszés követett.

Este roppant számú csöcselék gyűl itt össze, s apraja nagyja eszik és ordít. Senkinek se tűnik fel, hogy a nyüzsgő tömeg között húsz-harminc meztelen gyerek szaladgál.

Egy kócos ember hozzám lépett s azt kérdezte: hogy akarok-e tarantellát látni? Miért ne akar-

nék? Ha itt vagyunk, nézzünk meg minden látnivalót.

Olvasóim bizonyosan tudják, hogy a tarantella déleurópai pók, melynek csipése halálos, s azt mondják: hogy csupán a test igen gyors mozgásával, legkivált sebes táncsal gyógyítható; a „Portici némá“-ban láthatták ezt a táncot.

A kócos ember ronda bódéba vezetett, hol három fúria, (a legfiatalabb lehetett százötven esztendő) egy pillanat alatt ledobta magáról öltözetét, — mely mindössze ócska lepedőből állott — és örülten kezdett szökdelni, miközben kuszált hajuk vadul lengett, kiaszott tagjaik görcsösen vonaglottak, szemök utálatos tűzben égett, ajkokról pálinka gőz párolgott. Csakhamar a földhöz vágták magukat, s ott utálatosan rángatództak. — Mondhatom, hogy undok látvány volt.

Hamar elillantam a fojtó légkörből, s ismét belevegyültem az éktelenül ordító tömeg sokaságába, mely már napok óta szédít, bódít, fáraszt, s mely utóvégre is arra kényszeríti az embert: hogy innen — megszökjék.

Szép szokás az is, hogy éjjel az emberek egész csoportokban kifeküsznek az utcára, fejüket oda

---

támasztják a házak falához, s nagyokat horkolnak. Ezeken keresztül kell ugrálni.

Szakadatlanul tartó álarcosbál ez, hol soha sincs szünet, soha sincs felvonásköz. Egész nap egész éjjel folyton folyvást lótás-futás, tolakodás, dulakodás, lökdösődés: — egész nap, egész éjjel, mindig, örökön örökke lárma, sivalkodás, kurjongás, eget hasogató ordítás.

(1870.)



## UTÓSZÓ.

Előszó is lehetett volna, de az előszóknak az a végzetök: hogy a közönség nem szokta elolvasni. Különben a ki ezt az utószót el nem olvassa: épen semmit sem veszít.

Csak azt akarom önöknek elmondani, hogy egy francia író életrajzában a következő kis epizódot olvastam egykor :

Az író könnyezve ül dolgozó-asztalánál.

Felesége belép, s ijedten kérdezi:

— Az istenért mi bajod édesem?

— Regényem hőse és hősnője igen szomorú sorsra jutott a második kötet végén, — válaszolá a férj levertén.

— Azon könnyü segíteni; tedd őket boldogokká a harmadik kötetben — tanácsolá a nő.

— Nem lehet kedvesem, mert kiadómmal — csak két kötetre szerződtem. . . . .



---

Ebből gyaníthatják, hogy miért nem utazom önökkel tovább, holott olyan igen sok és érdekes elmondani-valóm van még; — de vigasztalódnak kérem, lesz még hozzám szerencséjük más-kor is.



# TARTALOM.

---

## SVÁJC.

Lap

Genf . . . . .	3
A Pilátuson Pilátusról . . . . .	10
Uri kantonban , . . . . .	30
Az öreg Flórián története . . . . .	39
Az ördög hídján . . . . .	57
A kik sírva eszik a húst . . . . .	69
A Rhonengletscheren . . . . .	74
A St-Gotthárdon , . . . . .	96
Úton-útfélen (Unterwalden, Schwytz) . . . . .	116
Zürich . . . . .	128
»Es zogen drei Bursche wol über den Rhein« . . . . .	136

## OLASZORSZÁG.

Velencei képck (1—6) . . . . .	145
L'anticamera della morte (Pisa) . . . . .	198
Nápolyi levelek (1—6) . . . . .	205

---